PLATÓN

AZ ÁLLAM

GONDOLKODÓK

PLATÓN

AZ ÁLLAM

RÉSZLETEK

VÁLOGATTA, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL ELLÁTTA

SÁNDOR PÁL

2. KIADÁS

GONDOLAT KIADÓ 1970

FORDÍTOTTA

JÁNOSY ISTVÁN

Platón talán az egyetlen ógörög filozófus, akinek minden munkája ránk maradt. Theodor Gomperz, amikor *Griechische Denker* című háromkötetes alapvető munkájában a hagyományos filozófiatörténészeknek ezt a sztereotip megállapítását, mint a történelmi véletlennek csodával határos, szerencsés esetét regisztrálja, bizonyos gunyoros mélabúval teszi hozzá: „Minden és még valamivel több."[1] Arra céloz, hogy talán nem volt a történelemben másik olyan filozófus, akinek annyi, idegen szerzőtől származó művet tulajdonítottak volna, mint Platónnak.

Ám amilyen mértékben az újabb és újabb „Platón"-dialógusok előkerültek a történelem homályából, éppoly energiával fogott hozzá a filozófiatörténet, igénybe véve a legkülönbözőbb segédtudományokat — az általános kultúrtörténettől kezdve a nyelvstatisztikáig —, hogy eldöntse: mi a valódi, mi a hamisítvány a Platón-művek közül, és mi a jóhiszemű tévedés ezekkel kapcsolatban. Mi sem természetesebb, minthogy e viták során olyan szélsőségekkel találkozunk, mint egyik oldalon H. *Raeder* álláspontja, aki szerint egyetlen olyan művet sem szabad elutasítani, amely megfelel a platóni filozófia szellemének[2], másik oldalon A. *Krohné*, aki mindössze a *Politeiát (Az állam)* akarja mint kétségtelenül eredeti munkát elismerni.[3]

Nem valószínű, hogy e viták már végleg lezárultak

volna, hiszen még a legújabb irodalom is ingadozik, nemcsak az eredeti Platón-művek számát illetőleg (34 és 26 között), hanem még abban a tekintetben is, hogy lehetnek dialógusok, amelyek valóban Platóntól származnak, de amelyekbe az idők folyamán betoldások is történtek. Hasonló a helyzet Platónnak azzal a 13 levelével kapcsolatban, amelyek közül manapság csak a 6., a 7. és a 8. levelet ismerik el kétségen kívül valódinak, az 1.-t, a 12.-et és a 13.-at közönséges hamisítványnak tartják, míg a többi levél eredete többé-kevésbé kérdéses.

A Platón-művekkel kapcsolatban azonban nem ez az egyetlen probléma. Mert amilyen döntő jelentősége van annak, hogy egy nagy filozófus életművéből mit ismerjünk el sajátjának, hasonlóképpen messzemenő következtetéseket lehet levonni abból is, ha tisztában vagyunk a művek megírásának időpontjával, illetve elkészülésük helyes sorrendjével; különösen mivel egy-egy bölcseleti rendszer megítélését alkotója szellemi fejlődése is befolyásolja.

Ám módosuljon majd a további kutatások alapján Platónról alkotott képünk, s ha túlzás is Krohn tétele, annyi már ma bizonyos, hogy Platón művei között kitüntetett hely illeti meg a *Politeiát*. És nemcsak azért, mert mélységben, tudományosságban és — ami Platón esetében szintén nem elhanyagolható szempont — művészi tekintetben ez éri el a legmagasabb fokot valamennyi műve között, vagyis nem csupán azért, mert ez a mű Platón irodalmi munkásságának tetőpontját jelenti, hanem elsősorban azért, mert míg többi dialógusa főleg egy-egy problémát tárgyal — elismerve, hogy a párbeszéd-forma alkalmat ad más-más kérdések érintésére, sőt bizonyos mértékű gondolatcsapongásra is —, a *Poli-*

teia számos lényeges ismeretterületet ölel fel, és ötvöz egységbe.

Hogy példákkal illusztráljuk ezt a tényt, ifjúkori művei közül említsük meg a *Prótagorasz*t, amely az erény taníthatóságát igyekszik bizonyítani, míg más, e korból származó dialógusai az erény egyes fajtáit tárgyalják. Így a *Lakhész* a bátorságot, a *Kharmidész* az önmérsékletet, az *Eutüphrón* a jámborságot, a *Lüszisz* a bátorságot.

A későbbi művekben az erkölcsi kérdések mellett módszertani, bizonyításelméleti problémák lépnek az előtérbe. Így a *Menon* a tudományos megismerés és a helyes véleményalkotás közti különbséget taglalja, az *Euthüdémosz* a szofisztikus álkövetkeztetésekkel foglalkozik, a *Kratülosz* nyelvelméleti kérdéseket érint. A *Szümposzion* a szép eszméjét elemzi, a *Phaidón* a lélek halhatatlanságáról szól, a *Phaidrosz* pedig az anamnézis-elméletet fejti ki.

Az idős Platón művei közül a *Theaitétosz* a tudás fogalmának meghatározásával foglalkozik, a *Parmenidész* az eleai aporiákkal veszi fel a küzdelmet, a *Szophisztész (Szofista)* egyes antinómiákat tárgyal és dialektikus problémákat feszeget, a *Politikosz* a helyes alkotmány mibenlétét kutatja, a *Philébosz* az igazi tudás kritériumait keresi. A *Timaiosz* a híres Atlantisz-monda keretében a világ keletkezését, kialakulásának folyamatát ábrázolja, egészen az ember és az állam megjelenéséig, s végül utolsó műve, a *Nomoi* (Törvények) az állami intézmények jó és rossz oldalait mutatja be, és egyes jogi kérdéseket vet föl.

Ha mindezekkel szembeállítjuk a *Politeiát*, akkor e futólagos áttekintésből is megállapíthatjuk, hogy ez az „államtan" egyben társadalomtan is, azonkívül a mű Platón pszichológiáját, etikáját, pedagógiáját, ismeret-

elméletét, módszertanát, ideatanát, metafizikáját, művészetelméletét, sőt gazdaságpolitikai nézeteit is magában foglalja, egyszóval egy majdnem teljes filozófiai rendszer, amelyhez a többi művek úgyszólván csak illusztrációkul, kiegészítésül, kommentárként szolgálnak.

„Majdnem" teljes rendszer — mondottuk. Mert észre kell vennünk, hogy amilyen részletesen foglalkozik Platón a társadalom és az emberi gondolkodás általános törvényszerűségeivel, olyan mostohán bánik a filozófia harmadik nagy területével, a természet jelenségeivel.

Valóban, a természetbölcselettel és a kozmológiával úgyszólván csak a *Timaiosz* foglalkozik[4], és e területet illetőleg nem az igazság, hanem csupán a valószínűség igényével lép fel, holott Platónt, mesterét Szókratészt és szofista kortársaikat megelőzően, a milétoszi természetbölcselőktől Periklész filozófusáig, Anaxagoraszig bezárólag, a görög filozófia nagy korszakaiban mindenekelőtt a természet törvényszerűségei álltak a kutatás homlokterében.

Mire vezethető vissza ez a nagy fordulat? Megmagyarázható-e ez az alapvető változás a filozófusok személyes hajlamaival, egyéniségük megszabta átorientálódásukkal?

Sokkal általánosabb jelenségről van szó, semhogy ilyen válasszal megelégedhetnénk. Ha ugyanis elfogadjuk azt az álláspontot, hogy a filozófia a valóság legáltalánosabb mozgástörvényeinek sok közvetítésen keresztülhaladó visszatükröződése, akkor meg kell találnunk ezeknek az objektív törvényeknek megfelelő filozófiai törvényszerűségeket is, beleszámítva természetesen azokat a módosulásokat, amelyek a speciális formai követelmények hatására és a hagyományok érvényesülése nyomán jöttek létre.

Nagy általánosságban ugyanis a társadalom fejlődé-

sében megfigyelhetjük azt a szakaszt, amikor a termelőerők szabadon fejlődnek, a termelőerők és a termelési viszonyok között harmónia uralkodik. Ez utóbbiak nemhogy akadályoznák, ellenkezőleg, elősegítik az előbbiek kibontakozását, fejlődését.

Ebben a korszakban, amely az illető társadalom haladó szakaszának felel meg, a termelőerők fejlődése egyrészt a munkaeszközök korszerűbbé válásában, a munka termelékenységét fokozó technikai vívmányok alkalmazásában, másrészt a munka tárgyának kiszélesedésében, gyarapodásában, a természet újabb területeinek, kincseinek feltárásában, felhasználásában, egyszóval társadalmasodásában mutatkozik meg.

Ilyenkor a társadalom szükségletei fokozódnak, megsokszorozódnak, és kielégítésük magasabb síkon megy végbe. Ez a körülmény azt az igényt növeli, hogy a természet rejtett értékeit napvilágra hozzuk, erői érvényesülését hasznos irányba tereljük, törvényszerűségeit megismerjük, alkalmazásuk módjait megszerkesszük.

Ezek a motívumok a természet megismerését állítják a kutatók, gondolkodók érdeklődésének középpontjába. A tapasztalati anyag feldolgozása és összefoglalása, az általános összefüggések tudatosítása lesz tehát a filozófia feladata. Érdeklődését ezek szerint a külvilág, a tudattól független valóság, az „anyag", a természet foglalja le.

Ebből adódik, hogy az ilyen korszak bölcselete elsősorban természetfilozófia, és mivel konkrét — felhasználható, gyakorlatilag hasznosítható — ismeretekről van szó, az anyagnak az elsődlegességében való kételkedés fel sem merül, vagy ha az anyag elsődlegességének feltételezését más, korábbi időkből való ideológiák, vallásos képletek, babonás-mitikus előítéletek stb. zavarják,

akkor ezek legyőzése, visszautasítása is a filozófia tárgykörébe tartozik.

Így jön létre a görög filozófiának a milétoszi természetbölcselőkkel kezdődő első szakasza, amelynek földrajzi útvonala pontosan követi a termelőerők fejlődésének útját. Milétosz (Thalész, Anaximandrosz, Anaximenész), Epheszosz (Hérakleitosz), Kolophón (Xenophanész), ión gyarmatvárosok, Krotón (Püthagorasz), Elea (Parmenidész, Zénón), dél-itáliai gyarmatvárosok, Akragasz szicíliai gyarmatváros (Empedoklész), a trákiai Abdéra (Démokritosz), hogy aztán a kisázsiai Klazomenaiból származó Anaxagorasz révén a bölcselet központja átplántálódjék Athénba.

A későbbiekben azután a termelőerők fejlődését akadályozzák a termelési viszonyok. Az antagonizmus egyre nő közöttük, feszültség keletkezik a társadalomban, amely ennek következtében megáll az előrehaladásban, stagnál, a viszonyok megmerevednek, a szükségletek kielégítése akadályokba ütközik. Mindez a felületre kerülve, a politikai szférában kiélezett küzdelmekhez, bizonytalansághoz, válságokhoz vezet.

Az uralkodó osztályok, a hatalmon levő rétegek ellenállnak a fejlődést szolgáló tendenciáknak, mert ezek érvényre jutása osztályhelyzetük megingásával, uralkodó mivoltuk elmúlásával járna együtt. Ebben a történelmi szituációban a gondolkodók figyelme a társadalom kérdései felé fordul, és mivel objektív funkciójuk, hogy az uralkodó osztály történelmi elmúlásának tényét elködösítsék, sőt örökké tartó uralmuk igazolására bizonyságokat sorakoztassanak fel, ezért ez a társadalombölcselet nagyjában és egészében idealista jellegű lesz.

Az első szakaszból a későbbiekbe való átmenetet az ó görög rabszolgatartó társadalom történetében Perik-

lész vezető szerepe jelzi, amelyet Athén virágkorának tekintenek, de helyesebb lenne fejlődése tetőpontjának mondani.

Hogy a hanyatlás csírái csak később bontakoztak ki, az nagyrészt arra vezethető vissza, hogy Periklész helyes állampolitikai és gazdasági intézkedései elodázták, lassították a válság kifejlődését, hogy majd halála után ez a válság annál rohamosabb legyen. Hogy Athén ebben az időben elveszti vezető szerepét, azt a történelem a peloponnészoszi háborúnak és a 30 zsarnok uralmának számlájára írja.

Korábban, a perzsa háborúk idején, amikor a mezőgazdaság csaknem kizárólag gabonatermelésből állott, a gazdák lelkesedéssel vettek részt a háborúban, hiszen kockázatuk nem volt nagy: a gabonatermő vidék, ha az ellenség el is pusztította, egyik évről a másikra helyreállította termelését. E gazdák tehát háborús pártiak voltak, és győzelmesen helytálltak a perzsák támadásaival szemben.

A peloponnészoszi háború már túlnyomóan olaj- és szőlőtermelőkként érte ezeket a gazdákat, s mivel a háború pusztította olajfák újraültetése, szőlőtelepítés stb. éveket vesz igénybe, e gazdák számára nagy jelentőségűvé vált a béke, és ez is indokolja, hogy éles ellentétben és harcban állottak a Periklész vezette háborús párti, piacaikat kiterjeszteni igyekvő iparos és kereskedő városi rétegekkel. Ez meg is nyilvánult a háború kedvezőtlen fordulataiban.

Ám az athéni ipar és kereskedelem haladó jellege is fokozatosan visszájára fordult. A városi fogyasztóréteg szükségleteinek és a gabonaimportot kiegyensúlyozó exportigényeknek a kielégítésére az iparosodás nagy lendületet mutat. A pentelikoszi márványbányák, a lau-

rioni ezüstbányák, a pangaioszi aranybányák kiaknázása nemcsak nyersanyagokat szolgáltatott különböző kézmű, sőt fejlettebb iparok számára, hanem hozzájárult a pénzgazdálkodás, a kereskedelem, a bankügyletek fellendüléséhez is.

De már Periklész alatt, különösen azonban utána, gyakran előfordult, hogy a nagyobb vállalatok tulajdonosai személyesen nemigen vettek részt a vállalatok vezetésében, csupán a haszon biztosításával törődtek. Utasításaikat bizalmi emberek hajtották végre, és a technikai felügyeletet is megbízottak — gyakran felszabadított vagy tényleges rabszolgák — gyakorolták.

Ennek a rétegnek a közbeiktatása azonban megdrágította a termelést, és hátrányosan befolyásolta az athéni ipar versenyképességét az exportpiacokon.

Ezt a körülményt erősítette a *metoikosz*-rendszer elterjedése is. Az Athénba letelepedett szabad idegeneknek, a metoikoszoknak, egy-egy athéni teljes jogú állampolgár védnökségére volt szükségük, hogy ipart űzhessenek, és a bíróságon is ezek képviselték őket. Mindez jó munkanélküli jövedelmet jelentett a nemességnek. A metoikoszok minden újabb és újabb megszerzett jogért anyagi áldozatokat hoztak ugyan, de lassanként Athén ipari, kereskedelmi és pénzügyi hatalmasságai lettek.

Mindezek folytán egyre növekedett a szabad polgárok ama rétege, amely már termelőeszközökkel nem rendelkezett, és uralkodó osztályhoz tartozó mivoltánál fogva igényt tartott arra, hogy — ha már a metoikoszvédnökségből is kiszorult, vagy egyéb jövedelmi forrásai is bedugultak — az állam eltartsa.

Periklész azzal odázta el e rétegek teljes proletársorba süllyedését, hogy közmunkákat végeztetett, ellenszolgál-

tatást nyújtott a politikai tevékenységért (sztratiotikon: hadizsold, heliasztikon: bírói honorárium, ekklesziasztikon: a népgyűléseken való részvételi díj stb.) — ezzel nemcsak a demokráciát tette teljessé, biztosítván a legalsó szabad rétegek számára is a közügyekben való közvetlen részvételt, hanem egyben megteremtette a retorikai, politikai és logikai tudományok felvirágzásának előfeltételeit is, röviden: a szofisták filozófiájának társadalmi alapjait.

Ebből a társadalmi talajból, amelyen tehát bőségesen termettek társadalmi, politikai, etikai kérdésekkel foglalkozó filozófiák, nőtt ki és érlelődött Szókratész előkészítő munkájával az athéni, Periklész utáni válságos korszak legértékesebb elméleti gyümölcse, a platóni filozófia.

Platón felismerte a helyzet végzetes voltát. Tudatában volt annak, hogy „szükségképpen minden állam nem *egy* állam, de kettő: a szegényeké és a gazdagoké, akik, bár ugyanott laknak, lesik: hogyan ártsanak egymásnak."[5]

Azzal is tisztában volt, hogy „a rabszolgák birtoklása sok kellemetlenséget rejt magában. A rabszolgák sohasem lesznek uraik barátai." Kifejti, hogy az emberiség ősállapota a harc[6], és a társadalom- (illetve állam-) alkotás alapja az a belátás, hogy ez az állapot pusztulásra vezet, és ezért megállapodás jött létre az egyesek között egymás akaratának kölcsönös korlátozására.

Ez a belátás nem csupán a társadalomelmélet racionalista irányzatának vált a kiindulópontjává, hanem olyan koncepció megalkotására késztette Platónt, amelyben az egyes filozófiai diszciplínák nem halmazként vagy laza egymásutánban jelentkeznek, hanem a közöttük levő kapcsolat szigorú elvek alapján alakul ki, egyik a másikra épül, egyik a másikból logikusan következik. Így

a *Politeiá*ban társadalom- és államtana szorosan összefügg pszichológiájával, pszichológiája etikájával, etikája pedig ismeretelméletében, illetve ideatanában gyökerezik. Más oldalról pedig abból, hogy az államot, mint valami nagy nevelőintézetet fogja fel, adódik pedagógiája — pedagógiai elveinek megvalósításához a művészetet és a vallást is szükséges eszköznek tekinti, így természetesen következik esztétikája és vallásbölcselete. Módszertanilag az idealistáknál tapasztalható rendes sorrendet találjuk: kiindul az elvont általános eszméből, és különböző közbülső kategóriákon keresztül közelít a valósághoz és az egyes jelenségekhez. E változatos, dialektikus úton aztán — főleg a részleteket illetően — sokszor váratlan, reális összefüggésekre bukkanunk.

Központi kategóriája, az idea fogalma, sok és sokféle interpretációra adott alkalmat. Munkáit időrendben vizsgálva, két alapvető fázist lehet megkülönböztetni, és a választóvonal lényegileg maga a *Politeia*. Előtte az ontológiai felfogás áll előtérben, utána egyre inkább az ismeretelméleti értelmezés látszik helyesnek. Ezzel azonban a legáltalánosabb jegyeket emeltük ki, hiszen Platón számos más változatra is ösztönzést ad. Így az idea sokszor azonosul az *eidosszal*, azaz nem egyéb, mint alak, forma, a nemhez képest a faj megjelölése. Máskor a fogalomból *szubsztancia* lesz, önálló egzisztencia. További változat: egyszer minden tárgy, még az emberi készítmények is — mint például az asztal, az ágy — rendelkezik a maga ideájával, másszor csupán a természeti tárgyak, majd megjelenik a metafizikai szférába emelkedő ideák hierarchiája, élükön a legfőbb, a jó ideája, amely az istenséggel azonosul. A szélsőségek aztán közelednek, sőt kapcsolódnak egymáshoz: egyszer az idea

van jelen a dolgokban, másszor a dolgok vesznek részt az ideában stb.

A filozófia fejlődése során igyekeztek e változatokban rendet teremteni és egységes magyarázatra jutni, ám természetes, hogy ez mindmáig nem sikerülhetett megnyugtató módon. Hogy csak a két szélsőséget említsük — amelyek között számos variáns található —, Arisztotelész egyértelműen olyan létezőknek tekintette az ideákat, amelyeken az érzéki dolgok kívül vannak[7], ezzel szemben Paul Natorp az ideákat logikai alakzatoknak tekinti, pontosabban módszertani vezető elveknek, amelyek „a jelenségek kutatásának alapjául szolgálnak"[8].

Sokkal világosabb a helyzet tudományelméleti vonatkozásban. Az anamnézis-koncepció szerint a lélek örökkévaló, és a földi lét előtti életében az ideát közvetlenül szemléli. A testi életet élő lélek ezután erre az előbbi életére visszaemlékezve ismeri meg a korábban közvetlenül szemlélt ismerettárgyakat. Nos, a tudomány feladata az, hogy ezeket az emlékképeket, az igazi tudást felszínre hozza. Ennek a felszínre hozatalnak az eszköze, azaz a tudományos módszer: a *dialektika*. A két világ, az ideák és a tárgyi világ között van a *matematika* világa: ez közös az ideákéval annyiban, hogy szintén örök és változhatatlan, különbözik azonban tőle, mert az idea mindig csak egy, a matematikai tárgy azonban számtalan ismétlődésben megtalálható.

A tárgyak ilyen értékrendjének megfelelően adva van a megismerő képességek és a megismerés eredményének értékrendje is. Az ideák világa a tudás tárgya, eszköze az ész megismerő képessége. A matematika az értelmi megismerés tárgya. Az érzékleti világra vonatkozó ismereteink csupán képzetiek, vélemény jellegűek, de még ezen a területen is vannak fokozatok: az érzékleti dolgok

maguk a hit tárgyai, árnyék- és tükörképei pedig az összehasonlító vélekedés, a sejtelem tárgyait alkotják. És mint ahogy a püthagoraszi ontológiai matematikából Platón kezében módszertan lesz, ugyanúgy a hérakleitoszi ontológiai dialektika is a megismerés eszközévé alakul át nála.

Hérakleitosznál a dialektika a valóság mozgásrendszere, az ellentétek valóságos harca. Platónnál az idea és a jelenség között nincs ellentét; nincs harc, az ideák mozdulatlan, szilárd, merev létezők, a jelenségek ezek látszatai, utánzatai, képei, lenyomatai. Nem ezek mozognak, hanem köztük mozog a megismerő — a mozgatója Erosz —, és arra törekszik, hogy a jelenségtől eljusson a lényegig, az ideáig. Vagyis Platónnál a dialektika az a mód, ahogyan az idea igazolódik.

Tehát nemcsak az ideából kell levezetni az egyes jelenségeket, hanem ezek sokszerűségét is vissza kell vezetni egy általános fogalomra, amelyet aztán — mint egyes műveiben láttuk — objektivitással, realitással és egységességgel ruház fel. Ezért jogos, hogy Platón a dialektikát „a tudás egész épületét megkoronázó zárókőnek" nevezi, hiszen azon túl „semmi más tudást nem lehet felfedezni, elértük a határát mindannak, ami tudást jelent".

Ám bármennyire igyekszik is bizonyítani Natorp, hogy ezen a végső határon a fogalmaknak nem létet, hanem érvényességet kell tulajdonítani, nemcsak az anamnézis-elméletnek, hanem az egész ismeretelméletnek pszichológiai háttere van. A léleknél is megtaláljuk azt a kettősséget, amelyet az ideákkal kapcsolatban láttunk: nemcsak egy általános, egyetemes világlélek van, ami az örökkévaló legfőbb ideával állítható párhuzamba, hanem egyes lelkek is, amelyek az egyes tárgyak ideáinak felelnek meg.

Nem tisztázott, vajon a lélek egyes részei, amelyeknek sajátos tulajdonságai vannak, ennek az egyes léleknek vagy az általános léleknek a részei-e. Mert a lélek részei valami módon nemcsak az egyes emberben különböztethetők meg, hanem az immanenciából való kitörés a transzcendens felé legalábbis tendenciaszerűen megvan. Így a legfelül levő ész, a nusz vagy logisztikon, már elnevezésében is jelzi, hogy általános jellegű képesség, amelyet a megismerésre való törekvés jellemez. Hasonlóképpen a középső, az akaraterő, a *thümoeidesz*, a nemes ösztönök és szenvedélyek nem szűkíthetők le egy-egy ember tulajdonságaira, és világos, hogy általános biológiai ösztönnek felel meg a harmadik, legalsó lélekrész, a vágyakozó, sóvárgó *(epithümétikon)*, amely az ön- és fajfenntartással kapcsolatos életérzés.

Csak ilyen értelmezés teheti lehetővé, hogy a lélekrészeknek olyan „erények" felelnek meg, amelyek egyaránt erényei az egyes embernek és az egész társadalmat alkotó rendeknek. Ilyenek a bölcsesség, az állam élén álló legfelsőbb uralkodó réteg erénye, a bátorság, mint az őrök erénye, és az önuralom, önmegtartóztatás, mint a szabad, de dolgozó rétegek erénye.

A pszichológia, etika és társadalomtan e szoros összefüggésével kapcsolatos különböző rendszerezésekkel, sőt pontos táblázatokkal lépten-nyomon találkozunk a gazdag Platón-irodalomban, és felvetődnek — a *Politikosz* kísérletei révén — olyan törekvések is, hogy tisztázzák Platón felfogását egyrészt a tekintetben, mint mennek át egymásba az egyéni és társadalmi erények, hogyan befolyásolják egymást egyszer jó, másszor rossz irányba, másrészt pedig, hogy az alkotmányok felosztásának kérdésében eldöntsék — ha már a Platón-szövegek erre csak homályos vagy kitérő választ adnak —,

hogy melyik a legjobb alkotmány. De ha az adott feleletek — amelyek egy fajtájával a *Politeia* jelen olvasói is találkoznak — magát Platónt sem elégítik ki, nehéz elhallgatni a mai bírálónak azt az ellentmondást, amely a végső konklúzióban rejlik, hogy ti. a helyes alkotmány a bölcsek uralma, amelynek nincs szüksége törvényre, hiszen az alkotmány éppen a legfőbb törvények foglalata.

Bármennyire a szofisták ellenlábasának és kritikusának véli is tehát magát Platón, nemcsak sok közös vonás van az ő filozófiája és a szofisták elméletei között, hanem több vonatkozásban egyenesen ezek folytatásának, betetőzőjének tekinthető.

Így valamennyiök kiindulópontja az azonos társadalmi valóság — az ingadozó rabszolgatartó athéni polisz-rendszer —, és rokon az ezzel a valósággal való szembenállásuk is. Hogy azonos problémákkal vívódnak, eléggé bizonyítják maguk a platóni dialógusok, amelyeknek nemcsak szereplői, hanem címadói is a legismertebb szofisták. S még az a megkülönböztetés sem egészen helytálló, hogy a szofisták destruktívak voltak, Platón pedig konstruktív, pozitív koncepciókat tár elénk a válságos helyzetbe jutott társadalom újjászervezésére; hiszen pl. Hippiasz, Antiphón felvetik a társadalmi, sőt vagyoni egyenlőség eszméjét, Alkidamasz már a rabszolgaság természetes voltát is tagadja. Prótagorasz pedig azt hirdeti, hogy nem a kozmoszt, hanem az embert kell elsősorban vizsgálódás tárgyává tenni, és érvényre kell juttatni a szuverén individuum szabad akaratának elvét a filozófiában.

Ami pedig nem a szorosan vett szofistákat illeti, Arkhütasz, Platón barátja — akit azonban Platón mégis támad, amiért különböző gépeket, köztük repülő ga-

lambot konstruál, ami, fizikai munka lévén, nem méltó egy szabad göröghöz — nemcsak a tudományos mechanika megalapítójának tekinthető, hanem a matematikában megoldja a köb megkettőzésének feladatát, a fizikában megállapítja a zenei hangok viszonyát, s amellett nemcsak tudós, hanem államférfi és hadvezér is, aki szülővárosának — Tarentumnak — hét hadjáratát viszi győzelemre, és bátran mondható, hogy szűkebb hazájában olyan szerepet tölt be, mint Periklész Athénban.

De megemlíthetjük a khalkedóni Phaleaszt, aki a hazájabeli egész ipart állami kézbe akarta venni, vagy a kürénéi Arisztipposzt, aki éppúgy, mint Platón, többször megfordul Szicíliában, I. és II. Dionüsziosz udvarában, és Platónhoz hasonlóan ezeket az uralkodókat igyekszik befolyásolni filozófiai eszméivel; ma is kérdés, vajon ki vont le helyesebb következtetéseket közös mesterük, Szókratész tanításaiból, Arisztipposz-e vagy Platón?

Mindezek ellenére mégis van határozott választóvonal a felsoroltak és Platón között. Ez pedig a problémák más-más osztályszempontból való megközelítése. Az előbbieket nagyjában és általában „plebejus" vonások jellemzik; „balról" támadták a fennálló rendet, konkrétan a demokráciát, míg Platón az arisztokrata álláspontjáról bírált. Ezzel függ össze, hogy amikor a válságból kivezető utat keresik, mai szemmel nézve valamennyien utópistáknak bizonyulnak ugyan, de a szofisták inkább előrenéznek, míg Platón hátratekint annyiban, amennyiben az elsüllyedt — vagy elképzelt — világnak, a múltnak a jövőbe vetítésével rajzolja meg az ideális államot.

Ám minél inkább feltárulnak előttünk az ősi, ázsiai

és afrikai társadalmi berendezések, annál inkább meggyőződhetünk arról, hogy Platón sokkal kevésbé bízta rá magát a fantáziájára, mint korábban képzeltük. S ha már Arisztotelésznél találunk utalásokat a földközösség különböző formáira[9] és az afrikai népeknél dívó nőközösségre[10], Hérodotosznál hasonlóképpen egyes líbiai törzseknél[11] a promiszkuitás egyes válfajaira, akkor a mai ezekkel megegyező kutatási eredményekre támaszkodva joggal feltehetjük, hogy Platón is ilyen történeti anyagra támaszkodva építette fel a *Politeia* koncepcióját. És realitásokon nyugvónak tételezhetjük föl azt a vegyes gazdasági rendszert is, amely előttünk áll, amikor a harmadik csoport magántulajdonosi rendszerét szembeállítja az első két csoport kommunizmusával, hiszen a kollektív társadalmak legkülönbözőbb változataival találkozunk, mint pl. a föld közössége mellett a szerszámok magántulajdona vagy a kollektív termelés ellenére a termelőeszközök egyéni birtoklása stb.

Hogy Spárta bizonyos állami berendezkedései is, ha nem is mintául, de hiposztázisok kiindulópontjául szolgáltak, az eléggé közismert. Hasonlóképpen a lakedaimóni és krétai férfiközösségi életformák, valamint az időszaki házasságok intézményei megfelelő anyagot nyújtottak azokhoz az elképzelésekhez, amelyeket Platón az őrökre vonatkozóan megrajzol. Spártára utal az a megszorítás is, amely a szükséges mértéket meghaladó magántulajdonnak a harmadik csoportnál is gátat állít, és az aranynak és ezüstnek még mint ékszernek vagy edénynek a használatát is megtiltja. Viszont saját szomorú tapasztalata által — amikor I. Dionüsziosz eladatja rabszolgának, és barátja, Annikerisz váltja ki — érzi szükségét, hogy bár a rabszolgarendszert általában magától értetődőnek tartja, annak a megszorítás-

nak hangot adjon, hogy fogságba jutott szabad görög polgár ne legyen áruba bocsátható.

Mindezek a motívumok tehát a múltban gyökereznek. De sem ez, sem az, hogy Platónnál alapjában véve fogyasztási kommunizmusról van szó, nem akadályozta meg, hogy a *Politeia* késői korok kommunista utópiáinak példaképévé ne váljék. Ez persze nem mindenben vált ez utópiák, illetve a szocialista-kommunista mozgalmak előnyére. Hiszen még *A Kommunista kiáltvány* is kénytelen volt részletesen foglalkozni azokkal az előítéletekkel, amelyeknek eredeti forrása a *Politeia* volt, és amelyek ezen keresztül a későbbi utópista irodalomban is gyökeret vertek. Így a termelőeszközök magántulajdonának megszüntetésén a személyi tulajdon megszüntetését értették, elsiratták a szabadságot, a műveltséget, az ember személyes jogait, vádolták a kommunistákat a család megszüntetésének „gyalázatos szándékával", az otthoni nevelés szétrombolásával, a nőközösség bevezetésével stb.

Hogy e vádakért nem teljesen és nem mindenben felelős a *Politeia*, azt részletesebb elemzés nélkül is ki lehet mutatni. Nemcsak arról van szó, hogy Platónnál a kommunista berendezkedések — amelyeket csak az őrök és az állam legfőbb vezetői számára tervezett — arra szolgáltak volna, hogy biztosítsák a közösség ügyeinek intézésében az önzetlenséget, az egyéni érdekek visszaszorítását a közérdek javára, hanem arról is, hogy egészen másképp mutatkoznak ezek a javaslatok, ha az akkori képies-mitikus kifejezéseket a mai nyelvre fordítjuk, ha lényegüket kiemeljük.

Mint ahogy a lélekrészek tana naiv formában fejezi ki a mai lélektan által is elfogadott hármas beosztást — gondolkodás, érzelem, akarat —, ugyanúgy a különböző

rendekre való felosztásban meg kell látnunk a társadalmi munkamegosztás nagyon is döntő elvét és a tevékenységek specializálódásának az össztársadalomban való jelentőségét.

A szocialista állam funkcióváltozásával kapcsolatban — amikor az elnyomást felváltja a gazdasági-szervező és kulturális-nevelő funkció — több megértéssel lehet fogadni a platóni államnak, mint egy nagy pedagógiai intézménynek a képzetét, és azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a harmadik rendből a másodikba, sőt az elsőbe való felemelkedésnek sem társadalmi, sem származási, sem semmiféle privilégiumra alapozott jogi akadálya nincs; az egyetlen kritérium a képesség és a testi-lelki kultúra elsajátításában elért eredmény. S talán fel sem mérhető az akkori viszonyok szem előtt tartása mellett annak a jelentősége, hogy Platón erőteljesen síkra száll a női egyenjogúságért.

Még hosszan lehetne sorolni azokat az eszméket, amelyek a *Politeiá*ban — bár régi korok, a történelem által csak részben igazolt berendezkedéseinek jövőbe vetítéséről és egyben idealizálásáról van szó — az akkori időkben, sőt később is haladóknak foghatók fel, de mégis meg kell maradnunk a mellett az ítélet mellett, hogy a *Politeia* inkább államregény, mint tudományos mű, ami valószínűleg hozzájárult az általa keltett nagy hatáshoz is.

Ugyanakkor talán jogosult az az új megvilágítás is, amellyel a *Politeiát* Platón hasonló tárgyú művéhez, a *Nomoi*hoz viszonyítjuk. A hagyományos filozófiatörténetírás ugyanis e viszonyt akként értékeli, hogy Platón, miután meggyőződött róla — főleg a két Dionüsziosz udvarában szerzett tapasztalatai alapján —, hogy a *Politeia* radikális eszméi nem valósíthatók meg,

a *Nomoi*ban lemondott a szélsőségekről, és olyan koncepciót fogalmazott meg, amelynek realizálását már remélhette. Rendszerint azt emelik ki, hogy a nő- és gyermekközösségek helyébe a házasságot és a családi élet ellenőrzését állítja, elismeri a magántulajdont valamennyi társadalmi rend számára, az állam élére filozófusok helyébe a legérdemesebb férfiak bizottságát teszi, és lemond a dialektika és ideatan tanításáról a matematikai tudományok javára.

Nem akarunk azzal érvelni, hogy a *Politeia* sem szó szerint filozófusokat óhajtott az állam élére állítani, hiszen ez a passzus így hangzik: „Amíg a mai államokban nem lesz a királyság a filozófusoké, vagy a mostani úgynevezett királyok nem szoknak rá becsülettel és megfelelően a filozófiára, addig nem esik egybe hatalom, politika és filozófia"[12], és Lenin alakjára nem is utalva, csupán akként lehet e követelményt értelmezni, hogy a politikát tudományos alapokra kell helyezni — lévén akkor a filozófia még minden tudomány foglalata —, egyszóval, hogy ne egyéni önkény vagy szubjektív szempontok érvényesüljenek az államvezetésben, hanem folytassanak elvi politikát. Inkább azt hangsúlyoznánk, hogy amikor Platón eltekint a legfőbb vezetésre hivatottak képzésében a dialektika és ideatan oktatásától, akkor ez egyáltalán nem annyit jelent, hogy visszavonta volna e tanait, vagy hogy alkalmatlanoknak tartotta volna ezeket a legmagasabb fokú oktatás tananyagául.

Ha ugyanis alaposan elemezzük a *Nomoi*t, akkor arra a meggyőződésre kell jutnunk, hogy az abban foglaltak az akkori társadalmi viszonyokat, hatalmi erőket és politikai lehetőségeket számba véve, éppúgy utópiák, mint a *Politeia* követelményei, és Platón éppúgy nem számíthatott arra, hogy ezek megvalósíthatók, mint

a *Politeia* eszméi, aminthogy valóban semmi nyoma annak, hogy bármilyen lépést tett volna annak érdekében, hogy bárhol is reformokat hajtsanak végre a *Nomoi* elveinek megvalósulásáért. (Egyébként maga a mű is posztumusz.)

Aktív politikai tevékenységet — jól tudta, miért[13] — Athénban sohasem fejtett ki, és miután szicíliai harmadik kísérlete is fiaskóval végződött, i. e. 360-tól egész 347-ben bekövetkezett haláláig kizárólag Akadémiáján végzett oktatói és írói munkát. Politikusokkal sem igen tartott kapcsolatot, hogy befolyásolhatta volna őket. Sokkal nagyobb a valószínűsége, hogy amikor háttérbe szorította előadásaiban a dialektikát és az ideatant, akkor ezek az előadások exoterikus jellegűek voltak.

Arisztotelésznél pontosan megkülönböztethetők az ezoterikus és az exoterikus előadások, mint bevett formái a kétféle hallgatóság — a személyes tanítványok szűk köre és a szélesebb nagyközönség — számára tartott kurzusoknak. Ha nem is voltak olyan rendszeresen és pontosan szétválasztottak, de szintén kétféle hallgatóságnak szóltak Platón előadásai is, és nem nehéz feltételezni, hogy a dialektika és az ideatan nem kerültek bele abba a tananyagba, amelyet szóban vagy írásban a szélesebb közönség számára is hozzáférhetővé kívánt tenni. Akadémiai korszakából fennmaradt írásainak tüzetes tartalmi, nyelvi, stilisztikai elemzése e kettősségre elég könnyen rávilágíthat tehát, és nemcsak a *Politeia* és a *Nomoi* viszonylatában, hanem ugyanez érvényes az ideatannál kevésbé elvont diszciplínákra is.

Ami pedig retrográd vagy haladó mivoltát illeti — a fentiekben mindkettőre utaltunk és hoztunk fel motívumokat —, ennek a kérdésnek az eldöntése nem olyan egyszerű, mint a hagyományos filozófiatörténészek

gondolják. Akik a retrográd jelleget hangsúlyozzák, azzal érvelnek, hogy politikailag arisztokrata álláspontra helyezkedett, utópista elképzeléseiben pedig egy elmúlt korszakra támaszkodott. A filozófiájának haladó voltát hirdetők pedig arra hivatkoznak, hogy kommunisztikus elvei századokra előre világítottak hasonló törekvések alátámasztásával és rokon eszmék tartalmi gazdagításával.

Mindezek mellett azonban arra is gondolni kellene, hogy tulajdonképpen merre haladt az a társadalom, amelyben Platón élt és működött. A Platón vezetése alatt álló Akadémia négy évtizede egybeesik Athén válságos korszakával. Előzményként megemlíthetjük az oligarcháknak a spártai arisztokráciával létrejött egységfrontját a demokraták uralmának és a demokratikus intézményeknek megdöntésére, Alkibiadész kétes értékű szerepét, az athéni szövetség felbomlását, az aigoszpotamoi vereséget, a 30 zsarnok uralmát, majd bukását. Az Akadémia fennállásának idejéből pedig megemlítjük Théba felemelkedését, majd az athéniak ügyetlen politikáját, vagyis, hogy Théba megerősödésétől való félelmükben cserbenhagyták a nehezen helyreállított szövetséget. Mindez azt jelentette, hogy a végén már valóban mindenki harcolt mindenki ellen, és az eredmény: az összes ellenfelek kimerülése és életképtelensége. Platón már nem érte meg szülővárosa bukását, de a hanyatlás és a bomlás jelei előtte is nyilvánvalók lehettek.

Nos, ebben a helyzetben vajon haladónak nevezzük-e azokat a törekvéseket, amelyek siettetik ennek a végkifejletnek a bekövetkezését? És retrográdnak tekintsük-e azt az igyekezetet, amely ezt az előrehaladást hátráltatni, akadályozni próbálja? Nyilvánvaló, hogy ennek a bonyolult helyzetnek a megítélésénél bevett

fogalmainkkal nehezen boldogulunk. Más oldalról kell tehát megközelítenünk a problémát és válaszolnunk a kérdésre.

Egyes modern szerzők hajlamosak arra, hogy Platón kortársait — és ellenfeleit —, a szofistákat az ógörög társadalom enciklopédistáinak tekintsék, hasonló szerepet tulajdonítva nekik saját korukban, mint amilyent a XVIII. századi francia enciklopédisták játszottak: bírálták a fennálló rendet és intézményeit, harcoltak az előítéletek ellen stb.

A számos hasonlóság mellett azonban állításuk szerint van egy döntő különbség. A francia enciklopédisták a feltörekvő, uralomra hivatott, a hatalmat valóban meg is hódító és a társadalmat a fejlődés irányában átalakító polgárság osztálytartalmát fejezték ki. A görög szofisták is az alsóbb rétegek felfelé törekvését tükrözik, de ebből nem keletkezett új társadalmi forma, a görög történelemnek új fejlődési szakasza sem, hanem hanyatlás, romlás és pusztulás.

De vajon valóban így áll-e a dolog? Ha Athént, a polisz-rendszert tartjuk szem előtt, akkor igen. De vajon a polisz-rendszer romjain nem kezdődött-e valami új, egy olyan kísérlet, amely kivitelezésében megakadt, és ezért a történelemben kitérőként jelenik meg: Nagy Sándor birodalma, amely a görög városállamokkal szemben kozmopolita világhatalom, amelyben különféle népek egymás mellett békében élnek; mindegyik leigázott nép megtartotta korábbi társadalmi szerkezetét, az uralkodó rétegek uralmukat rabszolgáik felett, helyi szokásaikat, intézményeiket, vallásukat stb.

Ezt az elképzelést Platón már nem érte meg, de nem ismerte fel még Nagy Sándor filozófusa, Arisztotelész sem, aki azt várta volna, hogy a makedón hegemóniá-

nak keletre való kiterjesztése a görögöknek, a „barbárok" feletti uralmával legyen egyértelmű, vagyis, hogy egykori tanítványa a görög szellem számára hódítsa meg a népeket.

Mai szemmel nézve nyilvánvaló, hogy Nagy Sándor koncepciója előbbre tekintett, mint Arisztotelészé, és birodalmában rövid fennállása ellenére is kezdtek kialakulni egy új társadalmi forma körvonalai. Hogy ez a társadalmi forma a keleti despotikus birodalmak öntözéses nagygazdálkodási rendszerének és a görög kisárutermelői rendszernek sajátos keveréke lett volna, amelyről a későbbiekben el lehetett volna dönteni, hogy vajon a rabszolgatartó vagy a feudális jellegű társadalomhoz állt-e közelebb, hogy lényegében ez a koncepció valósult-e meg más körülmények között, más motívumok hatása alatt, más fejlődési menetben a későbbi császári római birodalomban, azt ma már nehéz lenne megmondanunk, mint ahogy a történelmi vizsgálódás során se lehet feltenni olyan kérdéseket, hogy mi lett volna, ha...

Ami megállapítható, az az, hogy e folyamatban nem csupán a görög rabszolgatartó társadalom felbomlásának ideig-óráig való feltartóztatásáról volt szó, mint ahogyan a periklészi politika csupán késleltette a megindult hanyatlás folyamatát — vagyis nemcsak romlásról és pusztulásról tehetünk említést, hanem valami újról, valaminek a kezdetéről is.

A *hellenizmus*, mint ennek az alakulóban levő új társadalmi formációnak az ideológiai tükörképe, legalábbis jelzi, hogy a sztoicizmusban és az epikureizmusban nemcsak szétszóródási, szakágazatokra szakadási tendenciák mutatkoznak, hanem teljes világnézetre, egész filozófiai rendszerre való törekvések is, amikor e filo-

zófiák tárgyukat mint logikát, fizikát és etikát határozzák meg, vagy a mai nyelvre fordítva, ugyanazokat a területeket vizsgálják, amelyeket a marxista filozófia: a természet, a társadalom és az emberi gondolkodás legáltalánosabb törvényszerűségeit. Kizárják tehát érdeklődési körükből — mint nem tudományosat — a transzcendenciát. Rendszerük materialista jellege pedig amellett bizonyít, hogy a való világ megismerését tűzik ki céljukul, ama valóság folyamataiét, amelynek politikai megnyilvánulása a Nagy Sándor-féle világbirodalmi koncepció, amely egyébként a sztoikusok szeme előtt is lebegett.

Most, amikor új kiadásban a magyar, immár jobbára marxista szemléletű olvasó elé kerül Platón társadalomelméleti műve, úgy véljük, megítéléséhez és történelmi értékeléséhez nem árt erre a — gazdag Platón-irodalomból eddig hiányzó — szempontra is felhívni a figyelmet.

SÁNDOR PÁL

Az állam Platón legterjedelmesebb, jelentőségében és hatásában legnagyobb munkája. A filozófiatörténet mind eredetére, mind szerkezetére vonatkozólag több változatot ismer, és a körülötte folyó viták egyértelmű és végleges döntést még nem eredményeztek. A legvalószínűbbnek látszik, hogy a tíz könyv közül az I., amely egyik szereplőjéről a Thraszümakhosz nevet is viseli, még egy korábbi korszakából való, és műveinek ahhoz a csoportjához sorolható, amelyet a szofistákkal folytatott vitákként foglalnak össze, míg a II—X. könyv az érett kor — az ideatan — Platónjának művei közé tartozik. Ehhez hozzá kell tennünk, hogy az egyes könyvek sem a számozás sorrendjében, hanem más-más időpontban keletkezhettek, éspedig az V—VIII. könyvek a legkésőbb.

Ennek ellenére *Az állam* — bár egyes kérdésekre vissza-visszatér — egységes mű, amelynek vezető eszméje és a szerteágazó témakörök összefoglalója az igazságosság, mint minden politikai kérdés alapmotívuma. A társadalmi élet e sarkalatos erkölcsi alapja azonban alkalmat nyújt Platónnak, s ezt a lehetőséget a szabad társalgás csak elősegíti, hogy túlmenjen az államelmélet keretein, s így helyet kapnak munkájában olyan fejtegetések, amelyek pszichológiai, pedagógiai, etikai, esztétikai, ismeretelméleti, ontológiai, tudományelméleti, vallási-mitológiai kérdéseket is taglalnak.

A megadott terjedelemhez alkalmazkodva a válogatás szempontja az volt, hogy a szorosan vett társadalmi, illetve államelméleti részek kerüljenek bemutatásra, és az elhagyott szövegeknek csupán rövid tartalmi összefoglalását nyújtjuk azok számára útmutatóul, akik az egész művel, illetve Platónnak e műben található egyéb filozófiai eszméivel is meg óhajtanak ismerkedni.

A mű főszereplője — mint a *Törvények*et kivéve többi dialógusaiban is — Szókratész. Az a kérdés azonban nyitva marad, hogy Platón valóban Szókratész álláspontját ismerteti-e, vagy pedig saját bölcseleti eszméit adja mestere szájába, illetve helyesebben, hogy mennyi belőlük Szókratész és mennyi Platón. A többi szereplő: Glaukón és Adeimantosz, Platón testvérei, ugyancsak Szókratész hívei, továbbá Kephalosz, egy gazdag szüra-

kuszai, aki Periklész hívására költözött Athénba, fia, Polemarkhosz, akinek házában beszélgetnek, továbbá Thraszümakhosz, a híres szofista két kísérőjével, Kleitophónnal és Kharmantidésszel — az utóbbi néma személy. Jelen van még — ugyancsak szerep nélkül — Kephalosz két másik fia, Lüsziasz és Euthüdémosz.

ELSŐ KÖNYV

A beszélgetés Szókratész és az idős Kephalosz között az öregségről indul, majd az igazságosság problémáját feszegetik, és a filozófus Polemarkhosszal folytatja a vitát.

SZÓKRATÉSZ: Egyáltalán árthat-e bárkinek is az igazságos ember?

POLEMARKHOSZ: De mennyire! Sőt kell is ártania a gonoszoknak és az ellenségnek!

SZÓKRATÉSZ: Jobbá vagy rosszabbá lesz a ló, ha ártanak neki?

POLEMARKHOSZ: Rosszabbá!

SZÓKRATÉSZ: És vajon a kutyák vagy a lovak erényében lesz-e rosszabbá?

POLEMARKHOSZ: A lovakében.

SZÓKRATÉSZ: És ha a kutyát bántják, az a kutyaerényben lesz rosszabbá, és nem a lóerényben?

POLEMARKHOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És nem érvényes-e, barátom, ez a tétel az emberre is; ha bántjuk, nem az embererényben válik ő is rosszabbá?

POLEMARKHOSZ: De, igazat szólsz.

SZÓKRATÉSZ: És az igazságosság vajon nem embererény?

POLEMARKHOSZ: Szükségképpen az.

SZÓKRATÉSZ: Így az ember, ha bántjuk, ugye barátom, feltétlenül igazságtalanabbá válik?

Polemarkhosz: Hihetőleg.

Szókratész: Lehetséges-e, hogy a zenész éppen a zenetudásával tesz valakit botfülűvé?

Polemarkhosz: Lehetetlen.

Szókratész: És hogy a lótenyésztő éppen a szakértelmével tenyészt rosszabb lovat?

Polemarkhosz: Ez is képtelenség.

Szókratész: És lehet-e, hogy az igazságos ember az igazságosságával tesz mást igazságtalanná? Szóval az erényével mást gonosszá?

Polemarkhosz: Ez lehetetlen.

Szókratész: Nyilván nem a hő idézi elő a hideget, hanem annak ellentéte?

Polemarkhosz: Persze.

Szókratész: Sem az aszály a latyakot, hanem az ellentéte?

Polemarkhosz: Nagyon is.

Szókratész: Eszerint a jó ember nem árthat senkinek, csak a rossz.

Polemarkhosz: Úgy látszik.

Szókratész: Aki igazságos, az jó is?

Polemarkhosz: Nagyon is.

Szókratész: Akkor az igazságos nem teheti meg, hogy bárkinek is ártson: se barátjának, se másnak, ártani csak az ellentéte árthat, az igazságtalan.

Polemarkhosz: Azt hiszem, nagyon is igazad van, ó, Szókratész.

Szókratész: Ha valaki azt tekinti igazságosságnak, hogy mindenkinek adjuk meg, ami jár neki, és ezen azt érti, hogy az igazságos ártson az ellenségének, használjon a barátjának, mert ez illeti meg őket — nem lehet valami bölcs ember, mert nem mond igazat: mert ugye, mi úgy gondoltuk, az igazságos ember ne ártson soha senkinek.

POLEMARKHOSZ: Elismerem.

SZÓKRATÉSZ: Akkor én meg te majd együtt csatázunk az ellen, aki azt állítja: Szimónidész, Biasz, Pittakosz vagy a bölcsek közül bárki ilyet tanított.

POLEMARKHOSZ: Kész vagyok ebben veled együtt csatázni.

SZÓKRATÉSZ: De tudod-e, kitől ered szerintem az a szóbeszéd, hogy az igazság az, ha a barátunknak segítünk, az ellenségnek pedig ártunk?

POLEMARKHOSZ: Kitől?

SZÓKRATÉSZ: Szerintem Periandrosztól, Peridikkasztól vagy Xerxésztől vagy a thébai Iszméniosztól, vagy más olyan dúsgazdagtól, aki a saját hatalmát hiszi mindennek.

POLEMARKHOSZ: Színigazság.

Thraszümakhosz avatkozik ezután a vitába, és azt a tételt állítja fel, hogy igazságos dolog az, ami az erősebb érdekét szolgálja, és ezt azzal próbálja alátámasztani, hogy az állam is saját érdekének megfelelően alkotja törvényeit. Szókratész ellenvetését, amely szerint vajon nem tévedhetnek-e az állam vezetői, törvényhozói az állam igazi érdekeinek a megítélésében, Thraszümakhosz azzal igyekszik cáfolni, hogy a mester saját mesterségét illetőleg nem tévedhet, márpedig az uralkodó a törvényhozás mestere. Viszont azzal az érveléssel, hogy az uralkodók saját hasznukat nézik a törvényhozásban, Szókratész könnyen szembeszáll. Ellenfele érvelését megfordítja, mondván, hogy amiként az igazi pásztor jószágai javát nézi, a vezetők is alárendeltjeik javát keresik. Rámutat arra is, hogy a legbecsületesebb emberek nem esetleges előnyökért, pénzért vagy becsvágyból vállalják a vezetést, hanem az igazságért. Thraszümakhosz állításaival szemben azt is felhozza, hogy az igazságosság hasznosabb, mint az igazságtalanság, és az igazságos ember inkább megtalálja a boldogságát, mint az igazságtalan.

Felmerül azonban a kérdés: miféle jó az igazságosság, mert — mint Glaukón felveti — az emberek nem a maguk jószántából, hanem kényszerűségből igazságosak, amennyiben, ha a kényszer megszűnnék, az emberek mások rovására saját érdekükben hozzányúlnának mások javaihoz. Így jutnak el a beszélgetők aztán ahhoz a gondolathoz, hogy az igazságosság legnagyobb mértékben az államban található meg. Ezzel indul a vita az állam keletkezéséről.

Az állam keletkezése

SZÓKRATÉSZ: Állam — véleményem szerint — akkor keletkezik, ha az egyén már nem önellátó, hanem sok mindenre szüksége van; vagy mit gondolsz, mi másért alapítanak államot?

ADEIMANTOSZ: Csakis ezért.

SZÓKRATÉSZ: Így, ha egy ember valami célból másik emberrel társul, aztán más szükséglettől hajtva megint másikkal, s — mivel az embereknek sok mindenre van szükségük — egyre több segítőtársat gyűjtenek össze egy településre, ezt hívjuk államnak. Így van?

ADEIMANTOSZ: Így.

SZÓKRATÉSZ: Egyik a másiknak ad valamit; ha ad vagy elfogad tőle valamit, ezt nyilván valami előny reményében teszi.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is valószínű.

SZÓKRATÉSZ: Nosza, hát teremtsünk képzeletben egy államot, kezdve mindjárt a kezdetén. — Mi késztet erre? — Nyilván szükségleteink.

ADEIMANTOSZ: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: Legelső és legnagyobb szükségletünk, hogy egyáltalán éljünk, létezzünk: az élelemszerzés.

ADEIMANTOSZ: Kétségtelenül.

Szókratész: Másik szükségletünk a lakás, a harmadik a ruházat és így tovább.

Adeimantosz: Úgy van.

Szókratész: Lássuk most, hogyan tesz eleget az állam ennyi igénynek? Úgy, hogy az egyik ember földműves lesz, a másik kőműves, a harmadik takács. Sőt, mindjárt hozzávehetjük a cipészt is és még másokat, akik testünk szükségleteiről gondoskodnak.

Adeimantosz: Vegyük.

Szókratész: Szóval a legszükségesebb lények állama csupán négy vagy öt emberből állna?

Adeimantosz: Úgy látszik.

Szókratész: Mi következik ebből? Nem kell-e mindegyiküknek a maga termékét átengednie a többinek? Például a földműves egymaga szerezzen étket a többi négynek is, tehát négyszeres időn át vesződjék élelemszerzéssel a többi számára is? Vagy pedig velük ne törődjék, hanem csak magának termeljen negyedannyi élelmet negyedannyi idő alatt, a többi háromnegyed rész idejét pedig fordítsa ház-, ruha- és cipőkészítésre, s ne vegye nyakába a mások gondját, hanem csak magára dolgozzék?

Adeimantosz: Az előbbi rend, Szókratész, talán könnyebb, mint az utóbbi.

Szókratész: Zeuszra, ez nem is csoda. Most, hogy mondod, eszembe jut, hiszen először is egyik ember természete más, mint a másiké; más-más munkára alkalmas. Nem gondolod?

Adeimantosz: De igen.

Szókratész: Akkor? Vajon hogyan jobb: ha egymaga több mesterséget űz vagy ha csak egyet?

Adeimantosz: Ha csak egyet.

Szókratész: Gondolom, az is nyilvánvaló, hogyha

a munkában elszalasztjuk az alkalmas időpontot, kárt vallunk.

ADEIMANTOSZ: Nyilvánvaló.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem az elvégzendő munkával nem szabad addig várni, amíg az ember ráér, hanem szükségképpen alkalmazkodnia kell feladatához, mert azt nem veheti félvállról.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Eszerint minden termék szaporábban, szebben és könnyebben készül, ha egy ember — természetének megfelelően — a maga idejében, minden mást félretéve, csak azt az egyet készíti.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen így van.

SZÓKRATÉSZ: Így azonban, Adeimantosz, nem négy polgárra, hanem sokkal többre lesz szükségünk a felsoroltak elkészítéséhez. Eszerint a földműves nem csinálhatja maga az ekéjét, ha azt akarjuk, hogy jó legyen, sem a kapáját, sem a többi földművelő szerszámát. De a kőműves sem, pedig neki is sok szerszám kell. Így a takács és a cipész sem.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Így az ácsok, kovácsok és még sok más mesterember, velünk szövetkezve, ugyancsak megnövelik államocskánkat.

ADEIMANTOSZ: Meg ám!

SZÓKRATÉSZ: Azért még akkor sem lesz túl nagy, ha hozzájuk társítjuk a csordásokat, juhászokat s a többi pásztort, hogy a földműveseknek legyen ökrük a szántáshoz, a kőműveseknek pedig — éppúgy mint a földműveseknek — igásbarmuk a szállításhoz, a takácsoknak és a cipészeknek pedig bőrük és gyapjújuk.

ADEIMANTOSZ: Nem is oly kicsi ez az állam, ha ennyi tagja van!

Szókratész: Hát még ha meggondoljuk: szinte lehetetlen olyan helyre telepíteni államunkat, ahol ne szorulna rá behozatali cikkekre.

Adeimantosz: Lehetetlen.

Szókratész: Akkor pedig olyan polgárok is kellenek, akik a hiányzó cikkeket más államból odaszállítják.

Adeimantosz: Kellenek bizony.

Szókratész: Másfelől, ha megbízottunk üres kézzel menne, azaz semmi olyasmit nem vinne magával, ami azoknak hiányzik, akiktől hiányzó cikkeinket várjuk, alighanem üres kézzel térne vissza. Így van?

Adeimantosz: Úgy látszik.

Szókratész: A hazai cikkeket tehát nemcsak a magunk kívánta mennyiségben kell gyártanunk, hanem a cserepartnerünk szükségleteit is figyelembe kell vennünk a mennyiség és a minőség tekintetében egyaránt.

Adeimantosz: Igaz.

Szókratész: Tehát államunknak több földművesre lesz szüksége, és egyéb mesterségekben is többekre.

Adeimantosz: Igen, többekre.

Szókratész: Sőt másokra is, akik árukat szállítanak ki és be. Ezek ugye a kereskedők?

Adeimantosz: Azok.

Szókratész: Tehát kereskedőkre is szükségünk lesz.

Adeimantosz: Nagyon is.

Szókratész: Ha aztán a kereskedelem a tengeren bonyolódik le, még a tengerészethez értők is kellenek.

Adeimantosz: Bizony.

SZÓKRATÉSZ: Hát magában az államban a polgárok hogyan cserélik ki termékeiket? Hiszen ezért társultunk és alapítottunk államot.

ADEIMANTOSZ: Nyilván adásvétel útján.

SZÓKRATÉSZ: Ebből születik majd a piac és — csere céljából, mint jelkép — a pénz.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És ha a földműves vagy más mesterember valamely termékét a piacra viszi, és véletlenül nem ugyanakkor ér oda, mint az ő áruit cserében átvenni kívánók, vajon dolgait mulasztva ott gubbaszt majd a piacon?

ADEIMANTOSZ: Semmiképp! Hanem akadnak, akik — ezt látva — vállalkoznak a csere lebonyolítására, éspedig a jól szervezett államban rendszerint a leggyengébb testalkatúak és a más munkára alkalmatlanok. Ezek aztán állandóan ott vannak a piacon, és pénzért átveszik az árut a kínálóktól, a vevőknek pedig pénzért eladják.

SZÓKRATÉSZ: Ez a szükség teremt államunkban árusokat. Árusoknak hívjuk azokat, akik a piacon ülve adásvétellel szolgálnak bennünket, míg azokat, akik más államokba utaznak, kereskedőknek.

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Akadnak egyéb szolgálatot tevő emberek is, akik értelmi képességeik alapján nem is igen volnának méltók a társulásra, de testi erejük révén a munkát jól bírják: ezek áruba bocsátják testi erejüket, ezt az árat napszámnak hívják, és ezért napszámos a nevük. Igaz?

ADEIMANTOSZ: Feltétlenül.

Szókratész: Tehát a napszámosok is az állam lakosságát szaporítják.

Adeimantosz: Úgy látszik.

Szókratész: Nos, Adeimantosz, megnőtt-e már annyira az államunk, hogy teljesnek ítéljük?

Adeimantosz: Talán igen.

Szókratész: S ugyan hol fészkelhet benne az igazságosság s az igazságtalanság? És azok közül, amiket vizsgáltunk, miben jelentkezik?

Adeimantosz: Én bizony nem tudom, Szókratész, hacsak nem épp a fentebb fölsoroltak kölcsönös használatában.

Szókratész: Lehet, hogy igazad van; ne csüggedjünk tehát, hanem vizsgáljuk meg.

Először is azt vizsgáljuk, milyen lesz az így szervezett állam polgárainak életmódja. Bizonyára termelnek majd gabonát és bort, készítenek ruhát és cipőt, építenek házakat, s nyáron többnyire mezítelenül és mezítláb dolgoznak majd, télen pedig jól felöltözve és jó cipőkben; ételnek árpából darát, búzából lisztet őrölnek, s azt megfőzik, ezt megdagasztják, aztán a pompás kalácsot és kenyeret sorba kirakják gyékényre vagy tiszta falevelekre, s gyermekeikkel együtt, a földre szórt tiszafa- és mirtuszlombokra heveredve, vígan lakmároznak, bort isznak, koszorúval a fejükön himnuszokkal magasztalják az isteneket, s egymás közt édesen mulatoznak; de anyagi erejükön felül nem szülnek gyermeket, mert óvakodnak a szegénységtől vagy a háborútól.

GLAUKÓN: Úgy látom, szegényeket kenyérhez való nélkül akarod megvendégelni.

SZÓKRATÉSZ: Igazad van. Elfelejtettem, hogy kenyérhez való is kell nekik, éspedig: só, olajbogyó és túró, továbbá hagyma és zöldség, hogy valami paraszti főzeléket főzhessenek majd maguknak. Utóételt is tálalunk fel nekik, éspedig: fügét, borsót és babot, továbbá mirtuszbogyót és gesztenyét sütnek majd tűzön, s közben módjával iszogatnak; így éldegélnek majd békében és egészségben, s aztán — valószínűleg öregkorban — elhunyván, ugyanezt az életmódot hagyják utódaikra.

GLAUKÓN: Ha disznóállamot alapítottál volna, Szókratész, azokat sem etethetted volna másképp.

SZÓKRATÉSZ: De hát hogy kellene akkor, Glaukón?

GLAUKÓN: Ahogy szokás; ha nem akarnak épp csak tengődni, feküdjenek kereveten, étkezzenek asztalról, s egyenek ők is olyan kenyérhez valókat és csemegéket, mint mi.

SZÓKRATÉSZ: Ahá, most már értem. Úgy látszik, vizsgálnunk kell nemcsak az állam, hanem a dőzsölő állam keletkezését is. És ez talán nem is rossz módszer: ha megszemléljük az ilyen államot is, hamar rájövünk, hol támad az államokban az igazságosság és az igazságtalanság. Szerintem, az igazi állam és egyúttal az egészséges is az, amelyről az imént beszéltünk; ám ha akarjátok, nézzük meg a felpuffadt államot is; semmi akadálya. Úgy tetszik, hogy ez az állam, a szerény életmód egyeseket nem elégít ki; kerevet kell nekik, asztal, egyéb bútorok, no meg finom ételek, mirha- és egyéb füstölőszerek, hetérák és nyalánkságok kellenek, éspedig mindez a legnagyobb választékban. Sőt még az először említ-

tett házat, ruhát, cipőt sem csak a szükséglet szerint adjuk meg nekik, hanem elő kell mozdítanunk a festést, cifrázást is, sőt be kell szereznünk aranyat, elefántcsontot és más ilyesmit is. Így van?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát megint csak növelnünk kell az államot, mert amaz első, egészséges állam most már nem elegendő, hanem fel kell duzzasztanunk olyan tömegekkel, amelyeknek már nem a létszükségletek kielégítése a feladatuk; ilyenek a vadászok és az utánzók, sokan, akik a formákat, s akik a színeket utánozzák, és sokan, akik a zenei művészetet űzik, azaz a költők és segédeik: a dalnokok, színészek, kartáncosok, vállalkozók; ezt-azt, de főleg női ékszereket gyártó iparosok. De sokkal több alkalmazott is kell; vagy szerinted nem kellenek nevelők, dajkák, ápolónők, komornák, borbélyok meg pékek és szakácsok is? Sőt még kondásokra is szükségünk lesz; ezek az egyszerű államban még nem voltak — mivégre lettek volna? — a luxusállamban már ők is kellenek. Sőt, sok egyéb fajta állat is, ha lesz, aki megeszi. Így van?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ám, ha így élünk, orvosokra is sokkal inkább rászorulunk, mint előbb.

GLAUKÓN: Rá bizony.

Az állam területének védelme: a hivatásos hadsereg

SZÓKRATÉSZ: Sőt, most már nem lesz elég az a terület, amely a régi lakosságot jól eltartotta. Kevés lesz. Vagy talán nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor pedig a szomszédaink területé-

ből kell kihasítanunk, ha azt akarjuk, hogy elegendő legelőnk, szántónk legyen; nekik viszont a mienkből, ha ők is túllépik a létszükségletek határát, és nyakló nélkül vagyonszerzésre adják fejüket.

GLAUKÓN: Bizony, Szókratész, ez elkerülhetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Eszerint, Glaukón, vállalnunk kell a háborút? Vagy mi egyebet tehetünk?

GLAUKÓN: Csakis ezt.

SZÓKRATÉSZ: Azt most ne is kutassuk, hogy a háború áldást vagy bajt hoz-e ránk, csupán annyit szögezzünk le, hogy íme megleltük a háború kiváltó okát, ami — ha föltámad — a magán- és a közéletre a legtöbb bajt zúdítja.

GLAUKÓN: Nagyon igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, kedves barátom, még jobban megnöveljük az államot, nem is valami kicsiséggel, de egy egész hadsereggel, amely majd kivonul, és a ránk támadókkal harcot vív az állam egész vagyonáért, s mindazért, amit elsoroltunk.

GLAUKÓN: Hogyan? Nincsenek erre elegen ők maguk?

SZÓKRATÉSZ: Bizony nincsenek, ha igaz az államformálás kezdetein tett szép megállapodásunk — ha még emlékszel —, hogy egy ember képtelen eredményesen űzni sokféle mesterséget.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Nos? Nem mesterség-e a harci küzdelem?

GLAUKÓN: De, nagyon is az.

SZÓKRATÉSZ: És vajon a cipészetre több gondot fordítunk, mint a harci mesterségre?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig a cipésznek megtiltottuk, hogy egyidejűleg földműves, takács vagy kőműves is legyen. Legyen csak cipész, így lesz a munkája tökéle-

tes, és ugyanígy a többinek is csak egy foglalkozást adtunk: azt, amire kinek-kinek hajlama van, s amiben — minden mást félretéve, egész életében csak azt gyakorolva és az alkalmakat el nem szalasztva — tökélyre juthat; de vajon nem a legfőbb érdekünk-e, hogy a hadi dolgaink is jól sikerüljenek? Vagy talán ez olyan könnyű foglalkozás, hogy a földműves, a cipész vagy bármilyen más mesterember egyszersmind jó katona is, viszont tökéletes malom- vagy kockajátékos csak az lehet, aki már gyermekkorától fogva gyakorolja, nemcsak úgy mellékesen? S ha valaki pajzsot vagy más hadifegyvert vesz a kezébe, talán még aznap tökéletesen kiképzett gyalogossá vagy más fegyvernembeli harcossá válik, holott, ha bármi más eszközt fog meg, attól még nem lesz sem mesterember, sem atléta, sőt még csak használni sem tudja, ha nem tanulta ki az illető szerszám fortélyát, és nem gyakorolta be fogásait?

GLAUKÓN: Akkor bizony nagyon értékesek volnának a szerszámok!

Milyeneknek kell lenniök az állam őreinek?

SZÓKRATÉSZ: Mivel pedig az őrök feladata mindennél fontosabb az őrnek mindennél inkább mentesnek kell lennie más foglalkozástól, és mestersége a legnagyobb szakértelmet és gyakorlatot igényli.

GLAUKÓN: Én is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: És ehhez a foglalkozáshoz nem kell természet adta ügyesség?

GLAUKÓN: Már hogyne kellene.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az lesz a feladatunk — ha ugyan képesek vagyunk erre —, hogy kiválasszuk, milyen természetes ügyesség kell az állam védelmére.

GLAUKÓN: Valóban, ez a feladatunk.

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, nem csekély nyűgöt vettünk a nyakunkba; s mégse csüggedjünk, amíg csak futja erőnkből.

GLAUKÓN: Ne is.

SZÓKRATÉSZ: Nos, mit gondolsz, őrködés szempontjából van-e különbség a nemes fajú kutyakölyök és a nemes ifjú közt?

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy mindkettő legyen elég éber, hogy észrevegye az ellenséget; elég gyors, hogy ha észrevette, üldözőbe is vegye; s elég erős, hogy ha utolérte, le is győzze.

GLAUKÓN: Igen, minderre szükség van.

SZÓKRATÉSZ: És bátor is legyen, mert csak így harcolhat jól.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: De lehet-e bátor a ló, a kutya vagy bármi más élőlény, ha nem haragos? Vagy nem tapasztaltad-e, hogy a harag lebírhatatlan, leküzdhetetlen, és a haragvó lélek mindig és mindennel szemben rettenthetetlen és legyőzhetetlen?

GLAUKÓN: De már tapasztaltam.

SZÓKRATÉSZ: Azt már látjuk, hogy testileg milyen legyen az őr.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És azt is, hogy lelkileg haragosnak kell lennie.

GLAUKÓN: Ez is világos.

SZÓKRATÉSZ: Mármost, kedves Glaukónom, mint érhető el, hogy egymással és a többi polgárral szemben ne legyenek ilyen vadak, ha egyszer ilyen a természetük?

GLAUKÓN: Zeuszra, nem könnyű kérdés.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig kell hogy társaikkal szemben szelídek legyenek, és csak az ellenséggel kegyetlenek, különben meg sem várják, hogy mások irtsák ki őket: már előre megteszik ezt maguk.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor mit cselekedjünk? Hol lelünk olyan lelket, amely szelíd is, haragos is? Hiszen a szelíd természet éppen ellentéte a haragosnak!

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig, ha valakit e tulajdonságok valamelyikétől megfosztunk, abból már jó őr nem lehet; ám a kettő együtt lehetetlennek látszik, eszerint nem is létezhet jó őr.

GLAUKÓN: Lehet, hogy így van.

(Itt egy kissé megzavarodtam, de aztán végiggondolva az előzményeket, így szóltam:)

SZÓKRATÉSZ: Nem is csoda, kedves barátom, ha zavarban vagyunk; hisz megfeledkeztünk a magunk elé állított képről.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Nem gondoltuk meg, hogy ha mi nem is hittük, azért van olyan természet is, amely az ellentéteket egyesíti magában.

GLAUKÓN: Hol van ilyen?

SZÓKRATÉSZ: Bárki megfigyelheti más lényekben is, de nem utolsósorban épp abban az állatban, amelyet imént az őrhöz hasonlítottunk. Hiszen tudod, a nemes vérű kutya hajlama szerint gazdáival és az ismerősökkel szemben végsőkig kezes, az ismeretlenekkel szemben viszont annál barátságtalanabb.

GLAUKÓN: Ezt tudom.

SZÓKRATÉSZ: És ez lehetséges! Tehát nincs abban

semmi természetellenes, ha az őröket is ilyeneknek szeretnők látni.

GLAUKÓN: Nincs is.

SZÓKRATÉSZ: És mi a véleményed, aki őr akar lenni, amellett hogy haragos, szüksége van arra is, hogy bölcsességszerető legyen?

GLAUKÓN: Hogyan? Ezt nem értem.

SZÓKRATÉSZ: Ezt is láthatod a kutyán, s ez valóban csodálatra méltó benne.

GLAUKÓN: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Ha ismeretlen embert pillant meg, felbőszül, még ha az nem is bántotta; ha meg ismerőst, hízeleg neki, még ha az nem is volt jó hozzá. Nem csodálkoztál még ezen?

GLAUKÓN: Eddig nemigen gondoltam rá, de tudom, a kutya tényleg így tesz.

SZÓKRATÉSZ: Pedig ez az indulata igen okos-ügyesnek tetszik, sőt bölcsességszeretőnek.

GLAUKÓN: Milyen értelemben?

SZÓKRATÉSZ: Abban, hogy akit megpillant, csupán aszerint ítéli jóbarátnak vagy ellenségnek, hogy ismeri-e vagy sem. Már miért ne volna az tanulni szerető lény, amely aszerint határozza meg: mi rokon, s mi idegen, hogy felismeri-e vagy se?

GLAUKÓN: Nem is képzelhető másképp.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig a „tanulni szerető" és a „bölcsességszerető" ugyanazt jelenti.

GLAUKÓN: Ugyanazt.

SZÓKRATÉSZ: Tehát nyugodtan megkívánhatjuk az embertől is, ha azt akarjuk, hogy a házbéliekkel és az ismerősökkel szemben barátságos legyen, hogy természete bölcsességszerető és tanulásszerető legyen.

GLAUKÓN: Megkívánhatjuk.

Szókratész: Az állam leendő szép testű-lelkű őrének bölcsességszerető, haragos, gyors és erős természetűnek kell lennie.

Glaukón: Mindenképpen.

Az állam őreinek nevelése

Szókratész: Az őr tehát ilyen legyen. De hogyan tápláljuk és neveljük őket? És ennek a fejtegetése előmozdítja-e a vizsgálódásunk célját, hogy ti. rájöjjünk: hogyan támad igazságosság és igazságtalanság az államban? Nehogy mellőzzünk valami fontosat, de szót se csépeljünk.

(Ekkor Glaukón testvére így szólt:)

Adeimantosz: Ebből a szempontból nagyon is sokat várok e kérdés megvitatásától.

Szókratész: Bizony, kedves Adeimantoszom, ne hagyjuk félbe, még ha tán soká tart is.

Adeimantosz: Ne is.

Szókratész: Gyerünk! — mintha csak mesélgetnénk, múlatva az időt — elméletben próbáljuk megnevelni őket.

Adeimantosz: Helyes.

Milyen legyen az állam őreinek nevelése? Erre a kérdésre Szókratész akként válaszol, hogy a nevelésnek a testre és a lélekre kell vonatkoznia. A testi nevelés a torna, a lelki pedig a zene[14] által történik. A gyermekeknek először meséket kell mondani, de nem olyanokat, amelyek ellentétbe hoznák őket későbbi, felnőtt nézeteikkel. Az istenkáromló meséket ki kell zárni a nevelés eszközei közül, az isteneket egyébként is mint jó és tökéletes lényeket kell ábrázolni, beleértve azt is, hogy az istenek nem változtatgatják alakjukat, mert ezzel csalóknak, szemfényvesztőknek tűnnének fel, s mindez ellentmondana tökéletességüknek.

El kell vetni a halálfélelmet terjesztő meséket is, hogy a gyermekek, ha felserdülnek, a csatában bátran szembenézzenek a halállal. Vezető eszménk az igazságszeretet legyen, és ha az uralkodóknak — de csakis nekik — meg van engedve a megtévesztés, ez csupán az ellenség félrevezetése céljából, az állam érdekében történhetik. Miként az istenekről, a hősökről sem szabad nevetségessé tevő vagy meggyalázó dolgokat beszélnünk, és azt sem szabad állítanunk, hogy azok, akik igazságtalanságokat követnek el, ennek ellenére boldogok lehetnek, az igazságosak pedig boldogtalanok.

A nevelés hatékonyságát szolgálja az előadás módjának megválasztása is. Egyszerű elbeszélés vagy utánzás legyen-e ez a mód? Lényegileg a két módszer együttesen a legeredményesebb, a fontos az, hogy csupán bátor, mértékletes és szabad szellemű, egyszóval eszményképeinknek tekinthető férfiakat engedjünk utánozni, hogy ezek szolgáljanak követendő például az ifjúság számára. Ha az utánzás nem ezt a célt követi, az ilyen művészetnek nincs helye az államban. Az ének és a kísérő dallam is olyan legyen, hogy biztosítsa a megfelelő harmóniát és ritmust, mert ezek mélyen behatolnak a lélekbe. A zenei nevelést kiegészíti a testgyakorlás, mert miként a zenei harmónia a lélekben a mértékletességet, úgy biztosítja a torna a testben az egészséget. A zene és a testedzés művészetét a legszebb arányban keverő emberek lesznek a tökéletes mesterek. Ezek közül kerülnek ki a vezetők. A kiválogatásban azonban még más szempontokat is érvényesíteni kell.

A vezetők kiválasztása

SZÓKRATÉSZ: Ugye világos, hogy az öregebbek lesznek a vezetők, a fiatalabbak pedig a vezetettek?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Méghozzá az öregebbek legkiválóbbjai.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És kik értenek legjobban a földműveléshez? Nem a legkülönb földművesek?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, mivel a vezetőknek még az őrök közt is a legkiválóbbaknak kell lenniök, nem épp ők az állam legőrebb őrei?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Más szóval: okosaknak és erőseknek kell lenniök, ezenkívül még törődniök kell az állammal is?

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig mindenki azzal törődik leginkább, amit éppen szeret.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: S nyilván azt szereti legjobban, aminek az érdekei — úgy véli — azonosak az övéivel, s amiről hiheti, hogy ha az boldogul, akkor ő is boldog lesz, ha pedig nem, akkor ő sem.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Ki kell tehát válogatnunk az őrök közül azokat, akiktől vizsgálataink alapján leginkább várhatjuk, hogy egész életükben szívvel-lélekkel készek azon fáradozni, amit az államra nézve hasznosnak vélnek, az ellenkezőjét pedig a világért se tennék meg.

GLAUKÓN: Igen, ezek a vezetésre termettek.

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem tehát, szemmel kell tartani őket életük minden szakában, vajon híven őrzik-e, amit lelkükre kötöttünk, nem csábítja-e el őket varázslat, erőszak, s megfeledkezve, nem vetik-e el az elvet, hogy mindig az állam javáért kell cselekedniük.

GLAUKÓN: Hogy érted, hogy elvetik?

SZÓKRATÉSZ: Mindjárt megmondom. Azt hiszem, valamely nézet kétféleképp távozhat elménkből: önként vagy akarat ellenére; önként a hamis nézet, ha az elme jobb belátásra tér, akarat ellenére pedig minden helyes nézet.

GLAUKÓN: Az önként távozást értem; az akarat ellenére való távozást még meg kell magyaráznod.

SZÓKRATÉSZ: Hogyan? Hát nem tudod-e te is, hogy

ami jó, attól nem szívesen válunk meg, a rossztól viszont annál szívesebben? És mi a rossz? Nem az igazságtól elrugaszkodás? S az igazság ismerete nem a jó? Vagy ne tudnád, hogy az igazság ismerete épp a valóságon alapuló nézet?

GLAUKÓN: Igazad van, most már látom, hogy helyes nézettől az ember csak akarata ellenére válhatik meg.

SZÓKRATÉSZ: Csak akkor, ha meglopják, elbűvölik vagy kényszerítik.

GLAUKÓN: Ezt se értem.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, nagyon is „tragikus" nyelven beszélek. Ha valakit meglopnak, ezen azt értem, hogy más nézetre csábítják, vagy pedig ő maga felejti el nézeteit: ez esetben az idő, az előbbiekben az érvelés észrevétlenül mintegy elorozza tőle a nézetét. Most csak érted?

GLAUKÓN: Most már igen.

SZÓKRATÉSZ: Az erőszakon meg azt értem, ha az embert néha gyötrelem vagy kín téríti más nézetre.

GLAUKÓN: Ezt is értem, és igazad is van.

SZÓKRATÉSZ: Elbűvölteknek, gondolom, te is azokat tartod, akik gyönyörtől elbódulva vagy valami rémségtől megrettenve változtatják meg nézetüket.

GLAUKÓN: Valóban, hiszen ami megtéveszt, nyilván el is bűvöl bennünket.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, mint az imént mondottam, azt kell kutatnunk, kik a legjobb őrei annak a bennük lakozó elvnek, hogy mindig azt cselekedjék, amit az állam érdekében a legjobbnak vélnek. Ezeket aztán gyermekkoruktól kezdve meg kell figyelnünk, s olyan feladatokat tűznünk eléjük, aminek során az ember az ilyesmiről a legkönnyebben megfeledkezhet, és tőrbe eshet; aztán csak azt válasszuk ki őrnek, akinek az em-

lékezete csalhatatlan, aki pedig nem ilyen, ki kell rekesztenünk. Vagy talán nem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Aztán fáradalmakkal, kínokkal és versenyekkel kell őket edzenünk, és itt is ugyanerre kell ügyelnünk.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Végül a harmadik módozat — az elbűvölés — próbájának kell alávetnünk, és közben megfigyelnünk őket; tehát amint a csikókat lármás, kavargó tömegbe vezetik, és így figyelik meg, hogy ijedősek-e, úgy e fiatalokat is különféle rettenetességek elé kell vetnünk; majd meg gyönyörök közé, és sokkal jobban meg kell őket vizsgálnunk, mint aranyat a tűzben, vajon elbűvölhetetlennek és mindenben állhatatosnak bizonyulnak-e, önmaguk és a tanult zene becsületes őreinek, és mind e helyzetekben önmagukkal szép ritmusban, összhangban maradnak-e, nemcsak maguknak, de az államnak is igen nagy hasznára. S aki aztán e gyermek-, ifjú- és férfikorban kiállott próbákból mindig színtisztán kerül ki, azt tegyük meg az állam elöljárójának és őrének, adjunk neki kitüntetéseket életében és halálában, legyen része a legnagyobb tiszteletajándékban, a legszebb temetésben, emlékművekben. Aki pedig nem ilyen, azt zárjuk ki. Körülbelül így képzelem, kedves Glaukónom, az elöljárók és az őrök kiválogatását és tisztjükbe helyezését, persze csak úgy nagy vonalakban és nem részletesen.

GLAUKÓN: Én is valahogy így képzelem.

SZÓKRATÉSZ: Valójában nem volna helyesebb, ha e kiválasztottakat tekintenők a külellenség és a belső barátok mindenható őreinek, hogy ezek ne akarjanak, azok meg ne tudjanak ártani — míg az imént őröknek

nevezett fiatalokat csupán az örök segédeinek, akik az elöljárók rendelkezéseinek érvényt szereznek?

GLAUKÓN: De, nagyon helyes lesz így.

A polgárok tekintsék testvéreknek egymást

SZÓKRATÉSZ: S volna-e valami fortélya, hogy az előbb említett kényszerű hazugságok mintájára nemesen mi is hazudjunk egyet[15], s elhitessük azt, lehetőleg magukkal az elöljárókkal is, vagy ha ez nem sikerül, legalább a többi polgárral?

GLAUKÓN: Milyen hazugságra gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Egy föníciai hazugságra, amely nem is olyan nagyon új — mint a költők beszélik és sokakkal el is hitették —, hajdan sok helyütt megtörtént, a mi időnkben azonban már nem, sőt nem is tudom, hogy egyáltalán megeshet-e; mindenesetre igen erős rábeszélő képesség kell hozzá.

GLAUKÓN: Úgy látom, nehezen szánod rá magadat a szóra.

Három emberfajta

SZÓKRATÉSZ: Ha majd elmondtam, megérted, hogy okom volt rá, amiért szabódtam.

GLAUKÓN: Mondd csak bátran, ne félj!

SZÓKRATÉSZ: Hát jó, elmondom — bár magam sem tudom, honnan vegyem a bátorságot, s milyen szavakkal éljek —, de megpróbálom először magukkal az elöljárókkal és a katonákkal s aztán a többi polgárral is elhitetni, hogy mindaz csak merő álom volt, amit mi velük a táplálásuk és nevelésük folyamán cselekedtünk, s ők csak úgy képzelték, hogy mindezt átélték és elszenvedték, valójában pedig akkor még a föld alatt voltak,

ott formálódtak és nevelkedtek ők maguk, és ott készült a fegyverzetük és egyéb felszerelésük is; mikor már teljesen készen voltak, a föld — anyjuk lévén — a felszínre küldte őket, s így aztán a földdel, amelyen élnek, mint nevelőanyjukkal kell törődniök, s ha valaki rátámad, meg kell védeniök, polgártársaikat pedig édestestvéreiknek, a föld szülötteinek kell vallaniuk.

GLAUKÓN: No, nem ok nélkül fogtál oly szabódva e hazugság elmondásához.

SZÓKRATÉSZ: Meg is volt rá az okom. De azért hallgasd csak meg a mese folytatását is. Szóval ti mind, akik az államban éltek, édestestvérek vagytok — így magyarázzuk majd nekik a mesét —, csakhogy teremtőtök a közületek vezetésre alkalmasokba születésükkor aranyat kevert, lévén ők a legértékesebbek; az őrökbe és segédeikbe ezüstöt, míg a földművesekbe és a kézművesekbe vasat, illetve bronzot. S mivel mindnyájan rokonok vagytok, magatokhoz hasonló ivadékot nemzetek majd; de megeshetik, hogy az aranyból épp ezüstivadék lesz, és fordítva, az ezüstből arany, és így tovább a többieknél is, ebből az, abból ez. Mármost a vezetőknek legfőképpen azt hagyta meg az isten, hogy semmin oly hűségesen ne őrködjenek, semmire oly éberen ne vigyázzanak, mint ivadékaikra, hogy tudniillik a lelkükbe milyen anyagok keveredtek, s ha aztán a saját magzatuk netán bronz- vagy vaslényegű volna, a világért se szánják meg, hanem a természetének megfelelő rangsorba taszítsák le, a kézművesek vagy a földművesek közé; ha viszont az utóbbiak közül egy gyermek arany-, vagy ezüstlényegűnek születik, azt becsüljék meg, és emeljék fel az őrök, illetve segítőik rendjébe, mert egy jóslat kimondja, hogy az állam pusztul el, ha vas- vagy bronz-

lényegű őr vigyáz rá. Nos, tudsz-e valami módot, hogy az embereink ezt a mondát elhiggyék?

GLAUKÓN: Semmi esetre sem, ha róluk magukról van szó; de elképzelhető a gyermekeikről s ezek utódairól, általában a későbbi nemzedékekről.

SZÓKRATÉSZ: Még ez is szerencse volna, mert így jobban törődnének az állammal és egymással; mert körülbelül sejtem, mit akarsz mondani.

Az őröknek nem lehet magántulajdonuk

Ez mindenesetre úgy alakul majd, ahogy a közfelfogás megszabja. Mi csak fegyverezzük fel a földszülte fiakat, s osszuk be őket vezetőik alá. Mihelyt megérkeztek, szemeljék ki a városban a táborozásra legalkalmasabb helyet, ahonnan a belső lakosságot a legjobban féken tarthatják, ha valaki nem akarna engedelmeskedni a törvényeknek, és ahol védekezhetnek a külső ellenség ellen, ha valaki rájuk törne, mint a farkas a nyájra; ha aztán felütötték a tábort, és az illendő áldozatokat bemutatták, készítsék el nyoszolyáikat. Jó lesz így?

GLAUKÓN: Jó lesz.

SZÓKRATÉSZ: Mégpedig úgy, hogy télen-nyáron menedéket nyújtson.

GLAUKÓN: Természetesen. Ha jól értem, lakásukról beszélsz.

SZÓKRATÉSZ: Igen, de persze katonai szállásról, nem holmi kereskedő lakásáról.

GLAUKÓN: Hát mi a különbség a kettő között?

SZÓKRATÉSZ: Megpróbálom megmagyarázni. A pásztor legnagyobb szégyene és veszedelme az, ha olyan kutyákat tart, s úgy neveli a nyáj őrzésére, hogy engedetlenség, éhség vagy más rossz szokás következtében

éppen a kutyák vetemednek a juhok bántalmazására; kutyákból valósággal farkasokká válnak.

GLAUKÓN: Szörnyűség! Nem az?!

SZÓKRATÉSZ: Tehát mindenáron meg kell akadályoznunk, hogy az őrök segédei ilyesmit cselekedjenek a polgárokkal, s — náluk erősebbek lévén — jóindulatú szövetségesekből vad zsarnokokká váljanak.

GLAUKÓN: Bizony ezt meg kell akadályoznunk.

SZÓKRATÉSZ: S a leghatásosabb védekezésre nem úgy készülhetünk fel a legjobban, ha ezek a segítők valóban jó nevelésben részesülnek?

GLAUKÓN: De hiszen abban részesültek!

SZÓKRATÉSZ: No, ezt még nem merném állítani, kedves Glaukónom; azt azonban igen, amit az imént mondottunk, hogy tudniillik a segítőket föltétlenül helyesen kell nevelnünk bármi neveléssel, ha azt akarjuk, hogy egymás iránt és a védelmük alatt álló polgárság iránt türelemmel viseltessenek.

GLAUKÓN: Nagyon helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, azt minden értelmes ember megkövetelheti, hogy e nevelésen kívül az őrök segédeinek lakása és minden egyéb ingósága is olyan legyen, hogy ez ne gátolja őket abban, hogy a lehető legjobb őrökké váljanak, s ne vetemedhessenek polgártársaik sanyargatására.

GLAUKÓN: Valóban megkövetelheti.

SZÓKRATÉSZ: Figyelj rám; nem a következőképp kellene élniök és lakniok, ha azt várjuk tőlük, hogy igazi őrök legyenek? Először is: egyiküknek se legyen magánvagyona, kivéve a legszükségesebbet; továbbá: ne legyen olyan lakásuk, sőt kamrájuk sem, ahová kedve szerint bárki be ne léphetne; ellátásuk pedig annyi legyen csak, amire egy józan és vitéz katonabajnoknak

szüksége van; polgártársaikkal való megegyezés szerint, védelem fejében kapjanak annyi zsoldot, hogy egy évre se sok, se kevés ne legyen, étkezzenek közösen, mint a táborokban élő katonák, és éljenek bajtársi közösségben; magyarázzuk meg nekik: mivel az istenek jóvoltából az isteni arany és ezüst úgyis mindörökre a lelkükben van, emberi aranyra és ezüstre sohasem lesz szükségük, s kárhozatos dolog is volna az isteni aranyat emberi arany szerzésével elvegyíteni és megfertőzni, hiszen a nagy tömeg kezén forgó pénz miatt már úgyis elég sok istentelenség esett meg, míg az ő aranylényegük színtiszta; éppen ezért a város lakói közül egyedül nekik tilos az arany használata és érintése, sőt arannyal még csak egy fedél alatt sem tartózkodhatnak, magukon nem hordhatják, nem ehetnek, ihatnak aranyedényből. És így megmenthetik magukat is, meg az államot is, de hogyha magántulajdonként földet, házat és pénzt szereznek, akkor az őrökből talán jó gazdákká és földművesekké, de polgártársaik szövetségeseiből gyűlöletes kényurakká válnak, s egész életüket kölcsönös gyűlöletben és áskálódásban fecsérelik el, és sokkal többször és sokkal inkább kell rettegniök a belső, mint a külső ellenségtől, közben pedig a szakadék legszélén botorkálnak maguk is, meg az állam is. Ezért követeljük-e, hogy az őrök — lakás és egyéb viszonyaik tekintetében — így rendezkedjenek be, és hozzunk-e ennek megfelelő törvényeket, vagy sem?

GLAUKÓN: Nagyon is.

Boldogok-e az őrök?

ADEIMANTOSZ (közbevágva): Mivel védekezel, Szókratész, ha valaki azt mondja, hogy nem teszed túlságosan boldoggá ezeket az embereket? S méghozzá ők tehetnek róla, mert bár az állam igazság szerint az övék, mégsem nyernek vele, mint például a földbirtokosok vagy akik szép nagy házakat építenek, s ezeket pompásan berendezik, javaikból az isteneknek áldoznak, vendégeket fogadnak, sőt — mint említetted — aranyat, ezüstöt szereznek, s minden mást, ami közhit szerint a boldogulóknak jut osztályrészül. Viszont — mondhatná valaki — ők nyilván csak mint fizetett segítők laknak az államban, dologtalanul, csak éppen őrködnek.

SZÓKRATÉSZ: Méghozzá mint kosztosok, akik az élelmen kívül fizetést nem kapnak, mint mások, tehát ha például magánügyben el akarnak utazni, ezt meg sem tehetik, kedveseiknek sem adhatnak semmit, és semmire sem költhetnek, amire az úgynevezett boldogok szabadon költekezhetnek. Ezt nem említetted vádként, s még sok más ehhez hasonlót sem.

ADEIMANTOSZ: Jó, vádoljunk ezzel is.

SZÓKRATÉSZ: Kérdezed: hogyan védekezem majd?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ha az eddigi úton haladunk, azt hiszem, feleletre lelünk. Ezt mondjuk: az nem lenne csoda, ha ők is e javaktól volnának a legboldogabbak; csakhogy mi nem azért alapítunk államot, hogy abban egy népréteg legyen különösen boldog, hanem hogy lehetőleg az egész állam az legyen. Hiszen úgy véltük, az ilyen államban bukkanunk ra legkönnyebben az igazságos-

ságra, a legrosszabbul szervezett államban meg az igazságtalanságra; ezeket felismerve ítélhetünk arról is, amit oly régen keresünk. Egyelőre mintázzuk meg: mi hogyan képzeljük a boldog államot, de nem úgy, hogy abból egy kis csoportot kiragadunk, s ezt tesszük boldoggá, hanem az egészet; aztán nézzük meg az ellenkezőjét. Ha éppen egy szobrot színeznénk ki, s valaki hozzánk lépne, és kifogásolná, hogy a test legszebb részeit nem a legszebb színekkel díszítjük — például a szemet, bár a legszebb, nem bíborral, hanem feketével festjük —, méltán védekezhetnénk így: „Csodálatos ember, ne gondold, hogy olyan szép szemeket kell festenünk, hogy azok már ne látsszanak szemeknek; ne kívánd ezt a többi testrésznél sem; inkább azon buzgólkodjál, hogy — megadva mindegyik résznek, ami megilleti — az egészet tegyük széppé. Így ne kényszeríts most arra bennünket, hogy olyan boldogságot adjunk az őröknek, amely őket inkább teszi mindenné, csak nem őrökké. Hiszen a földműveseket uszályos ruhákba is öltöztethetnénk, arannyal kicifrázhatnánk, s aztán rájuk bízhatnánk, hogy műveljék a földet kedvükre; vagy a tűz körül iszogató, lakmározó fazekasokat, korongjukat mellőjük téve, kerevetekre fektethetnénk, hogy így dolgozzanak, amikor épp kedvük szottyan, s úgy tennénk boldoggá a többieket is, hogy ekképpen az egész állam boldog legyen. Hát ilyesmire ne biztass, hiszen ha rád hallgatnánk, a földműves nem lenne többé földműves, a fazekas fazekas, és senki nem maradna az, ami, akikből pedig az állam összetevődik. Persze, a legtöbbjénél ez nem olyan fontos: ha a varga romlottá válik, lezüllik, vagy másnak tetteti magát, ez az államot még nem veszélyezteti, ám ha a törvények és az állam őrei nem igazán, hanem csak a látszat szerint őrök,

akkor — ugye belátod — az egész államot mindenestul megrontják, holott jólétének és boldogulásának egyedül ők a biztosítékai." Mármost, ha mi igazi őröket akarunk, akik a legkevésbé züllesztik az államot, míg az előbbi nézet szószólója inkább csak olyan földműveseket kíván, akik nagy boldogan dőzsölnek, mintha nem is államban, hanem örök dínomdánomban élnének, akkor az illető talán nem is államról, hanem valami másról beszél. Meg kell fontolnunk, vajon azért szervezzük-e meg az őröket, hogy minél boldogabbak legyenek, vagy inkább tartsuk szem előtt az egész állam javát, s az örök segédeit, és az őröket pedig arra szorítsuk és beszéljük rá, hogy minél tökéletesebben végezzék a maguk feladatát, és a többiek is mind, és nyugodjunk bele, hogy az egész állam gyarapodásával és szép szervezkedésével mindegyik népréteg a természetes fejlődés szerint legyen boldoggá.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

A gazdagság és a szegénység egyaránt ártalmas

SZÓKRATÉSZ: Vajon szerinted ennek a testvér-tételével is igazam lesz?

ADEIMANTOSZ: Mi volna az?

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg: vajon a többieket, akik dolgoznak, nem rontja-e meg, nem teszi-e haszontalanná két állapot?

ADEIMANTOSZ: Miféle két állapot?

SZÓKRATÉSZ: A gazdagság meg a szegénység.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Így. Hiszed-e, hogy a fazekas, ha megszedi magát, aztán is szívesen törődik a mesterségével?

ADEIMANTOSZ: Dehogy törődik.

Szókratész: Lustább és hanyagabb lesz, mint azelőtt?

Adeimantosz: Úgy ám!

Szókratész: Szóval rosszabb fazekas lesz?

Adeimantosz: Sokkal rosszabb!

Szókratész: Ám ha nagy szegénységében képtelen beszerezni szerszámait vagy mesterségének többi kellékét, akkor gyatrábban dolgozik, és fiait, tanítványait is kontárokká neveli.

Adeimantosz: Igaz.

Szókratész: Szóval e két állapot: a szegénység és a gazdagság megrontja a mesteremberek munkáját, és megrontja őket magukat is.

Adeimantosz: Úgy látszik.

Szókratész: Tehát az őröknek eszerint mindenképp el kell kerülniök e két állapotot, nehogy észrevétlenül belopóddzanak az államba.

Adeimantosz: Melyik két állapotot?

Szókratész: A gazdagságot és a szegénységet; az előbbi elpuhultsághoz, lomhasághoz és forrongásokhoz vezet, az utóbbi pedig szolgalelkűséget és kontárkodást eredményez.

Háború

Adeimantosz: Ez kétségtelen. Ámde azt is vizsgáld meg, Szókratész: hogyan tud majd államunk hadat viselni, ha nem lesz pénze, különösen, ha egy gazdag és hatalmas állammal kell hadakoznia.

Szókratész: Egy ellen nyilván nehezebben, de már kettő ellen sokkal könnyebben.

Adeimantosz: Hogy érted ezt?

Szókratész: Először is: ha harcra kerül a sor, ugye

gazdag emberekkel harcolnak majd edzett bajnok létükre?

ADEIMANTOSZ: Gazdagokkal.

SZÓKRATÉSZ: Nos, mit gondolsz, Adeimantoszom, egy ökölvívó, ha nagyon jól felkészült, nem küzd-e meg könnyen két olyan emberrel, aki nem is ökölvívó, ellenben gazdag és jó kövér?

ADEIMANTOSZ: Aligha, ha ketten egyszerre támadják.

SZÓKRATÉSZ: Még akkor sem, ha sikerülne hátrálnia, majd visszafordulva az éppen rátámadót leütni, s ezt sokszor cselekedhetné tűző napsütésben és fojtó melegben? Nem teríthetne így le még több ilyen támadót is?

ADEIMANTOSZ: Nem volna csoda, ha igen.

SZÓKRATÉSZ: Mármost nem gondolod-e, hogy a gazdag ember tudással és gyakorlattal többre viheti az ökölvívásban, mint a harcban?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, akkor a mi atlétáink még nálunk kétszer-háromszor több ellenséggel szemben is könnyen állják a sarat.

ADEIMANTOSZ: Belátom, hogy igazad lehet.

SZÓKRATÉSZ: És ha az egyik államba követséget küldenénk, és ott elmondaná az igazságot: „Nálunk arany és ezüst nincs használatban, nincs is megengedve, annál inkább nálatok; ha tehát a mi oldalunkon léptek háborúba, tiétek lesz az ellenség kincse", mit gondolsz, ha valaki ezt hallja, mit akar majd? Izmos, sovány kutyák ellen harcolni, és nem a kutyák oldalán a kövér, jámbor birkák ellen?

ADEIMANTOSZ: Ezt magam sem hiszem. De ha egy államban halmozódik fel a többiek minden kincse, mégiscsak jó lesz vigyázni, nehogy ez bajt hozzon a szegény államra.

Szókratész: Jámbor ember vagy te, ha azt hiszed, hogy más szervezet is megérdemli az „állam" nevet, nemcsak az általunk elképzelt állam.

Adeimantosz: Miért ne érdemelné?

Szókratész: A többit valami olyan névvel kell megjelölnünk, amelynek tágabb az értelme: mindegyikük — ahogy a játékban szokás mondani[16] — „egész sereg állam", nem pedig egyszerűen „állam". Bármelyikben legalábbis kettő harcban áll egymással; a szegények és gazdagok „állam"-a; sőt ezekben ismét igen sok „állam" van; s ha ezekkel mint egységes állammal számolsz, nagyon megjárhatod; de ha sok államnak tekinted őket, s egyik részüknek a vagyonát, hatalmát, sőt polgárait is odaígéred a többinek, szövetségesed mindig sok lesz, ellenséged pedig kevés. S ameddig az állam józanul olyan marad, ahogy az imént megszerveztük, a leghatalmasabb lesz, és nemcsak látszat szerint, még ha csak ezer harcosa lesz is; mert ily nagy egységes államot nem könnyen találsz sem a hellének, sem a barbárok közt, míg olyat akárhányat, amely látszatra sokszorta nagyobb a miénknél. Vagy más a véleményed?

Adeimantosz: Zeuszra, nem.

Mekkora legyen az állam?

Szókratész: No már most vezetőink szemében épp ez lehetne a legésszerűbb határa annak, mekkora legyen az állam, s ennek megfelelően mekkora területet hasítsanak ki, lemondva a többiről.

Adeimantosz: Miféle határról beszélsz?

Szókratész: Gondolom: ameddig az állam úgy növekszik, hogy egységes marad, addig növeljék, de tovább ne.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Másik intelemként még ezt is lelkükre kötjük az őröknek: mindenképpen őrködjenek, hogy ne legyen az állam se kicsi, se nagy, hanem megfelelő nagyságú és egységes.

ADEIMANTOSZ: No, ez elég kézenfekvő követelmény.

SZÓKRATÉSZ: Még egyszerűbb a következő, ami már előbb is szóba került, amikor azt mondtuk, hogyha az őröknek csenevész gyermekük születik, ezt be kell sorolnunk a többi polgár közé, ha pedig ezek közt akad egy-egy kiváló gyermek, ezt az őrök közé. Ezzel azt akartuk leszögezni, hogy a többi polgár esetében is minden egyes személyt arra a munkára rendeljünk, amelyre rátermett, hogy így mindenki, a maga egyetlen munkakorét betöltve, „egy" maradjon, ne pedig „sok", és így az egész állam is „egy"-gyé, ne pedig „sok"-ká fejlődjék.

ADEIMANTOSZ: Valóban, ez még kézenfekvőbb követelmény, mint az előbbi.

Minden a neveléstől függ

SZÓKRATÉSZ: Látod, drága Adeimantosz, nem is kívánunk tőlük olyan sokat és nagyot, mint gondolná valaki, sőt szinte semmiséget, feltéve, hogy az úgynevezett „egyetlen nagy dolgot" megszívlelik, ami nem is „nagy dolog", csak „elégséges".

ADEIMANTOSZ: És mi légyen ez?

SZÓKRATÉSZ: Az oktatás és a nevelés; mert ha jó neveléssel fegyelmezett férfiakká lesznek, mindezt könnyen belátják; sőt mást is, amit egyelőre mellőzünk: az asszonyszerzés, a házasság, a gyermeknemzés rendjét, hogy tudniillik mindezt, amennyire lehet — a köz-

mondás szavával — a barátok köztulajdonává kell tennünk.

ADEIMANTOSZ: Csakugyan, ez volna a leghelyesebb.

SZÓKRATÉSZ: Mert hiszen, ha az alkotmány már jó irányban halad, akkor úgy növekszik tovább, mint a kör[17]: az egészséges nevelés és oktatás — ha kitartunk mellette — jó természetet támaszt, ugyanakkor az egészséges természet, ha ilyen nevelésben részesül, elődeinél különbbé válik, többek közt a nemzésben is, ahogy ezt más élőlényeknél is látjuk.

ADEIMANTOSZ: Nyilván.

A nevelés terén káros az újítás

SZÓKRATÉSZ: Röviden szólva: az állam gondozóinak arra kell vigyázniuk, hogy óvatlanul káros elferdülések ne támadjanak, és mindenekfelett azon őrködjenek, hogy a testi és zenei nevelés terén ne történjenek a megállapított rendet felborító újítások, hanem a hagyományt lehetőleg híven megőrizzék, attól félve, hogy valaki ezt mondja: „...az olyan dalt dicsérik legjobban a népek, mely a legújabbként jár körben a ráfigyelők közt"[18] — még könnyen azt hihetik, a költő ezen nem annyira „új éneket" ért, mint inkább új dalformát, s ezt még dicséri is. Márpedig az ilyesmit nem szabad helyeselnünk, sőt feltételeznünk sem. Óvakodnunk kell ugyanis a zenei formák újító megváltoztatásától; ezzel mindent kockára teszünk, mert ha valaki a zenei formákat módosítja, ez kihat az állam legfőbb törvényeire — ezt tanítja Damón[19], s ezt vallom én is.

ADEIMANTOSZ: Magam is így gondolkozom.

SZÓKRATÉSZ: Eszerint az őröknek valahol a zenei nevelés terén kell megépíteniök az őrhelyüket.

Adeimantosz: Legalábbis a törvényszegés épp itt lopózik be a legalattomosabban.

Szókratész: Igen, mintegy játék leple alatt, mintha mit sem ártana.

Adeimantosz: Nem is csinál más bajt, csak apránként befészkelődik, s lassacskán beszivárog az emberek erkölcseibe és foglalatosságaiba; innen — megnőve — átterjed a polgárok egymás közti jogügyleteire, majd pedig tovább nyomul előre a törvény és az alkotmány ellen, s hidd el, Szókratész, úgy elkanászodik, hogy végül felforgat minden egyéni és közügyet.

Szókratész: No lám, valóban így van?

Adeimantosz: Azt hiszem, így.

Szókratész: Akkor pedig — mint már kezdetben is mondottuk — gyermekeinket már eleve törvénytiszteltebb játékhoz kell szoktatnunk; mert ha játékuk fittyet hány a törvénynek, s törvényszegőkké lesznek maguk is, akkor már lehetetlen belőlük törvénytisztelő és erkölcsös férfiakat nevelni.

Adeimantosz: Hogy is lehetne ez másképp?

Szókratész: Ha viszont a gyermekek már a játék során jó irányba haladnak, s a törvénytiszteletet a zenei nevelés útján megszokják, akkor majd ez — az előbbiekkel ellentétben — híven kíséri minden lépésüket, növekszik bennük, s még azt is helyrehozza, ami azelőtt hiba volt az államban.

Adeimantosz: Igazad van.

Nem kell minden apróságot szabályozni

Szókratész: És ők aztán majd azokat a kicsiségnek látszó szabályokat is kitalálják, amelyeket elődeik mind mellőztek.

ADEIMANTOSZ: Melyeket?

SZÓKRATÉSZ: Olyasmiket, hogy a fiatalok az öregebbek jelenlétében hallgassanak, ahogy az illik, adják át a helyüket nekik, álljanak fel előttük, szolgálják ki szülőiket; továbbá: milyen legyen a hajviseletük, ruhájuk, cipőjük, egész külső megjelenésük, és így tovább. Vagy nem így gondolod?

ADEIMANTOSZ: De így.

SZÓKRATÉSZ: De együgyűségnek tartom, hogy az ilyesmit törvénybe iktassák: ez sehol sincs így, és ha szóban vagy írásban elrendelnék, nem is maradna fenn.

ADEIMANTOSZ: Nem hát!

SZÓKRATÉSZ: Szóval, Adeimantoszom, úgy tetszik, hogy amilyen irányba indul el valaki a nevelés folytán, olyan lesz későbbi fejlődése is. Hasonló hasonlót vonz — nem mindig így van?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Végül — azt hiszem, így mondhatnánk — a dolog teljesen befejeződik, akár jól, akár rosszul.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ezért meg se próbálnám, hogy az ilyesmit törvénnyel szabályozzam.

ADEIMANTOSZ: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: És ha, uramisten, holmi piaci ügyekről van szó, mint pl. üzletről, amelyet a piacon kötnek az emberek; vagy ha úgy tetszik, iparosokkal kötött megállapodásról, sértegetésről, tettlegességről, vádemelésről, bíróküldésről; s ha pl. adóbehajtás vagy kivetés válik szükségessé piacon vagy kikötőben; s általában bizonyos piaci, városi kikötői, s más efféle rendészeti ügyről: vajon érdemes-e mindezt törvénnyel szabályozni?

ADEIMANTOSZ: Bizony, tisztességes, becsületes embe-

rek közt az ilyesmihez nem szükségesek a rendelkezések; a legtöbb dologban, amely törvényekre szorul, maguk is könnyen eligazodnak.

SZÓKRATÉSZ: Igen, barátom, feltéve, ha isten ajándékaként érvényben maradnak az előbb felsorolt alaptörvények.

ADEIMANTOSZ: Ha pedig nem így lesz, egész életükben mást se tesznek, mint tömegesen gyártják az ilyen résztörvényeket, javítgatják őket, abban a reményben, hogy majd csak rátalálnak a legjobbra.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted tehát az ilyen emberek úgy élnek, mint a betegek, akik telhetetlenségükben nem hajlandók szakítani káros életmódjukkal.

ADEIMANTOSZ: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: Egyébként az ilyen emberek igen kedvesen élnek; állandóan gyógyíttatják magukat, pedig mit sem érnek el vele, legfeljebb még bonyolultabbá és súlyosabbá teszik a betegségüket, és ha valaki orvosságot ajánl nekik, állandóan reménykednek, hogy attól majd meggyógyulnak.

ADEIMANTOSZ: Csakugyan, az ilyen betegeknek ez a sorsuk.

SZÓKRATÉSZ: No és az nem kedves bennük, hogy azt tartják a legnagyobb ellenségüknek, aki megmondja az igazat, hogy ti. míg abba nem hagyják az örökös ivást, töltekezést, szeretkezést és henyélést, addig sem gyógyszer, sem égetés, sem metszés, sem ráolvasás, sem amulettek s egyéb efféle dolog nem segít rajtuk?

ADEIMANTOSZ: No, ez nem túl kedves; szép kis kedvesség, ha valaki a jóakarójára haragszik.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látom, nem rajongsz az ilyenekért.

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, nem.

SZÓKRATÉSZ: Akkor hát azért sem lelkesedel, ha az

előbb emlegetett egész állam így tesz. Vagy talán nem gondolod, hogy az ilyen beteghez hasonlít az az állam is, amely — bár rossz az alkotmánya — polgárainak megtiltja, hogy általános szervezetét megváltoztassák, mert aki ezt teszi, halál fia; aki ellenben őket alkotmányuk keretei közt kedvükre kiszolgálja, aki hízelegve hajbókol körülöttük, kiszimatolja hajlandóságaikat, és szemfényvesztőn kielégíti, az aztán derék, nagy feladatokra képes, bölcs ember lesz a szemükben, akit tisztelettel öveznek?!

ADEIMANTOSZ: Szerintem ez is, az is egykutya, és egyáltalán nem lelkesedem érte.

SZÓKRATÉSZ: Hát azokat nem csodálod bátorságukért és ügyességükért, akik készek az ilyen államot szolgálni, és élnek-halnak érte?

ADEIMANTOSZ: Csodálom bizony, kivéve azokat, akik polgártársaik általtása következtében el is hiszik magukról, hogy igazi államférfiak, mert a tömeg folyton tömjénezi őket.

SZÓKRATÉSZ: Hogy mondhatsz ilyet? Nem tudod nekik megbocsátani? Hát azt hiszed, ha egy méréshez nem értő embernek sok más, ugyanilyen járatlan ember egyre azt hajtogatja, hogy ő négy könyök magas[20], ezt végre is nem hiszi el?

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg elhiszi.

SZÓKRATÉSZ: Ne vedd tehát zokon tőlük se, hiszen ők a világ legkedvesebb emberei: szabályokat alkotnak az imént felsoroltakról, ezeket örökösen javítgatják, abban reménykedve, hogy majdcsak véget vetnek valahogyan a jogügyekben adódó gazságoknak és mindannak, amiről az előbb beszéltem. Közben nem is sejtik, hogy lényegében csak hidrát metélnek[21].

ADEIMANTOSZ: Bizony egyebet se tesznek.

Szókratész: Éppen ezért én mindig úgy gondolkoztam, hogy igazi törvényhozó ne bíbelődjék ilyen törvényekkel és rendszabályokkal, sem a rosszul, sem a jól szervezett államban; az előbbiben azért ne, mert úgyis hasztalan, hiú dolog, az utóbbiban pedig azért, mert e teendők egy részét mindenki kitalálhatja, más része pedig úgyis következik a már meglevő intézkedésekből.

Adeimantosz: Mi volna még hátra a törvényalkotás terén?

Vallás

Szókratész: Nekünk már semmi; de volna a delphoi Apollón számára: a legfőbb, a legszebb és a legelső törvények.

Adeimantosz: Melyek azok?

Szókratész: Szentélyek alapítása, áldozatok s egyéb, isteneknek, démonoknak és héroszoknak járó tiszteletadás; az elhunytak sírba tétele és mindaz, amivel a másvilágon levőknek szolgálnunk kell, hogy jóindulatukat elnyerjük. Ehhez mi magunk nem értünk, tehát, mikor államot alapítunk, ha van eszünk, ebben senki másra nem hallgatunk és nem támaszkodunk, csak az ősi tanácsadóra: ilyesmikben minden nép ősi tanácsadója az isten, aki a föld köldökén ülve ad útmutatást.[22]

Adeimantosz: Helyesen beszélsz, így kell cselekednünk.

Hol találhatjuk meg az államban az igazságosságot?

Szókratész: Nos, Arisztón fia, az államalapítással készen is volnánk; most aztán tekints körül benne — megfelelő világításról gondoskodva — magad, s szólítsd testvéredet meg Polemarkhoszt és másokat is, hátha megpillantjuk: hol van az igazságosság és hol az igaz-

ságtalanság, miben különböznek egymástól, és melyiket kell választania annak, aki boldog akar lenni, akár titokban marad ez, akár nem, isten és ember előtt.

GLAUKÓN: Szó sincs róla! Hiszen megígérted[23], hogy velünk nyomozol, mert szentségtörésnek ítélnéd, ha erődhöz képest nem segítenéd minden úton-módon az igazság kiderítését.

SZÓKRATÉSZ: Helyes, hogy figyelmeztetsz; így is kell tennem, de aztán ti is segítsetek!

GLAUKÓN: Helyes, úgy teszünk.

SZÓKRATÉSZ: Én azt remélem, hogy így megleljük az igazságosságot. Gondolom, államunk, ha tényleg jól megalapoztuk, tökéletes lesz.

GLAUKÓN: Szükségszerűen.

SZÓKRATÉSZ: Nyilván *bölcs*, *bátor*, *józan* és *igazságos*.

GLAUKÓN: Kétségkívül.

A négy erény az államban

SZÓKRATÉSZ: És ha ezek egyikét-másikát megleltük benne, amit még keresünk, az csak a hátralevő részben rejtezhetik.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Mint ahogy ha valamely más területen négy ismeretlen közül az egyiket keressük; ha ezt mindjárt elsőnek felismerjük, ezzel meg is elégszünk; ha viszont előbb a többi hármat ismerjük fel, ezáltal már ismerjük azt is, amit keresünk, hiszen nyilvánvaló, hogy az csak a maradék lehet.

GLAUKÓN: Jól mondod.

SZÓKRATÉSZ: Tehát így kell eljárnunk a mi esetünkben is, mivel négy dologról van szó?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Szerintem az államban először a *bölcsesség* válik nyilvánvalóvá; de itt valami furcsaságot tapasztalunk.

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Az állam, amelynek kialakulását nyomon követtük, szerintem valóban bölcs, hiszen jó elhatározásokra képes.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: De éppen ez, a jó elhatározás képessége, nyilván valami tudomány, hiszen az ember nem tudatlansággal, hanem a tudomány segítségével jut jó elhatározásra.

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Tudomány pedig az államban igen sokféle van.

GLAUKÓN: Persze.

SZÓKRATÉSZ: Mármost az államot az ácsok tudománya alapján hívjuk bölcsnek és jó elhatározásra képesnek?

GLAUKÓN: Dehogy! Ezen az alapon csak az ácsmesterséghez értőnek nevezhetnénk.

SZÓKRATÉSZ: De nem is a fabútor készítés tudománya alapján hívjuk bölcsnek, aszerint: hogyan lesznek ezek tökéletesek?

GLAUKÓN: Nem bizony.

SZÓKRATÉSZ: Vagy talán a fém vagy más anyag megmunkálásának tudománya alapján?

GLAUKÓN: Ezek alapján sem.

SZÓKRATÉSZ: És a földeken növényt termesztő tudomány alapján sem, hiszen akkor csak a földműveléshez értene.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor? Vajon nincs-e az általunk imént alapított államban nem egy polgárnak olyan tudománya, amely nemcsak a polgárok valamelyikének érdekében, hanem az egész állam érdekében dönt afelől, miképp jár el leghelyesebben saját polgáraival és más államokkal szemben?

GLAUKÓN: Bizonyára van.

SZÓKRATÉSZ: Melyik ez, és kik birtokolják ezt a tudományt?

GLAUKÓN: Ez éppen az őrök tudománya, s azoké a vezetőké, akiket az imént tökéletes őröknek neveztünk.

SZÓKRATÉSZ: És e tudomány révén vajon minek neveznéd az államot?

GLAUKÓN: Jó elhatározásra képesnek és valóban bölcsnek.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondolsz, államunkban kik lesznek többen: a kovácsok vagy az ilyen igazi őrök?

GLAUKÓN: Sokkal több lesz a kovács.

SZÓKRATÉSZ: S valamennyi más ember közül, akiknek tudományuk szerint adunk elnevezést, nem éppen ezek az igazi őrök lesznek a legkevesebben?

GLAUKÓN: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Tehát éppen a legcsekélyebb népréteg és rész által — amely az állam élén áll és parancsol — és az ő tudományuk által lesz bölccsé az egész természet szerint alapított állam; és ez — úgy látszik — természettől fogva a legkisebb csoport, és csak őket illeti meg, hogy ama tudományban részesüljenek, amely pedig valamennyi többi tudomány közül egyedül nevezhető bölcsességnek.

GLAUKÓN: Tökéletesen igazad van!

Szókratész: Tehát ama négy jegy egyikét — magam sem tudom, hogyan — már meg is találtuk, magát a bölcsességet, és azt is, hogy az államban hol lakozik.

Glaukón: Úgy látom, éppen eléggé megtaláltuk.

A bátorság

Szókratész: Azt sem lesz nehéz felismernünk, hogy hol lakozik az államban az az erény, amelynek révén az államot bátornak nevezzük.

Glaukón: Hogyan?

Szókratész: Ha valaki az államot gyávának vagy bátornak ítéli, e tulajdonságokat nem éppen azon a csoporton figyeli meg, amely az államért síkraszáll és harcol?

Glaukón: Senki se gondolna más csoportra!

Szókratész: Én legalább nem hiszem, hogy a benne lakozó többi polgár — legyen akár gyáva vagy bátor — döntené el, hogy maga az állam gyáva-e, vagy bátor.

Glaukón: Nem is.

Szókratész: Tehát bátor is csak egy csoportja révén lehet az állam, e csoport bizonyos ereje révén. E csoport mindenáron híven megőrzi a félelmes dolgokról vallott hiedelmet, hogy ti. ezek valóban félelmesek és olyanok, amilyeneknek a nevelés folyamán a törvényhozó hirdette. Vagy te nem ezt hívod bátorságnak?

Glaukón: Nem értettelek meg jól, mondd, kérlek, még egyszer.

Szókratész: Azt mondom, hogy a bátorság a „megőrzés" egy neme.

Glaukón: Milyen megőrzésről beszélsz?

Szókratész: Ama hiedelem megőrzéséről, amely a törvény által — a nevelés útján — támad arról, hogy mely dolgok félelmesek, és milyenek ezek; e hiedelem

„mindenáron" való megőrzésén pedig azt értem, hogy az ember bánatában, örömében, vágyai és félelmei közepette konokul tartson ki mellette, és ne tagadja meg. Ha kívánod, szívesen mondok erre egy hasonlatot is.

GLAUKÓN: Kérlek.

SZÓKRATÉSZ: Bizonyára tudod, hogy ha a gyapjúfestő a gyapjút bíborszínre akarja festeni, először is a sok színárnyalatból kiválaszt egyet: a fehéret; ezt előre kidolgozza, és körülményes eljárással előkészíti, hogy minél jobban magába szívja a bíbort, és csak azután kezd a festéshez. Az így festett gyapjú színtartó lesz, fényétszínét nem veszti el, akár lúg nélkül, akár lúggal mossák. Ami azonban nem így készül, magad is tudod, milyen lesz, akár más alapszínre, akár fehérre festenek rá, de megfelelő előkészítés nélkül.

GLAUKÓN: Tudom, hogy a mosásban kifakul, és nevetségesen elveszti színét.

SZÓKRATÉSZ: No, most képzeld el, hogy tőlünk telhetőleg mi is ilyesmiben fáradoztunk, mikor katonákat válogattunk, és zenével, tornával neveltük őket; hidd el, ezzel csak azt kívántuk elérni, hogy a törvényeket a lehető legszebben, meggyőződésből szívják magukba, mint a gyapjú a festéket, és így — megfelelő természet és nevelés révén — „színtartó" maradjon a félelmes és egyéb dolgokról vallott hitük, s ne mossák ki belőlük a festéket a szörnyű, hatékony lúgok, mint amilyen a gyönyör, amely minden lúgnál, homoknál biztosabban mar; a fájdalom, a félelem és a vágy, amely minden lúgnál erősebb. Nos, ezt az erőt és a félelmetességükről és azok ellentétéről mindenáron vallott helyes és törvényes hitnek ezt a „megőrzését" nevezem és nyilvá-

nítom bátorságnak — hacsak te nem tudsz jobbat mondani.

GLAUKÓN: Én nem tudok; hiszen az ilyesmikről nevelés nélkül kialakult helyes értelmet, amilyen például az állaté vagy a rabszolgáé, bizonyára nemigen tartod törvényszerűnek, sőt inkább nevezed minden másnak, mint bátorságnak.

SZÓKRATÉSZ: Tökéletesen igazad van.

GLAUKÓN: Akkor hát elfogadom, hogy ez a bátorság.

SZÓKRATÉSZ: Fogadd is el, legalábbis állampolgári értelemben[24] igazad lesz, ha elfogadod; majd később, ha kívánod, ezt még pontosabban megtárgyaljuk. Egyelőre azonban nem ezt kutattuk, hanem az igazságosságot; ennek felderítése szempontjából gondolom, ennyi elég is.

GLAUKÓN: Igazad van.

A józan önmérséklet

SZÓKRATÉSZ: Most már csak kettőt kell felismernünk az államban: a józan önmérsékletet, és ami egész fejtegetésünk célja: az igazságosságot.

GLAUKÓN: Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ: Nos, miért ne fedezhetnénk fel az igazságosságot, mellőzve egyelőre az önmérséklettel foglalkozást?

GLAUKÓN: Nem tudom, de nem is szeretném, ha már előbb felfedeznénk, mert akkor már nem vizsgálnánk többé az *önmérsékletet*; ha kedvezni akarsz nekem, ezt vizsgáljuk előbb!

SZÓKRATÉSZ: Szívesen, ha így nem teszek helytelenül.

GLAUKÓN: Vizsgáld!

SZÓKRATÉSZ: Hát vizsgáljuk meg! Így, első pillantás-

ra, sokkal inkább hasonlít valami egybecsendüléshez, összhanghoz, mint az előbbiek.

GLAUKÓN: Hogy érted?

SZÓKRATÉSZ: Az önmérséklet bizonyos rend, a gyönyöröknek és a vágyaknak a megzabolázása. Ahogy mondani szokták, hogy — tudom is én, hogyan — „erőt vesz magán", és ahogy más ilyesmiket emlegetnek, mint az önmérséklet nyomait. Igaz?

GLAUKÓN: Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ: És nem nevetséges ez a kifejezés: „erőt vesz magán"? Hiszen aki önmagánál erősebb, az nyilván gyengébb is önmagánál, és aki gyengébb, az erősebb is: mindezt ugyanarról állítjuk.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Szerintem e kifejezés azt jelenti, hogy magában az emberben — a lelkében — van egy jobb és egy rosszabb rész; s mikor a természettől fogva jobb rész a rosszabbat megzabolázza, erre mondjuk — dicséretképpen —, hogy „erőt vesz magán"; ha pedig a rossz nevelés vagy társaság révén a rosszabbik rész, amely viszont a nagyobbik, legyőzi a jobbik, de kisebb részt, ezt — mint szégyenletes dolgot — megrójuk, és az ilyenről mondjuk, hogy „gyengébb önmagánál", és az ilyen jellemet hívjuk fegyelmezetlennek.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: Tekints most a mi új államunkra; e két lehetőség egyikét fedezed fel benne; el kell ismerned, hogy méltán hívjuk „önmagánál erősebb"-nek, mert aminek a jobb része uralkodik a rosszabbon, azt magát mérséklőnek, azaz „önmagánál erősebb"-nek kell neveznünk.

GLAUKÓN: Rátekintek államunkra, és látom, hogy igazad van.

Szókratész: Ama sok és sokféle vágyat, gyönyört és fájdalmat pedig leginkább a gyermekekben leljük meg, no meg a nőkben, cselédekben, az úgynevezett szabad emberek közt pedig a hitvány tömegben.

Glaukón: Nagyon is.

Szókratész: Viszont csak kevés emberben leled meg az egyszerű és mérsékelt érzelmeket, amelyeket ésszel és helyes hittel az értelem vezérel: a legjobb természetűekben és a legjobban neveltekben.

Glaukón: Igaz.

Szókratész: Ezt is mind megtalálhatod az államunkban; csakhogy itt a hitvány tömeg vágyait elnyomják a csekély számú, de legkiválóbb elem vágyai és értelme.

Glaukón: Csakugyan.

Szókratész: És ha egyáltalában elmondhatjuk egy államról, hogy „erőt tud venni" a gyönyörökön és a vágyakon, valamint „önmagán", a mi államunkról ezt igazán elmondhatjuk.

Glaukón: Feltétlenül.

Szókratész: És nem mondhatjuk eszerint magát mérséklőnek is?

Glaukón: De igen.

Szókratész: S ha egyáltalában valamely államban vezetők és alárendeltek egyetértenek abban, hogy kiknek kell uralkodniok, ez az egyetértés a mi államunkban is meglesz. Nem gondolod?

Glaukón: De, a legnagyobb mértékben.

Szókratész: És szerinted a polgárok mely csoportjában lakozik az önmérséklet, ha így viselkednek? A vezetőkben vagy a vezetettekben?

Glaukón: Mindkettőben.

Szókratész: Ugye jól sejtettük az imént, hogy az önmérséklet valami összhanghoz hasonlít?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Nem úgy, mint a bátorság vagy a bölcsesség, amely az állam egy-egy csoportjában lakozik, és így változtatja az egészet bölccsé, bátorrá. Az önmérséklet közvetlenül áthatja az egészet, és teljes összhangban alakítja a leggyengébbeket éppúgy, mint a legerősebbeket vagy középszerűeket, ha akarod gondolkozásukban, ha akarod erejükben vagy épp vagyonukban, vagy más effélében. Tehát méltán tekintjük ezt az egyetértést önmérsékletnek, vagyis a rosszabb és kiválóbb természetűek összehangolásának, arra nézve, hogy melyik rész uralkodjék az államban és az egyes emberben.

GLAUKÓN: Tökéletesen így látom én is.

SZÓKRATÉSZ: Legyen; az első három képességet már felfedeztük, ha szabad így vélekednünk, mi lehet a negyedik, amely révén az állam még részt nyerhet az erényben? Világos már, hogy csak az *igazságosság* lehet?

GLAUKÓN: Világos.

Az igazságosság

SZÓKRATÉSZ: Most aztán, Glaukón, mint a vadászoknak, körül kell állnunk a bokrot, és lesnünk, nehogy elszökjék az igazságosság, és eltűnvén, megfoghatatlanná legyen. Világos ugyanis, hogy valahol itt van; lesd tehát, iparkodj megpillantani, és szólj, ha előbb veszed észre, mint én.

GLAUKÓN: Bár észrevenném! De több hasznomat veszed, ha csak kísérőül alkalmazol, aki meglátja, amit mutatnak neki.

SZÓKRATÉSZ: Kövess hát, és imádkozzál velem együtt.

GLAUKÓN: Megcselekszem, csak vezess.

Szókratész: Csakhogy ez a hely, úgy látszik, nehezen járható, árnyba borított; nagyon sötét, és kínos felderíteni. Mégis, induljunk!

Glaukón: Jó, induljunk.

Szókratész: Ekkor én megpillantottam valamit, és felkiáltottam: Hahó, hahó, Glaukón, alighanem nyomon vagyunk, most már nem szökik meg tőlünk!

Glaukón: Ez jó hír.

Szókratész: Ejnye, de nagy csacsiság esett velünk!

Glaukón: Micsoda?

Szókratész: Úgy tetszik, kedves barátom, már rég, sőt kezdettől fogva itt hever lábunk előtt, és mégsem láttuk; nevetségesek vagyunk; mint ahogy az ember néha keres valamit, pedig a kezében van, mi sem oda néztünk, hanem a messzibe bámultunk, így aztán nem lelhettünk reá.

Glaukón: Hogy érted ezt?

Szókratész: Úgy, hogy már régen beszélünk és hallunk róla, csak nem fogtuk fel, hogy valami módon róla beszéltünk.

Glaukón: De hosszú ez a bevezetés! Szeretném már a velejét hallani!

Szókratész: Halld meg hát, mit akarok mondani. Amit államalapításunkkor, a kezdet kezdetén[25] leszögeztünk, hogyan kell mindenképp cselekednünk — szerintem éppen ez vagy ennek egy fajtája az igazságosság. Márpedig azt szögeztük le, és — ha emlékszel — gyakran mondogattuk, hogy az állambeli teendők közül mindenki csak egyfajta munkával foglalkozzék, azzal, amelyre természete szerint a legrátermettebb.

Glaukón: Ezt gyakran mondottuk.

Szókratész: Azt is sokszor hallottuk, de magunk is mondogattuk: az igazságosság lényege, hogy végezze

mindenki a maga dolgát, és ne kapjon bele sokféle szakmába.

GLAUKÓN: Bizony mondogattuk.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, kedves barátom — ha megfelelő módon valósul meg —, alighanem ez az igazságosság, hogy ti. ki-ki végezze a maga munkáját. Tudod-e, miből következtetem ezt?

GLAUKÓN: Nem én! De mondd meg!

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, azok után, amikről már beszéltünk — az önmérséklet, a bátorság és az értelem után —, államunkban csak az marad hátra, ami épp erőt ád ezek születéséhez, majd pedig biztosítja fennmaradásukat is, míg csak bennük fészkel. Márpedig azt mondtuk, ha már megleltük az első hármat, a maradék negyedik csak az igazságosság lehet.

GLAUKÓN: Szükségszerűen.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha azt kellene eldöntenünk, hogy megvalósulva, e négy közül melyik teszi az államot leginkább jóvá, nehéz volna döntenünk, vajon a vezetők és vezetettek egyetértése vagy a félelmes és nem félelmes dolgok törvényes hitének megőrzése a katonák lelkében, vagy a vezetők értelme és ébersége, avagy leginkább az teszi-e jóvá az államot, ha gyermekekben, asszonyokban, szolgában, szabad emberben, iparosban, vezetőben és vezetettben benne lakozik az, hogy mindegyik mint egyén végzi a maga munkáját, és nem kontárkodik bele sokféle dologba.

GLAUKÓN: Bizony ebben nehéz volna döntenünk; hogyisne volna nehéz!

SZÓKRATÉSZ: Az állam erénye szempontjából vajon győztes párbajt vívna bölcsességgel, önmérséklettel és bátorsággal az az erő, amely arra szolgál, hogy ki-ki végezze a maga munkáját?

GLAUKÓN: Nagyon is!

SZÓKRATÉSZ: Tehát mint államerény az igazságosság győz a többi erényen?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Most vizsgáld meg más oldalról is, vajon ugyanarra jutsz-e? Az államban a vezetőket teszed meg ítélőbíráknak?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Vajon ítélkezésükben törekszenek-e másra jobban, mint hogy senki se vegye el a másét, és tőle se vegyék el az övét?

GLAUKÓN: Nem, csakis erre törekszenek.

SZÓKRATÉSZ: Mert ez az igazság?

GLAUKÓN: Ez.

SZÓKRATÉSZ: Tehát abban is egyet kell értenünk, hogy saját tulajdonunk birtoklása és saját dolgunk végzése az igazságosság.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: De lássuk, egyetértesz-e velem ezekben is: Ha az ács ráadná a fejét a cipész munkájára, a cipész pedig az ácséra, akár úgy, hogy kicserélnék szerszámaikat és keresetüket, akár úgy, hogy ugyanaz a személy megpróbálná mindkét szakmát, és a többi is mind kicserélődnék — hiszed-e, hogy ez igen ártana az államnak?

GLAUKÓN: Nemigen ártana.

SZÓKRATÉSZ: De ha egy iparos vagy más pénzkereső természetű ember vagyona, hívei tömege, testi ereje vagy más ilyesmi miatt fölfuvalkodva a harcos rendbe tolakodnék, vagy a harcosok közül valaki a tanácsosok és a vezetőőrök rendjébe, noha méltatlan erre, és ezek kicserélnék eszközeiket és keresetüket, vagy pedig ugyanaz a személy mindezt egyidejűleg művelné — azt

hiszem, te is úgy látnád, hogy ezek csereberéje és sokfelé kontárkodása vészt hozna államunkra.

GLAUKÓN: Feltétlenül.

SZÓKRATÉSZ: Tehát e három rendnek sokfelé kontárkodása és csereberéje az államra a legnagyobb vészt hozná, és ezt joggal hívhatnánk kártevésnek.

GLAUKÓN: Pontosan annak.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig mit nevezel igazságtalanságnak? Nem a saját államunkkal szemben elkövetett legnagyobb kártevést?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ez az igazságtalanság. És most mondjuk ki az ellenkezőjét: ha a pénzkeresők, a segédek és az őrök vezető rendje mind a maga munkáját végzi az államban, az előbbivel szemben ez az igazságosság, vagyis: ez igazságossá teszi az államot.

GLAUKÓN: Mindez szerintem is így van.

Az igazságosság az egyes emberben

SZÓKRATÉSZ: Talán ne tekintsük ezt még véglegesnek. Akkor mondjuk ki végérvényesen, ha majd ugyanez a képlet külön-külön minden egyedre érvényesen is igazságosságnak bizonyul — akkor mit is mondhatnánk mást? De ha nem, nézzünk más megoldás után! Most azonban fejezzük be vizsgálódásunkat, amit azzal a feltevéssel kezdtünk, hogy az igazságosságot az egyénben is könnyebben ismerhetjük fel, ha előbb valami nagyobb összefüggésben kerestük, amelyben szintén benne foglaltatik. Úgy véltük, ez utóbbi az állam; és így fogtunk hozzá a tőlünk telhető legtökéletesebb állam alapításához, tudván, hogy abban biztosan benne van. Az itt észlelteket vigyük át az egyénre; s ha így is érvényesek

maradnak, akkor rendben vagyunk, viszont ha az egyénre más bizonyul igaznak, akkor térjünk vissza az államhoz, és vizsgáljuk meg újra a kérdést; egyént és államot egymás mellett szemlélve, mintegy két fadarabot egymáshoz dörzsölve, mégiscsak fölvillantjuk az igazságosságot — és ha egyszer nyilvánvaló lett, megszilárdíthatjuk magunkban.

GLAUKÓN: Igazad van, ez a helyes út, így cselekedjünk.

SZÓKRATÉSZ: No most: ha egy nagyobb és egy kisebb dolgot azonosnak mondunk, vajon a kettő hasonló-e abban, amire nézve azonosnak tartjuk őket vagy nem?

GLAUKÓN: Hasonlók.

SZÓKRATÉSZ: Akkor az igazságosság szempontjából az igazságos ember sem különbözik az igazságos államtól, hanem hasonló hozzá.

GLAUKÓN: Hasonló.

SZÓKRATÉSZ: Márpedig azt láttuk, hogy az állam akkor igazságos, ha a természettől benne lakozó három rend mindegyike a maga dolgát végzi; más-más jellegük és viselkedésük alapján bizonyul az egyik önmagát mérséklőnek, a másik bátornak, a harmadik pedig bölcsnek.

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: Akkor, kedvesem, le kell szögeznünk: mivel az egyén lelkében is ugyanezek a formák találhatók, ugyane viselkedésmódozatok alapján az egyént is ugyanazzal az elnevezéssel jelöljük, mint az állam rendjeit.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Csakhogy, kedves barátom, megint van itt egy kis bökkenő: vajon adva van-e a lélekben ez a három forma vagy nincs?

GLAUKÓN: Szerintem nem kis bökkenő ez, ó, Szókratész, ha igaz a közmondás, hogy „ami szép, az nehéz".

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, igaz. És tudd meg, Glaukón, szerintem ezt a kérdést az eddig alkalmazott módszerrel aligha oldhatjuk meg; sokkal kacskaringósabb út vezet hozzá[26], viszont a mondottakhoz és kutatásainkhoz ennyi elegendő.

GLAUKÓN: Érjük be ezzel! Szerintem — jelenleg legalábbis — ennyi elég.

SZÓKRATÉSZ: Nekem nagyon is elég.

GLAUKÓN: Ne lankadj, vizsgáld tovább!

Az állam erkölcsössége a polgárok erkölcseinek függvénye

SZÓKRATÉSZ: Nem kell-e szükségképpen egyetértenünk abban, hogy mindegyikünkben ugyanazok a formák és hajlamok találhatók, mint az államban? Hiszen máshonnan nem is támadhattak volna benne! Nevetséges volna, ha valaki nem hinné, hogy pl. az indulat az államban az egyedekből támad; bennük fészkel az indulat ősoka, pl. a trákokban, a szkítákban és általában Észak lakóiban; vagy pl. a tudományszeretet, amit főképp honunk lakóiról állítanak, vagy a pénzszeretet, amit nem utolsósorban a föníciaiakra és az egyiptomiakra mondanak.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ez így van, könnyen belátható.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Annál nehezebb azt felismerni, vajon mindent egy és ugyanazon képességünkkel cselekszünk-e, vagy pedig — három fajta lévén — mindegyikkel mást és mást: az egyikkel értünk, a másikkal felindulunk, a harmadikkal pedig sóvárgunk a táplálkozás, a szeretkezés és más rokon dolgok gyönyörűségére, s mindezeket *egész* lelkünkkel cselekedjük-e? Ezt nagyon nehéz lesz helyesen meghatároznunk.

GLAUKÓN: Magam is azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Próbáljuk hát úgy meghatározni: vajon e három azonos-e egymással, vagy pedig különbözik-e egymástól?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Világos, hogy ugyanaz a valami nem cselekedhet és nem szenvedhet el ugyanabból a szempontból, ugyanazzal a dologgal kapcsolatban egyszerre ellentétes dolgokat; tehát ha valahol ilyesmit tapasztalunk, rögtön tudjuk, hogy nem egy és ugyanazon valamiről, hanem többről van szó.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Figyelj, mit mondok.

GLAUKÓN: Beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Képes-e ugyanaz a valami, ugyanabból a szempontból, egyszerre állni is, meg mozogni is?

GLAUKÓN: Semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: De egyetértésünket fogalmazzuk meg még pontosabban, nehogy később félreértsük egymást. Mert ha egy emberről, aki ugyan áll, de közben a karját és a fejét mozgatja, azt mondanánk, hogy egyszerre áll is, meg mozog is — azt hiszem —, ezt alig fejezhetnénk

ki így, hanem úgy, hogy egy része áll, más része mozog. Így van?

GLAUKÓN: Így.

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki tovább csúfondároskodnék, hogy pl. a pörgettyű a maga egészében egyszerre áll is, meg mozog is, mikor hegyét egy pontba bökve forog, vagy bármi más, ami egy helyben pörög — ezt se fogadnánk el, hiszen nem ugyanabból a szempontból maradnak egy helyben és mozognak, hanem azt mondhatnánk, van bennük egy „egyenes" és egy „köröző" képlet, és az „egyenes" szerint állnak — mert semerre sem dőlnek el —, a „köröző" szerint pedig forognak; de ha az egyidejű forgás közben „egyenes" helyzetüket jobbra, balra, előre, hátra változtatják, akkor már többé nem „állnak".

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Tehát az ilyen kijelentésektől nem riadunk meg, és nem hisszük el, hogy valaha is ugyanaz a valami, ugyanabból a szempontból, ugyanazzal a dologgal kapcsolatban, egyszerre ellenkező dolgokat cselekedhet, vagy elszenvedhet önmagával ellentétes tettet.

GLAUKÓN: Én ugyan nem hiszem el.

SZÓKRATÉSZ: Mégis, hogy ne kényszerüljünk sorra venni és hosszan cáfolni az ilyen valótlan ellenvetéseket, tegyük fel, hogy így áll a dolog, és haladjunk előre, megegyezvén abban, hogyha netán valaha módosulna a véleményünk, akkor érvénytelennek ítéljük az ebből levont következtetéseinket.

GLAUKÓN: Cselekedjünk így.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, állítás és tagadás, birtoklásra törekvés és lemondás, vonzás és taszítás és más ilyesmi, szerinted is mind egymás ellentétei, akár cselekvésről, akár szenvedésről van szó? Mert ez nem jelent különbséget.

GLAUKÓN: Igen, ezek egymás ellentétei.

SZÓKRATÉSZ: És aztán? A szomjúságot, éhséget, a vágyakat mind, az akarást-kívánást nem a most említett fogalmakkal rokonítod? A vágyódó lelke szerinted nem kívánja-e, amire vágyódik, nem vonzódik-e ahhoz, amit magáénak akar tudni, vagy ha valamit igényel — mintha csak kérdeznék — szinte igent bólint magában: igen, óhajtja, hogy kívánsága teljesedjék.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És az ellenszenvet, a nem akarást, a húzódozást nem az ellökéssel, elutasítással rokonítod, egyáltalán az előbbiek ellentéteivel?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Eszerint ne mondjuk ki a vágyakról, hogy léteznek, és hogy közülük a legnyilvánvalóbb a szomjúság és az éhség?

GLAUKÓN: Mondjuk ki!

SZÓKRATÉSZ: Az egyik az ital, a másik az étel utáni vágyakozás?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Nos, amennyiben a szomjúság szomjúság, általa a lélek nem vágyódik több tárgyra, mint általában értjük, vagyis a szomjúság, meleg vagy hideg, sok vagy kevés, azaz *valamilyen* ital megkívánását jelenti? Vagy ha a szomjúsághoz melegség járul, ez kelti fel a hidegség vágyát, ha meg hidegség, a melegségét? És ha a sokaság együttes jelenlétével nagy szomjúságról van szó, akkor sokra szomjazunk, a „kevés" jelenlétével: kevésre. A szomjúság önmaga sose másnak a vágya, csak amire létrejött, vagyis az ital kívánása, amint az éhség meg az ételé.

GLAUKÓN: Csakugyan, minden vágy csak arra irányul, amire létrejött, míg ilyen-olyan tulajdonsága csak járulék.

Szókratész: Orvul azzal senki se zavarjon meg, hogy egy emberfia sem vágyódik akármilyen italra, hanem csak „jó" italra, és nem akármilyen ételre, hanem csak „jó"-ra. Hiszen mindenki csak valami jóra sóvárog, és ha a szomjúság vágy, akkor csak valami jónak a vágya: jó italnak vagy más egyébnek; és ugyanígy a többi vágy is.

Glaukón: Szerintem is, aki ezt mondja, nem oktalanul teszi.

Szókratész: Csak hogyha valami valamihez viszonyul (valaminek a valamije), szerintem az „ilyen" csak valami „olyan"-hoz viszonyulhat, míg egy dolog „önmaga" csak egy „önmagában vett" dologhoz.

Glaukón: Nem értem.

Szókratész: Nem érted, hogy a „nagyobb" csak *valamihez képest* „nagyobb"?

Glaukón: De mennyire!

Szókratész: A „kisebb"-hez képest?

Glaukón: Igen.

Szókratész: A „sokkal nagyobb" pedig a „sokkal kisebb"-hez képest?

Glaukón: Igen.

Szókratész: És az „egykor nagyobb" az „egykor kisebb"-hez képest, a „leendő nagyobb" meg a „leendő kisebb"-hez képest?

Glaukón: Miért ne?

Szókratész: És a „több" csak a „kevesebb"-hez képest több, a „kétszer fél" a „fél"-hez képest, és így tovább, és a „nehezebb" a „könnyebb"-hez képest, a „gyorsabb" a „lassúbb"-hoz képest, a „meleg" a „hideg"-hez képest? És így van mindennel, ami ezekhez hasonló.

Glaukón: Nagyon is.

Szókratész: És hogy állunk a tudományokkal? Nem ugyanígy? „A tudomány önmaga" valami „önmagában vett" tanulmánynak a tudása? — annak, amihez viszonyítjuk, míg „egy bizonyos" és „valamilyen" tudomány csak „egy bizonyos" és „valamilyen" tanulmányból fakadó tudomány lehet. Ezt pedig így értem: Nemde, a házépítés tudománya, amióta csak létrejött, elüt a többitől, épp ezért hívják a „házépítés tudományá"-nak?

Glaukón: Miért ne?

Szókratész: Nyilván, mert „valamilyen", vagyis más, mint akármilyen más tudomány?

Glaukón: Igen.

Szókratész: És nem azért „valamilyen" ő maga is, mert „valamilyen" dologhoz viszonyul? És így van ez a többi tudománnyal és mesterséggel is?

Glaukón: Így van.

Szókratész: Nos, az előbb épp ezt akartam kifejteni, ha ugyan most már érted, hogy ami valamihez viszonyul (valaminek a valamije), az önmagában mindig csak valami „önmagában vett dologhoz" viszonyul, de már „valamilyen dologhoz" csak akkor viszonyulhat, ha maga is „valamilyen". Ezzel persze nem azt mondom, hogy amilyen dologhoz viszonyul, olyan ő maga is, vagyis hogy az egészség és betegség tudománya maga is egészséges vagy beteg, és a rossz és a jó tudománya maga is rossz vagy jó — hanem minthogy nem annak magának, aminek a tudománya, lett a tudománya, hanem „valamilyen" dolognak, és ez az egészség és a betegség, ennélfogva a tudomány is „valamilyen", következőleg többé már nem hívjuk egyszerűen tudománynak, hanem — minthogy hozzájárul a milyenség — orvostudománynak.

GLAUKÓN: Most már értem, és magam is így látom!

SZÓKRATÉSZ: Nos, szerinted a szomjúság nem valaminek a szomja? Nem olyan dolog, amely valamihez viszonyítva az, ami? Tudniillik a szomjúság...

GLAUKÓN: Az italhoz viszonyul.

SZÓKRATÉSZ: És a „valamilyen" italhoz nem a „valamilyen" szomjúság viszonyul? Hiszen maga a szomjúság önmagában sem a sok, sem a kevés, sem a jó, sem a rossz, egyszóval nem „valamilyen" italhoz viszonyuló szomjúság, csupán „magához az italhoz".

GLAUKÓN: Mindenképpen!

A vágyakozás különbözik a gondolkodástól

SZÓKRATÉSZ: A szomjazó lelke, ha szomjas, semmi mást nem akar, csak inni, csak erre óhajtozik, csak e felé indul.

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ha valami a lelket — bár szomjazik — az ellentett irányba vonja, ez csak a léleknek egy másik része lehet, és nem a szomjazó része, amely — mint valami állatot — épp ivásra ösztökéli? Mert azt eleve kimondhatjuk, hogy ugyanaz a valami önmagának ugyanazzal a részével, ugyanabból a szempontból ellenkező tényeket egyidejűleg aligha csinálhat.

GLAUKÓN: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: Aminthogy a nyíllövőről se állíthatjuk szabatosan, hogy keze az íjat egyszerre feszíti előre és vissza, hanem egyik keze előretaszítja, a másik maga felé vonja.

GLAUKÓN: Mindenképp így van.

Szókratész: És állíthatjuk-e, hogy valaki szomjas, és mégsem akar inni?

Glaukón: Nagyon sokan, s nagyon gyakran vannak így.

Szókratész: És mit mondhatnánk róluk? Nem azt, hogy a lelkükben valami parancsolja, ugyanakkor másvalami tiltja az ivást? És a tiltó más és erősebb hatalom, mint a parancsoló?

Glaukón: Szerintem ezt mondhatjuk.

Szókratész: És vajon a tiltó erő nem az értelem hatására támad, ha egyáltalán támad, az ösztönző, vonzó erő meg a szenvedély és betegség hatására?

Glaukón: Úgy látszik.

Szókratész: Tehát joggal tekinthetjük e két erőt különbözőnek: amivel gondolkozunk, azt a lélek értelmének, amely pedig szeret, éhes, szomjas, és a többi vágy ösztönzésére működik, azt az értelmetlen, sóvárgó résznek, a habzsolás és a gyönyör cimborájának?

Glaukón: Bizony jogosan tarthatjuk ennek!

Az indulat különbözik a vágyakozástól és a gondolkodástól

Szókratész: Nos, a lélek e két alkotórészét már meg is határoztuk. Hát az indulat, vagyis amivel indulatba jövünk, vajon külön, harmadik alkatrész-e, vagy ha nem, a kettő melyikével egylényegű?

Glaukón: Bizonyára a vágyódó résszel.

Szókratész: Hallottam egyszer valamit, és hiszek is benne. Leontinosz[27], Aglaion fia, Pireuszból visszajövet hullákat látott a hóhérnál, és szerette volna megszemlélni őket, viszont ugyanakkor irtózott és elfordult tőlük; majd darab ideig tusakodott magában, elfödte arcát, de végül mégis leigázta a vágy: szemét kimereszt-

ve, odaszaladt a hullákhoz, mondván: „Íme, hitványak, töltekezzetek el e szépséges látvánnyal!"

GLAUKÓN: Ezt én is hallottam.

SZÓKRATÉSZ: Ez a történet azt bizonyítja, hogy a harag olykor tusakodik a vággyal, vagyis a kettő nem lehet ugyanaz.

GLAUKÓN: Valóban ezt bizonyítja.

SZÓKRATÉSZ: És nem észleltük-e sok más esetben is, mikor valakiben az értelemmel meghasonlik a vágy, hogy az illető gyalázza magát, a vágy, amely le akarja igázni, haragra gerjeszti, és hogy benne a harag, mintha két lázadó félről volna szó, az értelem szövetségesévé szegődik. De hogy a harag a vágyakkal cimborálna, és az értelem tiltásainak ellene szegülne, gondolom, ezt sem magadban, sem másban nem tapasztaltad.

GLAUKÓN: Zeuszra! Nem!

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki úgy véli: igazságtalanság érte? Nem forr-e benne a düh? Neheztel, védelmére siet a vélt igazságnak, éhezik, fagyoskodik, elszenved mindent, de konokul kitart, és nem tágít a nemes ügytől, amíg ki nem harcolja, s ha nem sikerül, vagy belehal, vagy — mint a pásztor szavára a kutya — a belső értelem szavára megszelídül?

GLAUKÓN: Nagyon is hasonlatos ahhoz, aminek mondod. Hiszen államunkban az őrök segédeit is, mint a kutyákat, a vezetők alá rendeltük, mintegy az állam pásztorainak.

SZÓKRATÉSZ: Szépen megértetted, amit mondani akarok. Ám ezen fölül észleled ezt is?

GLAUKÓN: Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ: Azt, hogy az indulat kérdésében most merőben ellenkező a véleményünk, mint előbb volt. Akkor ugyanis valami vágynak gondoltuk, most ettől

eltávolodtunk, sőt úgy véljük, a lélek lázongásai közepette inkább az értelem mellett tör lándzsát.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: De különbözik-e az értelemtől is, vagy csak annak egyik formája, s így a lélek nem három, hanem csak két részből áll: értelemből és vágyból? Avagy mint az államot is a három rend: a vagyonszerző, a védő és a tanácskozó rend tartja össze, a lélekben is az indulat a harmadik rész: természete szerint segítőtársa az értelemnek, hacsak meg nem mételyezi a rossz nevelés?

GLAUKÓN: Szükségképpen a harmadik rész.

SZÓKRATÉSZ: De csak ha az értelemtől éppoly különbözőnek tetszik, ahogy a vágytól.

GLAUKÓN: Nem nehéz ezt kimutatnunk. Hiszen a gyerekeknél is azt láttuk, hogy indulattal már születésükkor telve vannak, az értelemből azonban egyesek sose részesülnek, a többiek is csak később.

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, ezt jól mondtad! Ugyanezt látjuk az állatoknál. És ezt tanúsítja Homérosz is — előbb már idéztük —, hogy: „majd mellére csapott, s a szívét korholta szavával"[28]. Homérosz itt világosan kimutatta, hogy más az ütő, és más a sértett fél: az egyik az értelem, amely dönt: mi jobb, mi rosszabb, a másik pedig az értetlen indulat.

GLAUKÓN: Színigazat szóltál.

SZÓKRATÉSZ: No, ezen üggyel-bajjal átevickéltünk. Nyilván egyetértünk már, hogy az egyén lelkében is ugyanolyan részek vannak, mint az államban, és a számuk is azonos.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Szükségképpen következik: ahogyan és ami révén bölcs az állam, úgy és annak révén bölcs az egyén is.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Továbbá: ami révén és amiképpen bátor az egyén, annak révén és azonképpen bátor az állam is; és az erény szempontjából minden más tekintetben is ugyanígy minősül mindkettő.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem, Glaukón, kimondhatjuk: igazságos is úgy lesz az egyén, ahogy az állam.

GLAUKÓN: Ez is szükségképp így van!

SZÓKRATÉSZ: De még emlékezünk rá, hogy államunk azáltal lett igazságossá, hogy benne a három rend mindegyike a maga dolgát végzi?

GLAUKÓN: Emlékezünk rá.

Az egyén igazságossága

SZÓKRATÉSZ: Gondoljuk tehát meg, hogy közülünk is csak az igazságos, és az végezheti el feladatát, akinek lelkében mindegyik rész elvégzi a maga munkáját.

GLAUKÓN: Gondoljuk meg!

SZÓKRATÉSZ: Úgy illik, hogy az értelem uralkodjék, lévén bölcs, és ő viseli gondját az egész léleknek; az indulat meg kövesse és támogassa.

GLAUKÓN: Nagyon is!

SZÓKRATÉSZ: Nem pedig úgy, ahogy mondtuk[29]: a zene és a torna elegyítése hozza őket összhangba azzal, hogy az értelmet szép szavakkal és számvetéssel pallérozza és neveli, az indulatot meg rábeszéléssel szelídíti, összhanggal és ritmussal csillapítja?

GLAUKÓN: Tökéletesen.

SZÓKRATÉSZ: E kettő így nevelődve, dolgát jól megtanulva és pallérozódva, vezére lesz majd a vágynak, amely persze mindegyikünk lelkében uralkodó, és

amely ösztönösen mohón kap az anyagiak után; e kettő őrzi a vágyat, nehogy a testinek nevezett gyönyörökkel eltöltekezve elhízzék, és elrugaszkodva a maga dolgától próbát tegyen a másik kettő leigázására és vezetésére, ami őt eredetileg nem illeti meg, és így mindezek életét fölforgassa.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Vajon a külellenséget is nem az értelem és indulat zabolázza meg a legszebben a lélek és test egésze javára, úgyhogy ez tanáccsal szolgál, az meg küzd, követve vezérét, és vitézül valóra váltva a jó tanácsot?

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: És vitéznek is aszerint nevezünk valakit, ha indulata minden kínban-gyönyörben konokul hű marad ahhoz, amit az értelem hirdet a félelmes és nem félelmes dolgokról.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Bölcsnek pedig ama parányi rész szerint nevezzünk valakit, amely vezérli, mindezt elrendeli, és tudósa a három részből alkotott egyén és közösség boldogulásának?

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: És magát mérséklőnek is nem az értelem és indulat barátsága és egyetértése alapján nevezünk-e valakit, ha vezető és vezetett egyetért abban, hogy az értelemnek kell uralkodnia, és nem rugódozik ez ellen?

GLAUKÓN: Mi más is volna az önmérséklet államban, egyénben!

SZÓKRATÉSZ: Igazságos meg csak azáltal és úgy lehet, ahogy már sokszor mondottuk.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ám ne homályosodjék el szemünk,

hogy másnak lássuk az igazságosságot, mint aminek az államban mutatkozott!

GLAUKÓN: Ne bizony!

SZÓKRATÉSZ: És ha mégis adódnék kétely a lelkünkben, azt mindenképpen tisztázhatjuk, ha bizonyos ismert tényeket szegezünk szembe vele.

GLAUKÓN: Milyen tényeket?

SZÓKRATÉSZ: Ilyet: ha szót kellene értenünk államunkat és a hasonlóan termett és nevelődött férfit illetően, hogy hihetőleg az ilyen ember a kezéhez kapott arany- vagy ezüstletétet elkaparintja-e —, szerinted gondolná bárki is, hogy emberünk ezt elébb megcselekszi, mint a nem magafajták?

GLAUKÓN: Semmiképpen!

SZÓKRATÉSZ: És az ilyen őrizkednék-e templomrablástól, lopástól, árulástól, akár egyéni életében társaival, akár a közéletben az állammal szemben?

GLAUKÓN: Őrizkednék!

SZÓKRATÉSZ: És nem álnok sem esküvésben, sem semmi egyezségben?

GLAUKÓN: Hogy is volna álnok?

SZÓKRATÉSZ: Paráznaság, szülőkelhanyagolása, istenek megcsúfolása inkább illik bárki máshoz, mint őhozzá?

GLAUKÓN: Bárki máshoz.

SZÓKRATÉSZ: És ez nem amiatt van így, mert lelke mindhárom része a maga dolgát cselekszi, akár vezet, akár engedelmeskedik?

GLAUKÓN: De emiatt van!

SZÓKRATÉSZ: Keresed-e még az igazságosságot másban, mint épp ebben az erőben, amely egyént és államot ilyenné alakít?

GLAUKÓN: Zeuszra! Dehogy keresem!

SZÓKRATÉSZ: Beteljesedett hát eleve gyanított ál-

munk: alighogy megalapítottuk államunkat, valami isteni rendelés rögtön rávezetett az igazságosság alapjára és mintaképére.

GLAUKÓN: Mindenképp így van.

SZÓKRATÉSZ: Hanem ez, Glaukón — és épp ez a szerencsénk — az igazságosságnak csak árnyképe volt, hogy ti. aki cipésznek termett, az a természet rendje szerint csak cipészkedjék, és ne csináljon mást. Az ács meg csak barkácsoljon, és így tovább.

GLAUKÓN: Azt hiszem, így van.

SZÓKRATÉSZ: Ami igaz, igaz, ilyesminek tetszett az igazságosság, de mégsem az ember külső cselekedeteire vonatkozik, hanem a bensőkre; valójában önmagára és önmaga részeire, amennyiben nem hagyja, hogy lelke részei ne a maguk dolgát végezzék, és belekontárkodjanak egymáséiba, hanem mindegyiknek kiosztja a maga feladatát. Uralkodik magán, rendet tart, barátja lesz önmagának, összhangba rendezi lelke három részét önkéntelenül, mint a zenei összhang három határát[30]: a magasat, a mélyet és a középsőt, és ha még valami közibük esik, azt is összebogozza, és a sokból mindenképp eggyé alakulva, magát mérsékelve és harmonizálva teszi, amit tennie kell, akár vagyonszerzésről vagy testápolásról, akár köz- vagy magánügyről van szó, és mindezekben azt véli és nevezi igazságos és szép tettnek, ami ezt az állapotát megőrzi és építi, bölcsességnek e cselekvést vezérlő tudományt, igazságtalan cselekvésnek az ezt lerontó, tudatlanságnak pedig az igazságtalanságot építgető hiedelmet.

GLAUKÓN: Mindenképpen igaz, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ: Jól van! Azt hiszem, nem tévednénk, ha kimondanánk, hogy megleltük az igazságos egyén és állam és a bennük lakozó igazságosság lényegét.

GLAUKÓN: Zeuszra! Nem tévednénk.

SZÓKRATÉSZ: Mondjuk ki?

GLAUKÓN: Mondjuk.

SZÓKRATÉSZ: Úgy legyen! Most vizsgáljuk meg: mi az igazságtalanság!

GLAUKÓN: Világos!

Az igazságtalanság

SZÓKRATÉSZ: Bizonyára a lélek három részének meghasonlása, a sokfelé kontárkodás, az egymás dolgába avatkozás, a lélek egy részének fölkelése, hogy uralkodjék az egész fölött, holott ez nem jár neki, hiszen természete szerint hozzá csak a vezető rész szolgálata illik. Úgy vélem, igazságtalanságnak a lélek részeinek megzavarodását és tévelygését kell mondanunk, a féktelenséget, gyávaságot, tudatlanságot és egyáltalán minden rosszaságot.

GLAUKÓN: Ennek kell mondanunk.

SZÓKRATÉSZ: Így hát az igazságtalant és az igazságtalanságot, valamint az igazságos cselekedetet most már tisztán, világosan látjuk, miután tisztáztuk: mi az igazságtalanság és az igazságosság.

GLAUKÓN: Hogyan?

Az igazságosság a lélek egészsége, az igazságtalanság a betegsége

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy ugyanaz a szerepük a lélek szempontjából, ami az egészségé és a betegségé a test szempontjából.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: És mit támaszt az igazságos tett? Nem

igazságosságot? És az igazságtalan tett? Nem igazságtalanságot?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Mert mi is az egészség megteremtése? Nem az, hogy a test egyes szervei természetük szerint működjenek: uralkodjanak és szolgáljanak egymásnak? És mi a betegségé? Nem az, hogy e szervek természetüket meghazudtolva uralkodnak és szolgálnak egymásnak?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor mit hoz létre az igazságosság? Nem azt, hogy a lélek egyes részei a természet rendje szerint uralkodnak, és szolgálnak egymásnak? Az igazságtalanság pedig nem azt, hogy e részek a természetet meghazudtolva uralkodnak és szolgálnak?

GLAUKÓN: Pontosan ezt.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik tehát, az erény valahogy a lélek egészsége, szépsége és virulása, a gonoszság pedig a lélek betegsége, csúfsága, fonnyadása.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És a szép tettek vajon nem az erényt fejlesztik, a rútak meg a rosszaságot?

GLAUKÓN: De, szükségképpen.

Az igazságosság előnyös, az igazságtalanság káros

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, már csak azt kell megvizsgálnunk, mi hasznosabb: az, hogy igazságosan cselekszünk, szépen tevékenykedünk, és igazságosak maradunk, ha látják, ha nem — avagy hogy igazságtalanságot cselekszünk, igazságtalanok vagyunk, ha éppen nem is kell lakolnunk érte, és nem kell büntetésben javulnunk?

GLAUKÓN: Már szerintem, ó, Szókratész, nevetséges

ezt megvizsgálnunk, hiszen ha megromlik a test természete, úgy véljük, nem érdemes élnünk, még ha dúskálunk is ételben, italban, pénzben, hatalomban; hát még ha annak a természete zavarodnék, romlanék meg, ami által élünk, akkor hogy volna érdemes élnünk, mikor minden mást, amit óhajtunk, megcselekszünk, csak épp azt nem, ami megszabadítana a gonoszságtól és igazságtalanságtól, és igazságosságot és erényt szerezne nékünk, ha már mindkettő olyannak tetszett, amilyennek eszmecserénk során láttuk.

SZÓKRATÉSZ: Nevetséges is. De ha már belekezdtünk, ne sajnáljuk a fáradságot, és a lehető legvilágosabban nézzük meg, így van-e!

GLAUKÓN: Zeuszra, ne sajnáljuk!

Az igazságtalanság fajai

SZÓKRATÉSZ: Nos, lásd meg, szerintem hány figyelemre méltó faja van a gonoszságnak!

GLAUKÓN: Követlek, csak beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Mint valami kilátóról, ahová eszmecserénk során jutottunk, azt látom, hogy az erénynek csak egy faja van, a gonoszságnak számtalan. Ezek közül négyről érdemes szót ejteni.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Úgy tetszik: annyi módozata van a léleknek, ahány államforma van.

GLAUKÓN: Hány?

SZÓKRATÉSZ: Öt az államnak, öt a léleknek.

GLAUKÓN: Nevezd meg őket!

SZÓKRATÉSZ: Mondom. Az egyik államformát már tárgyaltuk, de kétféleképpen is neveztük: ha a vezetők

közt épp egy jeles férfi akad, királyságnak, ha meg több, arisztokráciának.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: E kettőt én egynek veszem, mert ha több a vezető, ha egy, nem forgatják ki az állam fontos törvényeit, ha az előbb vázolt pallérozottságban, nevelésben részesültek.

GLAUKÓN: Aligha.

ÖTÖDIK KÖNYV

Nő- és gyermekközösség

SZÓKRATÉSZ: Jónak és helyénvalónak én az ilyen alkotmányt, az ilyen férfit tartom; és ha ez a helyes mind az állam szervezetét, mind az egyén lelki alkatának formálását tekintve, akkor a többit rossznak és tévesnek ítélem a rosszaságnak négy faja szerint.

GLAUKÓN: Mi ez a négy?

(SZÓKRATÉSZ: Már hozzá akartam látni, hogy fölsoroljam, szerintem mint alakul egyik a másikból, mikor Polemarkhosz, aki kissé távolabb ült Adeimantosztól, felé nyújtotta kezét, megkapta a vállán a köntösét, magához húzta, és felé hajolva valamit sustorgott néki, amiből csak ezt hallottuk: „Engedjük tovább? És ha nem, hát mit csináljunk?")

ADEIMANTOSZ (fennhangon): A világért sem!

SZÓKRATÉSZ: Kit nem akartok tovább engedni?

ADEIMANTOSZ: Téged.

SZÓKRATÉSZ: És miért?

ADEIMANTOSZ: Úgy látjuk, könnyelműsködöl, és el akarod süllyeszteni eszmecserénk egy egész fejezetét,

nem is a legérdektelenebbet, csakhogy ne kelljen végigvezetned a gondolatot, és azt reméled, nem vesszük észre, milyen felszínesen bökted ki: mindenki előtt világos, hogy a nők és a gyermekek köztulajdonná lesznek.

SZÓKRATÉSZ: Hát nincs igazam, ó, Adeimantosz?

ADEIMANTOSZ: Igazad van. De hogy helyes-e ez, azt ugyanúgy, mint a többi problémát, be kell bizonyítani. És mi légyen a módja a közössé válásnak? Hiszen sokféle lehet. Ne titkold el előlünk, hogy képzeled; régóta várjuk, hogy egyszer csak megemlíted, hogy is állunk a gyermekszaporítással, és a megszületetteket hogyan neveljék fel, és egyáltalán, hogy képzeled az egészet: a nő- és gyermekközösséget? Mert az a véleményünk: az állam számára fontos — sőt a legfontosabb! —, hogy mindezt helyesen vagy balul csinálják-e! És mivel te, mielőtt ezeket a problémákat kimerítően megvitattuk volna, most belekapsz egy másik államforma elemzésébe, úgy látjuk jónak — mint már hallottad is —, hogy nem hagyunk továbbhaladni, míg ezt is, mint a többit, végig nem mondottad!

GLAUKÓN: Vegyétek úgy, hogy én is emellett szavazok.

THRASZÜMAKHOSZ: Nem kétséges, Szókratész, hogy mind így akarjuk!

SZÓKRATÉSZ: Mi dolog, hogy így rám támadtatok?! Micsoda vitát támasztotok ismét az államról — szinte újra kezdve?! Pedig már örültem, hogy kifejtettem, és szerettem volna, ha befejezitek, és elfogadjátok úgy, amint elmondottam. Most hogy erre buzdíttok, nem is sejtitek, micsoda szó-darázsfészket bolygattatok meg. Én ezt előre láttam, és suttyomban kikerültem, hogy ne támasszon túl nagy kavarodást.

THRASZÜMAKHOSZ: Hogyan? Azt hiszed, ők arany-olvasztásra[31] jöttek ide és nem eszmecserére?

SZÓKRATÉSZ: Arra, de csak mérték szerint!

GLAUKÓN: Szókratész! Az ilyen eszmecserék mértéke bölcs embernek: a teljes élet! Ránk tehát ne legyen gondod! Csak te ne fáradj bele, ha kérdezünk; vedd sorra, hogy mi a véleményed erről: vajon a nők és gyerekek mint lesznek az őrök köztulajdonává, mint fogják ellátni az ifjúságot a születés és az iskoláskor között, hiszen ez a legfárasztóbb időszak. Mondd el, mindez hogy s mint legyen!

SZÓKRATÉSZ: Nem könnyű ezt elmondani, barátom! Sokkal több hihetetlenséget rejt magában, mint az előbbi problémák! Hiszen már az sem biztos, hogy egyáltalán lehetséges-e, és ha mégis megvalósul, akkor meg azt nem hiszik el, hogy így a legjobb. Ezért szabódom hozzányúlni, nehogy eszmecserénk csak vágyálomnak lássék, kedves barátom!

GLAUKÓN: Ne szabódjál, hiszen hallgatóid nem értetlenek, nem hitetlenek és nem is kötözködők!

SZÓKRATÉSZ: Jóságos barátom! Csak nem akarsz sürgetni?!

GLAUKÓN: De igen!

SZÓKRATÉSZ: Akkor épp az ellenkezőjét éred el! Ugyanis, ha szilárdan meg lennék győződve arról, hogy tudom, amit mondani akarok, talán szép is volna e buzdítás: ha bölcs és kedves barátaink közt az igazság tudatában szólhatunk a legfontosabb és legkedvesebb dolgokról — ez biztonságos és bátorító érzéssel jár; annál riasztóbb és bizonytalanabb érzéssel viszont, ha úgy kell szólanunk, hogy biztos hit nélkül csak keressük az igazságot, ahogy én most keresem, nem mintha attól félnék, hogy nevetségessé válok — ez gyerekesség volna

tőlem! —, hanem ha elvétem az igazságot, nemcsak magam bukom el, de barátaimat is magammal rántom olyan területre, ahol a legkevésbé szabad tévedni. És most Adraszteiához[32] fohászkodom, ó Glaukón, nézze el, mit mondani akarok: kisebb bűnnek ítélem, ha valaki akaratlanul embert öl, mintha e kérdésben: mi a jó, a szép, a törvényes igazság — által valakit. Ezt könnyebben kockáztathatjuk meg ellenségeinkkel, mint barátainkkal szemben, úgyhogy szépre buzdítasz engem!

GLAUKÓN (nevetve): Mi megbocsátunk neked, ó, Szókratész, még ha hamisan énekelsz is — mintha csak gyilkosságban nyilvánítanánk ártatlannak —, elhisszük, hogy nem csapsz be minket. Beszélj csak bátran!

SZÓKRATÉSZ: A törvény szerint ártatlan a felmentett, s ha ott ártatlan, valószínű, hogy itt is az.

GLAUKÓN: Efelől bátran szólhatsz!

SZÓKRATÉSZ: Akkor mégiscsak el kell mondanom, amin előbb kellett volna végigballagnom. És talán így is jó, helyes, hogy a férfidráma után előadjuk a női drámát is, már csak miattad is, mivel erre ösztökélsz!

A nők nevelése és kötelességei ugyanazok, mint a férfiaké

SZÓKRATÉSZ: Az elképzelésünk szerint született és nevelkedett férfiak, gondolom, méltón csak úgy szerezhetnek nőket és gyermekeket, és csak úgy élhetnek velük, ha azon az úton mennek tovább, amelyen elindítottuk őket: eszmecserénkben a férfiakat egy nyáj őreinek képzeltük.

GLAUKÓN: Azoknak.

Szókratész: Haladjunk tovább ezen az úton, hozzuk világra, és lássuk el a nőket is ugyanúgy, mint a férfiakat, és vizsgáljuk meg, jó-e ez nekünk vagy sem.

Glaukón: Hogy érted ezt?

Szókratész: Így. Vajon mint vélekedjünk: a nőstény kutyák együtt őrizzék-e a nyájat a hímekkel, együtt vadásszanak, és minden mást is együtt csináljanak, vagy csak őrizzék a házat, mintha az ellésen és kölykeik etetésén kívül másra se tellenék erejükből, a hímek meg csak vesződjenek a nyáj őrzésével egyedül?

Glaukón: Csináljanak együtt mindent, de vegyük figyelembe, hogy gyengébbek, mint a hímek.

Szókratész: De képes-e az egyik állat ugyanarra a feladatra, mint egy másik, ha nem tápláljuk és neveljük ugyanúgy, mint a másikat?

Glaukón: Nem képes!

Szókratész: Ha tehát a nőkkel ugyanazt akarjuk végeztetni, mint a férfiakkal, ugyanarra is kell tanítanunk őket.

Glaukón: Igaz.

Szókratész: A férfiakat zenei és testi nevelésben részesítettük.

Glaukón: Abban.

Szókratész: Tehát a nőket is képezzük ki e két mesterségben, sőt a hadászatban is, és tegyék ugyanazt, mint a férfiak.

Glaukón: Az előzőkből ez következik.

Szókratész: A mondottakból bizonyára sok minden tetszhetik szokatlannak és mulatságosnak, ha megvalósítjuk.

Glaukón: Nagyon is sok.

Szókratész: Szerinted mégis mi volna a legmulatságosabb? Nyilván az, hogy a tornacsarnokokban a nők

csupaszon együtt tornásznak a férfiakkal, s hozzá még nemcsak a szép, fiatal nők, de a korosabbak is, valamint az öreg férfiak a gimnáziumokban: ráncosak, csúfságosak, mégis szeretik a tornát.

GLAUKÓN: Zeuszra! Manapság ez valóban mulatságos volna!

SZÓKRATÉSZ: De ha már belelendültünk a szóba, nem szabad megijednünk a tréfacsinálók mókáitól, akármennyit és akárhogyan csúfolódjanak is e változáson[33], a nők testedzésén, zenei nevelésén és nem utolsósorban fegyvergyakorlataikon, lovaglásaikon!

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: És ha már szóba került, jussunk el a törvény szigoráig, és kérjük a tréfacsinálókat: ne tegyék, amit szoktak; és juttassuk eszükbe, hogy nem is olyan régen még a hellének is nevetséges csúfságnak ítélték, amit a legtöbb barbár még ma is annak ítél, hogy a férfiak csupaszon mutogatják magukat. Mikor aztán rákaptak a testedzésre — először a krétaiak, utóbb a lakedaimóniak —, az akkori mókamestereknek ugyancsak kedvük szottyant a csúfondároskodásra. Nem gondolod?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: De miután, gondolom, azt tapasztalták, hogy tornázni sokkal jobb levetkőzve, mint beburkolózva, és az ész is ezt igazolta, a szem se látta többé nevetségesnek; kiderült: bolond, aki mást gondol nevetségesnek, mint ami rossz, és úgy próbál mulattatni, hogy nem a balgaságot és rosszaságot figurázza ki, hanem mást, és e buzgalmában nem a jót tűzi ki célul, de más egyebet.

GLAUKÓN: Mindenképpen így van.

SZÓKRATÉSZ: Először is nem abban kellene-e egyezségre jutnunk: egyáltalán megvalósítható-e mindez vagy sem, s vajon ne adjunk-e teret a kételynek — akár mókából, akár komolyan kételkedik valaki —, vajon a női természet egyáltalán képes-e a férfival közös szolgálatra minden pályán, vagy egyetlenen sem — vagy pedig az egyik pályán igen, a másikon nem; és a hadi szolgálatot hova soroljuk? Nem valószínű, hogy e legszebb kiindulásból érünk célhoz a legszebben?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy mások helyett magunkkal kezdjünk vitát, nehogy úgy ostromoljuk az ellenfél nézetét, hogy azt senki sem védi?

GLAUKÓN: Nincs akadálya.

SZÓKRATÉSZ: Mondjuk ki hát az ő nevükben: Ó, Szókratész és Glaukón! Mi szükségtek van ellenvéleményre? Hiszen államalapításkor kezdetén magatok mondtátok ki egyetértőleg: természete szerint csak egyféle munkát végezzen mindenki: a magáét!

GLAUKÓN: Gondolom, ebben egyetértettünk. Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Hát nem a lehető legkülönbözőbb-e a nő és a férfi természete?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát más-más munkát illik adni nekik természetük szerint?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor mégis tévedtek, és ellentmondtok magatoknak, amikor azt állítjátok, hogy férfiak, nők csak végezzék ugyanazt a munkát, noha a ter-

mészetük a lehető legkülönbözőbb? Mit tudsz felhozni védelmedre?

GLAUKÓN: Így hamarjában semmit, sőt rád szorulok, és kérlek, tolmácsold helyettem álláspontunkat, bármi légyen az.

SZÓKRATÉSZ: Épp ez az, Glaukón, és még sok más ilyesmi, amit én rég előre láttam, és ezért szabódtam hozzákezdeni a nők és gyermekek szerzésére és ellátására vonatkozó törvény kifejtéséhez.

GLAUKÓN: Zeuszra! Ez nem gyerekjáték!

SZÓKRATÉSZ: Nem ám! Csakhogy a helyzet az, hogy akár egy csöpp medencébe pottyanunk bele, akár az óceán közepébe, mindenképp úsznunk kell!!

GLAUKÓN: Nagyon is!

SZÓKRATÉSZ: Úsznunk kell hát nekünk is, és meg kell próbálnunk kikászálódni ebből a vitából, bizakodjunk akár egy delfinben, hogy majd a hátára vesz[34], akár valami más csodás menekülésben.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

A férfi és a nő képességei közt nincs alapvető különbség, csak fokozati

SZÓKRATÉSZ: Lássunk neki, lelünk-e valahol kiutat? Abban egyeztünk meg, hogy más-más természetű ember más-más munkát végezzen; a nő természete más, mint a férfié; most meg azt mondjuk, más és más természet végezze ugyanazt a munkát. Ugye ezzel vádoltak meg?

GLAUKÓN: Pontosan ezzel.

SZÓKRATÉSZ: Ó, Glaukón! Mily nemes hatalma van az ellentmondás művészetének![35]

GLAUKÓN: Hogyan?

Szókratész: Úgy, hogy szerintem sokan önkéntelenül ugyanabba a verembe esnek: azt hiszik, hogy nem nyuzakodnak, hanem komoly vitát folytatnak; igen, mert képtelenek egy témát más-más szemszögből vizsgálni, helyette a puszta szavakon nyargalnak, az állításnak mindenáron ellene mondanak, és így csak nyuzakodnak, és nem vitatkoznak.

Glaukón: Ez bizony sokakkal megesik. Csak nem jártunk mi is így egy pillanatra?

Szókratész: Mindenképpen. Félek, önkéntelenül mi is csak ilyen üres ellentmondásba kapaszkodunk!

Glaukón: Hogyan?

Szókratész: Úgy, hogy azt az állításunkat, hogy más és más természetűek nem űzhetik ugyanazt a szakmát, túl vitézül, szinte feleselgetve, szavakon nyargalva erősítgetjük; azt számba se véve, milyen szempontból és mihez viszonyítva határoztuk meg a „más" és az „ugyanazon" természetet, mikor a „más"-nak más, „ugyanannak" pedig ugyanazt a szakmát adtuk.

Glaukón: Ezt bizony nem vettük számításba.

Szókratész: Így aztán kérdezzük csak meg önmagunktól, vajon ugyanolyan-e a természete a kopasznak, mint a dús hajúnak, vagy épp az ellenkezője; és ha egyetértünk már, hogy tényleg ellenkező, akkor ha a kopasz véletlenül cipészkedik, a dús hajút nem engedjük cipészkedni, ha meg a dús hajú cipész, eltiltjuk attól a kopaszt.

Glaukón: Nahát, ez mulatságos volna!

Szókratész: És nem éppen azért volna mulatságos, mert akkor nem általánosságban használtuk az ugyanazon és más természet kifejezést, hanem csak a különbözés és a hasonlóság szempontjára ügyeltünk, ami magukra a szakmákra vonatkozik? Azt mondottuk,

hogy az orvostehetségnek és az orvosi léleknek megegyező a természete. Nem gondolod?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: De az orvostehetség más, mint az ácstehetség?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Nemde, ha a férfi és a női nem valami mesterségre vagy szakmára nézve mutatkoznék elütőnek, akkor kimondanánk, hogy az egyiknek ezt, a másiknak azt a szakmát adjuk, de ha csak abban különböznek, hogy a nő szül, a férfi nemz, ebből szerintünk még nem következik, hogy a nő az általunk felvetett szempontból üt el a férfitól, hanem továbbra is úgy véljük, hogy az őrök és asszonyaik csak hadd végezzék ugyanazt a munkát.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ezután felszólítjuk ellenlábasainkat: oktassanak ki minket, vajon melyik államfenntartó mesterség vagy szakma szempontjából nem ugyanaz, hanem más a nő meg a férfi természete.

GLAUKÓN: Szólítsuk fel őket.

SZÓKRATÉSZ: De erről is hirtelen azt mondhatná valaki, amit nemrégen te is, hogy így hamarjában nem könnyű kielégítően megfelelni, ám alaposabb vizsgálat után nem nehéz.

GLAUKÓN: Valóban mondhatná.

SZÓKRATÉSZ: Szeretnéd, hogy megkérjük ellenfelünket, kövessen minket, hátha valahogy bebizonyítjuk neki, hogy az állam szempontjából nincs kizárólag csak nőknek való szakma?

GLAUKÓN: Szeretném.

SZÓKRATÉSZ: Gyere, mondjuk neki: Válaszolj kérdésünkre! Azt, hogy valamire az egyik ember alkalmas,

a másik meg nem, úgy értetted, hogy az egyik könnyen megért valamit, a másik nem? És az egyik alig tanul, máris igen találékony abban, amit megértett, a másik viszont sok-sok tanulás-gyakorlás után se tudja megjegyezni azt se, amit megértett. És hogy az egyiknél a test kielégítően szolgálja az értelmet, a másiknál meg ellene támad? Nemde eszerint határoztad meg, hogy ki mire alkalmas, mire nem?

GLAUKÓN: Ki mondhatna mást?

SZÓKRATÉSZ: Tudsz-e olyan emberi foglalatosságot, melynél a férfiak nem volnának különbek a nőknél? Vagy szaporítsuk a szót, és említsük még a süteményés főzelékkészítést, amihez a női nem ugyancsak ért, úgyhogy mulatságos volna, ha még ebben is lefőznék a férfiak?

GLAUKÓN: Igazad van. A férfinem szinte mindenben különb a női nemnél. De azért akad sok nő, aki túltesz sok férfin; nagyjából azonban igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, barátom, nincs olyan foglalkozás az államban, amelyre kizárólag csak nők volnának alkalmasak, mert nők, vagy csak férfiak, mert férfiak, hanem a természetes alkalmasság egyformán osztódott szét mindkét nemben, és a nő – természete szerint – űzheti mindama szakmát, amit a férfi, csak a nő minden téren gyengébb.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Akkor hát minden munkát a férfinak osztunk, a nőnek semmit?

GLAUKÓN: Hogyisne!

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem, azt méltán állíthatjuk, hogy természete szerint az egyik nő kiváló orvostehetség, a másik nem; ez meg zenei tehetség, a másik botfülű.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És ezáltal alkalmas az egyik a tornára

és a harcra, míg a másik nem harcias, és nem szereti a tornát.

GLAUKÓN: Gondolom, hogy így van.

SZÓKRATÉSZ: Ez szereti a bölcsességet, az gyűlöli; ez bátor, az félénk.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor akad őrnek termett nő is! Avagy a férfiak közül is nem a bátrakat szemeltük ki őröknek?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát férfi és nő természete az állam őrzésére egyaránt alkalmas, csak a nő gyengébb, a férfi erősebb.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

A férfiak és nők egyforma alkalmazásának előnyei

SZÓKRATÉSZ: Tehát ilyen nőket kell kiszemelnünk az ilyen férfiak mellé, együtt lakásra és együtt őrködésre, ha alkalmasak, és ha természetük rokon a férfiakéval.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Nemde az azonos természetűeket azonos szakmára kell rendelnünk?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Kerülővel ismét rábukkantunk előbbi tételünkre, és egyetértünk, hogy a női őröket nem természetük ellenére kényszerítjük zenére és tornára.

GLAUKÓN: Semmiképp.

SZÓKRATÉSZ: Tehát nem volt képtelenség vagy vágyálom az általunk hozott törvény, hiszen összhangban van a természettel; szerintem inkább az természetellenes, ami manapság ennek ellenére megy végbe.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

Szókratész: Nemde azt kutattuk: mindez lehetséges-e, és a legjobb-e?

Glaukón: Azt.

Szókratész: Abban már egyetértettünk, hogy lehetséges?

Glaukón: Egyetértettünk.

Szókratész: Most abban kell egységre jutnunk, vajon a legjobb-e?

Glaukón: Világos.

Szókratész: Most a nők őrökké nevelése szempontjából vizsgáljuk meg: vajon másképp kell nevelnünk a nőket, másképp a férfiakat, noha különben egyező a természetük?

Glaukón: Miért másképp?

Szókratész: És mi a véleményed a következőkről?

Glaukón: Mikről?

Szókratész: Arról, hogy egyik embert értékesebbnek becsülöd, a másikat silányabbnak, vagy szerinted mind egyforma?

Glaukón: Semmiképp.

Szókratész: És mit gondolsz, az általunk alapított államban, az előbb vázolt neveléssel, őreink különb emberekké lesznek, mint a cipészneveléssel a cipészek?

Glaukón: Nevetséges kérdés!

Szókratész: Értem. És a többi polgár között is ők a legkülönbek?

Glaukón: Sokkal különbek!

Szókratész: No és a nők között nem az őrök lesznek a legkülönbek?

Glaukón: Messze a legkülönbek!

Szókratész: És van-e nagyobb haszna az államnak, mint ha a lehető legkülönb nőket és férfiakat neveli?

Glaukón: Nincs.

Szókratész: Ez pedig csak az általunk felvázolt zenével és tornával érhető el?

Glaukón: Igen.

Szókratész: Tehát ez a mi államtörvényünk nemcsak lehetséges, de a legjobb is!

Glaukón: A legjobb.

Szókratész: Nos, csak bújjanak ki köntösükből a női őrök, hiszen köntös helyett felöltik majd az erényt, és csak vegyenek részt harcban és más állami őrszolgálatban, más dolguk ne is legyen; mindebből azonban övék legyen a könnyebb rész, ne a férfiaké, hisz ők a gyöngébb nemhez tartoznak. És ha valamelyik férfi mulat a nők csupaszságán, mikor a legnemesebb célból gyakorlatoznak, csipkelődéseivel csak „nevetséges bölcsességének" éretlen gyümölcsét aratja[36], hiszen — úgy tetszik — azt sem tudja, min nevet, és mit csinál; pedig a legszebb közmondás a következő: ami hasznos, szép is, ami káros, az csúf.

Glaukón: Mindenképpen így van.

Szókratész: Ez volt hát az első hullám, amin a nőtörvényről szólván, sikerült átevickélnünk, nem is merített alá egészen az a tételünk, hogy a férfi és a női őröknek minden munkát együtt kell csinálniuk, sőt, valahogy épp maga ez a tétel igazolta, hogy ez lehetséges, sőt hasznos is.

Glaukón: Nem is volt kis hullám, amin átevickéltél!

A nő- és gyermekközösség az őröknél
és ennek előnyei

Szókratész: Nem látod nagynak, ha meglátod a következőt!

Glaukón: Hadd lássam! Beszélj!

Szókratész: Ebből és az előbbiekből ez a törvény következik.

Glaukón: Micsoda?

Szókratész: Az, hogy ezek a nők valamennyi férfi őr közös tulajdonává lesznek, külön egy nő sem élhet együtt egy férfival, a gyerekeik is mind közösek, tehát sem a szülő nem ismerheti a maga gyermekét, sem a gyermek a szülőjet.

Glaukon: Nahát, ez sokkal nagyobb hullám az előbbinél, hihetetlenebb, akár azt nézzük, lehetséges-e, akár, hogy hasznos-e!

Szókratész: Úgy vélem, abban aligha kételkedhetünk, hogy a nők és a gyerekek közös birtoklása mindennél jobb, ha ugyan lehetséges. Lehet-e, nem-e — gondolom — ez a kétségek kétsége.

Glaukón: Mindkettő igen kétséges.

Szókratész: Te a kettőt összekapcsolod; én abban sántikáltam, hogy legalább az egyiket elhagyhatnám, ha te belátnád hasznos voltát, s nekem már csak arra kellene felelnem, lehet-e vagy sem.

Glaukón: Hát alattomban nem sikerült elhagynod! Indokold meg mindkettőt!

Szókratész: Lakolnom kell! Csak egy szívességre kérlek. Hadd pihenjek meg egy kissé, ahogy a lomha eszűek szoktak kedvezni maguknak magános útjukon. Ezek ugyanis, mielőtt kisütnék, mi módon tölthetnék be óhajukat, azzal nem foglalkoznak sokat, hogy óhajuk egyáltalán megvalósítható-e vagy sem; úgy tekintik, mintha már meg is valósult volna, és már boldogan szövögetik: mi mindent csinálnak majd, ha óhajuk teljesül, és már amúgy is lomha lelküket még lomhábbá lanyhítják. Már én is így puhánykodtam: szeretném elhalasztani annak vizsgálatát, lehetséges-e; egyelőre úgy

veszem, mintha lehetséges volna, és azt vizsgálom, ha megengeded, mint szervezik meg mindezt a vezetők, s hogyan lesz megvalósulása mindennél hasznosabb az államnak is, az őröknek is. Nos, előbb ezt próbálom veled tisztázni; a lehetőség kérdését, ha megengeded, majd csak utóbb.

GLAUKÓN: Megengedem, hogy azt vizsgáld, amit akarsz.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, ha a vezetők méltók lesznek e névre, valamint a segéderők is — ezek szívvel-lélekkel végrehajtják a parancsokat, a vezetők meg úgy parancsolnak, hogy részben maguk is a törvény szerint cselekszenek, részben utánozzák, amit rájuk bízunk.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Tehát te, az ő törvényszerzőjük, kiszemeled őröknek a férfiakat, s éppúgy kiszemeled majd a nőket is, és a lehető legférfiasabb természetűeket rendeled a férfiak mellé; így aztán közös szállásukon és étkezőhelyükön — saját lakása senkinek se lesz! — folyton együtt élnek, és minthogy a tornacsarnokokban és életük egyéb pillanataiban is folyton közösködnek, gondolom, a bennük lakozó ösztön szükségszerűen űzi őket egybekelésre, vagy nem hiszed, hogy szükségszerűen?

GLAUKÓN: Hát nem is a geometria törvényei szerint, de a szerelem kényszerére, amely az előbbieknél is hevesebben bűvöli-vonzza a nagy tömeget.

SZÓKRATÉSZ: Nagyon is. Ám ezután, Glaukón, a rendetlen összevissza közösülést vagy bármi más üzelmet nem tűri sem a vallás, sem a vezetők a boldogok államában.

GLAUKÓN: Ez nem is volna igazságos!

SZÓKRATÉSZ: Világos, hogy eztán már csak a lehető

legszentebb házasságot engedjük meg, a szent házasság pedig a leghasznosabb!

GLAUKÓN: Mindenképpen!

SZÓKRATÉSZ: És hogyan válik a leghasznosabbá? Mondd csak, Glaukón! Házadban látok vadászkutyákat és töménytelen nemesített szárnyast. Zeuszra, vajon figyelemmel kísérted párosodásukat, szaporodásukat?

GLAUKÓN: Mire gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Először is, hogy — bár mind nemesítettek — nem születnek-e köztük különösen kitűnők?

GLAUKÓN: De születnek.

SZÓKRATÉSZ: És vajon mindből egyformán tenyésztesz fiakat, vagy lehetőleg csak a kitűnőkből?

GLAUKÓN: A kitűnőkből.

SZÓKRATÉSZ: És a legfiatalabbakból tenyésztesz vagy a legvénebbekből — avagy a legvirulóbb korúakból?

GLAUKÓN: A legvirulóbb korúakból.

SZÓKRATÉSZ: És ha nem így tenyésztenék őket, mit gondolsz, nem válnék sokkal gyarlóbbá a szárnyasok és a kutyák ivadéka?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És a lovakkal meg a többi állattal más a helyzet?

GLAUKÓN: Ez képtelenség volna.

SZÓKRATÉSZ: Ó, kedves cimborám! Milyen végsőkig ügyes vezetők kellenek nekünk, ha az emberfajnál is így van ez!

GLAUKÓN: Márpedig így van! De miért?

SZÓKRATÉSZ: Mert sokféle gyógyszerrel kényszerülnek élni. Persze, ha a betegnek nincs szüksége semmi gyógyszerre, mert követi az előírt életrendet, akkor, gondolom, gyatrább orvos is megfelel; ha viszont kell a

gyógyszer, akkor tudjuk: kiválóbb orvosra van szükség.

GLAUKÓN: Ez igaz. De miért mondod ezt?

SZÓKRATÉSZ: Azért, mert a vezetők a vezetettek érdekében hihetőleg sok hazugságra és fortélyra is fanyalodnak. Hiszen mondtuk, hogy az ilyesmi mind igen hasznos gyógyszer lehet.

GLAUKÓN: Helyesen is mondottuk.

SZÓKRATÉSZ: Nos, házasság és utódszerzés dolgában ez a „helyesen" nem épp a legutolsó szempont.

GLAUKÓN: Hogy érted?

SZÓKRATÉSZ: Megegyezésünk szerint a legkülönb férfiaknak és nőknek minél többször kell egybekelniük, a leggyarlóbb férfiaknak és nőknek pedig minél kevesebbszer. És a kiválók utódait fel kell nevelnünk; a gyarlókét nem, ha azt akarjuk, hogy a nyáj a legvirulóbb legyen. De e mesterkedésünkről senki se sejtsen semmit, csak a vezető, ha azt akarjuk, hogy az őrök nyájában ne támadjon civódás.

GLAUKÓN: Igen helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát törvényt hozunk ünnepekről, amelyeken összeboronáljuk a menyasszonyokat és a vőlegényeket, áldozatokat is mutatunk be; költőink meg költsenek méltó himnuszokat a leendő nászhoz; de a nászok számának engedélyezését a vezetőkre bízzuk, hogy ne csökkenjen a férfiak száma figyelembe véve háborút, betegséget, más mindent, és így az állam lehetőleg se túl nagy, se túl kicsi ne legyen.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ügyes sorsolással kell kimódolnunk, hogy párosításkor a gyarlóbb a sorsot okolja, és ne a vezetőket.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: A háborúban vagy máshol érdemeket szerző ifjaknak pedig adassék ajándék és kitüntetés, továbbá, hogy gyakrabban kelhessenek egybe nőkkel, hogy ezzel az ürüggyel nekik legyen a legtöbb utóduk.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: A megszületett utódokat azután az erre a célra szervezett hivatalok veszik át, amelyek férfiakból vagy nőkből állnak, vagy mindkét neműekből, hisz a hivatalokat közösen viselik nők és férfiak.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, a kitűnők gyermekeit átveszik, és nevelőintézetbe viszik dajkákhoz, akik külön laknak egy városrészben. A gyarlók gyermekeit és a kiválóak nyomoréknak született gyermekeit pedig, ahogy illik, eltüntetik valami hozzáférhetetlen titkos zugban.

GLAUKÓN: Hát igen, ha azt akarjuk, hogy az őrök rendje tiszta maradjon.

SZÓKRATÉSZ: A vezetők gondot viselnek majd a gyerekek ellátására is: az anyákat, ha van tejük, elvezetik a nevelőintézetbe, de minden fortéllyal azon kell lenniük, hogy az anyák ne ismerjék fel a saját magzatjukat, és ha nem volnának elegen, a vezetők hajtsanak fel más szoptatós nőket: de akiknél nincs probléma, azoknál is vigyázzanak, hogy csak szabott ideig szoptassanak; a virrasztást és a többi vesződséget pedig hagyják a dajkákra és az ápolónőkre.

GLAUKÓN: Nagy kedvezményeket adsz az őrök asszonyainak az utódszerzésben!

SZÓKRATÉSZ: Úgy is illik. De vegyük sorra, amit célul tűztünk ki. Kimondtuk ugyanis, hogy gyermekek csak viruló korú szülőktől szülessenek.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Úgy látod te is, hogy a viruló kor tartama a nőknél húsz, a férfiaknál pedig a harminc év?

GLAUKÓN: De mettől meddig?

SZÓKRATÉSZ: A nők húszéves koruktól negyvenéves korukig szüljenek az államnak, a férfi pedig attól fogva, hogy a vad száguldozásban már lehiggadt, ötvenöt éves korig nemzhet.

GLAUKÓN: Igen, ez mindkét nem legvirulóbb kora, mind testi, mind szellemi téren.

SZÓKRATÉSZ: No most, ha ennél öregebb vagy fiatalabb korú kísérelné meg a közösség számára való gyermeknemzést, ezt a botlását sem szentnek, sem törvényesnek nem ismerjük el, mert olyan gyermeket plántálna államunkba, aki — ha suttyomban megszületik is — nem áldozatok és imák közbenjárásával születik, amelyekkel papnők, papok és az egész állam szentesít minden egyes nászt, hogy tudniillik a kitűnőktől szülessenek még kitűnőbb, a hasznosaktól még hasznosabb utódok, hanem sunyi sötétben, bűnös bujaságban.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanez a törvény sújtja azt is, aki nemző korában, ám a vezetők engedelme nélkül kel egybe szülésre érett nővel. Kimondjuk, hogy az állam szemében gyermeke kitaszított, szentségtelen, törvénytelen!

GLAUKÓN: Méltán.

SZÓKRATÉSZ: Ha majd nők és férfiak elérik a törvényes korhatárt, megengedjük, hogy a férfiak szabadon azzal keljenek egybe, akivel akarnak, csak leányukkal, anyjukkal, leányaik leányával és az anyjuknál korosabb nőkkel ne; a nők is szabadon, csak fiukkal, apjukkal, és ezek őseivel és leszármazottaival ne, és mindenkor

a lelkükre kötjük, hogyha tilalom ellenére mégis így foganna magzat, azt ne hagyják világra jönni, ha pedig valami kényszer folytán mégis a világra jön, vegyék tudomásul, hogy számára nincs eledel.

GLAUKÓN: Ez helyes intézkedés. De hogyan ismerik fel, ki az apjuk, leányuk és a többi említett rokonuk?

SZÓKRATÉSZ: Sehogy. De ha valaki egybekel, az mindazokat a gyermekeket, akik a nászi naptól számítva a tizedik és a hetedik hónapban születtek, ha fiú, fiának, ha lány, lányának hívja, ezek őt mind apjuknak, és így tovább; ő ezek gyermekeit unokáinak, akik viszont őt és élettársát nagyapjuknak, nagyanyjuknak, és akik akkor születtek, amikor anyjuk és apjuk még nemző korban volt, azokat fivéreiknek, nővéreiknek hívják, úgyhogy mint mondtuk, ezek egymást ne illessék. Ám a fivérek és nővérek egybekelését megengedi a törvény, ha „így hozza a sors", és a Püthia sem ellenzi.

GLAUKÓN: Igen helyesen.

A nő- és gyermekközösség erősíti az állam egységét

SZÓKRATÉSZ: Ez hát, Glaukón, az állam őreinek nő- és gyermek-köztulajdona. Most, további eszmecserénk során meggyőződünk róla, hogy ez egybecseng-e alkotmányunk többi tételével, és hogy mindennél jobb-e. Vagy mit tegyünk?

GLAUKÓN: Zeuszra! Csak ezt!

SZÓKRATÉSZ: De ha egyet akarunk érteni, nem abból a kérdésből kell-e kiindulnunk, hogy az állam szervezetében mit mondjunk a legfőbb jónak, amit a törvényhozónak szem előtt kell tartania, amikor megszerkeszti a törvényeket, és mit tartsunk a legfőbb rossznak; és aztán azt vizsgáljuk meg, vajon az előbb vázoltak a leg-

főbb jó nyomdokain haladnak-e, szemben a legfőbb rosszal?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És tudunk-e nagyobb rosszat az állam számára, mint azt, ami meghasonlást támaszt benne, és egy helyett sok állammá züllesztí? És nagyobb jót annál, ami összeköti eggyé?

GLAUKÓN: Nem tudunk.

SZÓKRATÉSZ: Az öröm és a fájdalom közössége összeköt, mikor is valamennyi polgár egyként örül vagy búsul ugyanannak keletkezésén, vagy elvesztésén.

GLAUKÓN: Mindenesetre.

SZÓKRATÉSZ: Ha viszont az államot vagy az állam polgárait érintő események miatt egyesek túlságosan is búsulnak, mások meg túlságosan örülnek — az egyének ily meghasonlása megbontja a közösséget.

GLAUKÓN: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: És ez nem abból támad-e, ha az államban a polgárok nem egy szívvel mondják az ilyen szavakat: „enyém" és „nem enyém", és ugyanez áll a „máséra" is?

GLAUKÓN: Tökéletesen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát annak az államnak a szervezete a legjobb, amelyben a legtöbben mondják az „enyém" és „nem enyém" szavakat ugyanarra, azonos szemszögből?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És annak az államnak, amely a legközelebb van az egyénhez. Ha megütjük az ujjunkat, azt rögtön megérzi a testnek a lélekhez rendelt egész közössége, amely a benne lakozó egységes vezérelv szerint működik: egyetlen részének fájdalmát egészében, együtt szenvedi el a test, és így mondhatjuk, hogy „fáj az

ujjunk"; de nem ugyanez érvényes az ember más részeire is: szenvedünk, ha beteg, örülünk, ha gyógyul?

GLAUKÓN: Ugyanez érvényes. Ami kérdésedet illeti: az a legjobban szervezett állam, amely legközelebb áll az emberi szervezethez.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát bármely polgárt öröm vagy baj ér, örömét, baját az ilyen állam teszi leginkább a magáévá, és teljes egészében vele örül, vagy búsul.

GLAUKÓN: Szükségképpen, ha jó törvényei vannak.

SZÓKRATÉSZ: Most már itt az ideje, hogy visszatérjünk államunkhoz, és azt vizsgáljuk, hogy már elfogadott elveink ebben valósulnak-e meg leginkább vagy egy más államban!

GLAUKÓN: Cselekedjük ezt!

SZÓKRATÉSZ: Ahogy a többi államban vannak vezetők, úgy vannak a miénkben is.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És ezek egymást mind polgártársnak hívják.

GLAUKÓN: Annak.

SZÓKRATÉSZ: A polgár elnevezésen kívül még minek nevezi a többi állam népe a vezetőket?

GLAUKÓN: A legtöbb államban kényúrnak, a demokratikus államokban pedig ugyanúgy, mint mi: vezetőknek.

SZÓKRATÉSZ: És a mi államunk népe? A polgár megszólításon kívül még hogy nevezi a vezetőket?

GLAUKÓN: Megmentőinek és segítőinek.

SZÓKRATÉSZ: És ezek minek nevezik a népet?

GLAUKÓN: Kenyéradójuknak és eltartójuknak.

SZÓKRATÉSZ: És minek tekintik a többi állam vezetői a népet?

GLAUKÓN: Szolgáknak.

Szókratész: És a vezetők egymást?

Glaukón: Vezetőtársnak.

Szókratész: És a mieink?

Glaukón: Őrtársnak.

Szókratész: És ismersz-e más államban olyan vezetőt, aki vezetőtársai közül az egyiket rokonának, a másikat idegennek tartja?

Glaukón: De mennyit!

Szókratész: Rokonát a magáénak érzi és mondja, az idegent nem.

Glaukón: Így van.

Szókratész: És a mi őreink? Akad egy is, aki bármelyik őrtársát idegennek érezné vagy mondaná?

Glaukón: Semmiképp, hiszen bárkibe botlik, úgy érzi, hogy testvérével, nővérével, apjával, anyjával, fiával, lányával vagy ezek utódaival, őseivel találkozik.

Szókratész: Gyönyörűen mondtad; de még ezt is mondd meg: a te törvényed csak e rokoni titulusokat írja elő nekik, vagy azt is, hogy ezek értelmében cselekedjenek: tehát apjukkal úgy, ahogy a törvény megköveteli az apa tiszteletét és ellátását, a szülők iránti engedelmességet, különben ő sem várhat jobbat sem istentől, sem embertől?

Glaukón: De hisz nevetséges volna, ha csak szavakkal vallanánk a rokonságot, nem tettekkel?!

Szókratész: Tehát valamennyi állam közül ebben a mienkben használják legegyértelműbben — ha valakit jó- vagy balsors ér — „az enyém boldog", „az enyém bajban van" kifejezést?

Glaukón: Színigazság.

Szókratész: És ugye azt mondtuk: ezzel a véleménnyel, ezzel a kifejezéssel jár együtt az öröm és a fájdalom közössége?

GLAUKÓN: Helyesen is mondtuk!

SZÓKRATÉSZ: Nemde a mi polgáraink részesednek leginkább közösen abból, amit enyémnek hívnak; és így nem ők éreznek-e át együtt a legforróbban minden örömöt, bánatot?

GLAUKÓN: De, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ugye a legfőbb kútfeje ennek — egyéb rendelkezések mellett — az őröknél a nő- és vagyonközösség?

GLAUKÓN: Mindenekelőtt.

SZÓKRATÉSZ: És egyetértettünk abban, hogy az állam legfőbb java épp ez?

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Tehát szerintünk az állam legfőbb javának alapja a vezetőkhöz rendelt segítők gyermek- és nőközössége?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És mindez összhangban van az előbbiekkel is. Kimondtuk ugyanis, hogy ezeknek külön nem lehet sem magánházuk, sem földjük, sem vagyonuk, hanem az őrség zsoldjaként másoktól kapják az étket, és közösen költik el, ha igazi őrök akarnak lenni.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: De vajon — ahogy mondom —, az előbb említettek és a most mondottak nem teszik-e őket még inkább igazi őrökké, és nem ezek érik el, hogy az állam nem hull szét csoportokra, amelyek más-másra mondják, hogy „enyém", nem ugyanarra; ez a házába vonszol, amit csak tud, hogy ott kuporgassa másoktól külön, az megint külön a maga házába, és odaviszik a maguk külön, saját nőjét, gyermekét, és ezek bennük — csak az övék lévén — külön örömöket, fájdalmakat csiholnak. Viszont nálunk mind egyet éreznek

sajátjuknak, és ugyanarra törekszenek, hogy örömük, fájdalmuk lehetőleg egy legyen.

GLAUKÓN: Tökéletesen.

SZÓKRATÉSZ: És így vajon az egymás közti vádak és pörlekedések nem tűnnek-e el körükből, hiszen nincs más saját birtokuk, csak a testük, más mindenük közös. Így ugye nincs köztük marakodás, már amennyit a népek a vagyon, a gyermek, a rokon birtoklásán marakodnak?

GLAUKÓN: Szükségszerűen eltűnnek majd.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ebben is igaza van ennek a törvénynek: ha valaki haragszik, s ilyesmivel levezeti mérgét, kevésbé hajlamos nagyobb viszályra?

GLAUKÓN: Úgy van.

SZÓKRATÉSZ: Törvény lesz, hogy az öregebb kormányozza a fiatalabbat és fenyítse?

GLAUKÓN: Világos.

SZÓKRATÉSZ: De az is, hogy a fiatalabb az öregebbet — hacsak a vezetők úgy nem rendelik — ne merje bántani, megverni, amint ez nem is illik; azt hiszem, hogy másban sem gyalázhatja meg. Útját szegi ebben két őr: a félelem és a szégyen. A szégyen nem engedi, hogy szüleihez érjen, a félelem meg leinti, hiszen ha valakit bánt, annak segítségére sietnek a többiek: fiai, testvérei, atyái.

GLAUKÓN: Ez nyilván így is lesz.

SZÓKRATÉSZ: E törvények nyomán az emberek mindenképpen békében élnek majd?

GLAUKÓN: Nagy békében.

SZÓKRATÉSZ: És ha ők nem civakodnak, attól sem kell rettegnünk, hogy a többi polgár föltámad ellenük vagy egymás ellen?

GLAUKÓN: Nem ám!

SZÓKRATÉSZ: Restellem elősorolni a kicsinyes bajo-

kat — nem is illik —, amelyektől így megszabadultak; mint hízelegnek például a szegények a gazdagoknak, mi nyűggel-kínnal jár a gyereknevelés és a pénzkeresés, a szolgák eltartása; kölcsönöket kell venniük, majd letagadniuk, s ha végül üggyel-bajjal keresnek is valamit, azt át kell adniuk a nőknek és szolgáknak, hogy azok sáfárkodjanak vele; mi minden ilyesmit kell elszenvedniük, kedvesem, jól tudjuk; nyomorult dolgok ezek, és kár is róluk beszélnünk.

GLAUKÓN: Ezt a vak is látja.

Az őrök boldogsága

SZÓKRATÉSZ: Mindettől megszabadulva, még boldogabban fognak élni, mint az olümpiai játékok győztesei, pedig ezek élnek a legboldogabban.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Mert annak a boldogságnak csak kis részét élik át, amiben az őrök részesülnek. Hisz az őrök győzelme még szebb, ellátásuk a közösből még bőségesebb; győzelmük az egész állam üdve, élelemmel és minden szükségessel ellátják őket és gyermekeiket, életükben ajándékokat kapnak államuktól, halálukban díszsírhelyet.

GLAUKÓN: Mily igen szép ez!

SZÓKRATÉSZ: Emlékszel-e, az előbbiek során, nem is tudom, ki, megrótt bennünket, hogy nem boldogítjuk az őröket, hiszen mindaz, ami a polgároké, az övék lehetne, és még sincs semmijük? Mi azt feleltük: ha ez a kérdés újra előkerül, megvizsgáljuk; most egyelőre hadd tegyük az őröket őrökké, az államot meg a lehető legboldogabbá — de nemcsak arra törekszünk, hogy egyetlen népcsoportot boldogítsunk.

GLAUKÓN: Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ: Hogyan? Most nekünk a segítőerők élete még az olümpikonokénál is sokkal szebbnek és különbnek tetszik, nemhogy a cipészekénél vagy más mesteremberekénél, vagy a parasztokénál?

GLAUKÓN: Szebbnek és különbnek.

SZÓKRATÉSZ: Joggal mondhatjuk azonban most is, amit akkor mondtam, hogy ha ez az őr úgy próbál boldoggá lenni, hogy nem akar őr maradni, és nem éri be az ilyen mérsékelt szintű, de biztos életmóddal, amit mi a legjobbnak ítélünk, hanem megbabonázza a boldogságnak bolond és gyerekes elképzelése, és arra ösztökéli, hogy — mivel lehetősége van — az egész államon úrrá legyen, majd megérti, hogy valóban bölcs volt Hésziodosz, amikor azt mondta, a fél valahogy több mint az egész.[37]

GLAUKÓN: Ha a tanácsomra hallgat, megmarad az őréletnél.

SZÓKRATÉSZ: Helyesled-e, hogy a nők a mondottak szerint közösen tevékenykedjenek a férfiakkal a nevelésben, a gyerekek és a többi polgár őrzésében; akár a városban maradva, akár hadba vonulva a férfiakkal együtt őrködjenek, vadásszanak, mint a hím- és nőstény-kutyák; mindenütt mindenben, amiben csak lehet, közösen tevékenykedjenek, s mindenben a legjobbat tegyék, de mindezt nem a nőnek a férfihoz való természetes viszonya ellenére, amely által közös tényked ésre termettek?

GLAUKÓN: Helyeslem.

SZÓKRATÉSZ: Nemde a következőkben azt kell megvitatnunk: vajon lehetséges-e embereknél is ez a közös tevékenykedés, mint az állatoknál, és mi módon?

GLAUKÓN: A számból vetted ki a szót!

SZÓKRATÉSZ: Ami a háborút illeti, azt hiszem, világos, hogyan háborúznak?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Közösen harcolnak, és magukkal viszik a harchoz izmosodott gyerekeiket is, hogy valamint a mesteremberek gyermekei, nézzék végig, amit majd felserdülten művelniük kell, ám ne csak nézzék, hanem szolgáljanak és segédkezzenek is, a háború minden mozzanatában szolgáljanak atyáiknak és anyáiknak. Avagy nem láttad, hogy a mesterségeknél ez a szokás, például a fazekasok gyermekei hosszú ideig inaskodnak, figyelik a munkát, mielőtt maguk hozzáfognának a fazekaskodáshoz.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Vajon a fazekasoknak gondosabban kell nevelniök csemetéiket, mint az őröknek a magukéit, a tudnivalók gyakoroltatásában és szemléltetésével?

GLAUKÓN: Nevetséges is volna!

SZÓKRATÉSZ: Aztán ugye minden élőlény különbül küzd gyermekei jelenlétében?

GLAUKÓN: Különbül ám! Hanem, Szókratész, nagy a veszélye annak — mint a harcban gyakran megesik —, hogy ha veszítenek, gyermekeiket is vesztükbe viszik, és nem lesz többé, ki megmentse az állam maradékát.

SZÓKRATÉSZ: Igazad van. Úgy gondolod, elébb biztosítsuk, hogy sose jussanak veszedelembe?

GLAUKÓN: Bizony, úgy gondolom.

SZÓKRATÉSZ: Ha már veszedelembe küldjük őket, nem arra kell-e törekednünk, hogy ha szerencsésen kiállották, különbekké edződjenek?

Glaukón: Világos.

Szókratész: Vagy azt hiszed, potomság és nem érdemel kockázatot, hogy e gyermekek, a jövendő vitézei, végignézzék a hadieseményeket, vagy se?

Glaukón: Dehogy lényegtelen, a mondottak szerint.

Szókratész: Akkor hát kezdjük így: a gyerekek csak nézzék végig a harcot, de azért úgy igyekezzünk, hogy biztonságban legyenek, és akkor minden jó lesz. Helyes?

Glaukón: Igen.

Szókratész: Először is atyáik, már amennyire erre ember képes, nem lesznek balgák: észreveszik, hogy a hadi helyzetben mi a veszélyes, mi nem?

Glaukón: Valószínűleg.

Szókratész: Oda küldik őket, ahol nincs veszély, és ahol nagy a veszély, oda nem?

Glaukón: Nyilván.

Szókratész: És lehetőleg nem a leggyatrábbakat teszik meg parancsnokaiknak, hanem azokat, akik jártasságuk, koruk révén méltó vezérek, oktatók.

Glaukón: Így illik.

Szókratész: Persze, hánnyal megesett már, amiről nem is álmodott!

Glaukón: De hánnyal!

Szókratész: Ilyesmire számítva, barátom, szárnyakkal kell ellátnunk a gyerekeket, hogyha kell, szállva meneküljenek!

Glaukón: Hogy érted ezt?

Szókratész: Már minél kisebb korukban lóra szoktatjuk őket, megtanítjuk lovagolni, és lovon visszük a harctérre, persze, nem holmi tomboló harci méneken, hanem a lehető leggyorsabbakon és legszelídebbeken. Így aztán szépen végignézhetik, hogy mi lesz a felada-

tuk, és ha kell, idős parancsnokaik vezetésével biztonságban elmenekülhetnek.

GLAUKÓN: Azt hiszem, igazad van.

Fegyelmezés és jutalmazás

SZÓKRATÉSZ: Mit mondunk a harci reguláról? Hogy viselkedjenek a katonák egymással és az ellenséggel szemben? Helyes-e az én elképzelésem, vagy sem?

GLAUKÓN: Mi légyen az?

SZÓKRATÉSZ: Aki elhagyja a helyét, és elhányja a fegyverét, vagy más ilyesmit művel, azt ne fokozzuk le mesterembernek vagy földművesnek?

GLAUKÓN: De, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És akit élve fog el az ellenség, ne engedjük-e át ingyen nekik, csináljanak vele, amit akarnak?

GLAUKÓN: Pontosan ezt tegyük.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz? A vitézt, aki kitűnik hőstetteivel, koszorúzzák-e meg először a hadban vele szolgáló ifjak és gyerekek, mind sorban vagy sem?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És fogjanak vele kezet?

GLAUKÓN: Azt is.

SZÓKRATÉSZ: De ez talán már nem tetszik neked?

GLAUKÓN: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Hogy megcsókoljon mindenkit, és őt is valamennyien.

GLAUKÓN: Mindennél inkább! Sőt még azt is hozzátenném a törvényhez: míg a hadjárat tart, senki, akit meg akar csókolni, ne háríthassa el, hogyha épp beleszeret valakibe — fiúba vagy lányba —, értük annál nagyobb hévvel szánja el magát a végső hőstettre.

Szókratész: Szépen mondtad. Hisz már említettük is, hogy aki különb vitéz, annak adjunk több nászlehetőséget, mint másnak, és szabad választást is gyakrabban engedjünk neki, mint másnak, hogy az ilyennek legyen a legtöbb sarjadéka.

Glaukón: Említettük.

Szókratész: Homérosz is jogosnak tartja, hogy kitüntessék a vitéz ifjakat. Elmondja, hogy a különösképp vitézkedő Aiaszt megajándékozták roppant háthúsdarabokkal[38], hiszen ez az erőtől duzzadó vitézhez méltó jutalom, amellyel — a megbecsülés mellett — még erejét is növelheti.

Glaukón: Igen helyesen.

Szókratész: Kövessük ebben mi is Homéroszt. Mi is kitüntetjük majd e hősöket — ha hőstetteket visznek véghez — himnuszokkal és az említett kedvezésekkel, s ráadásul még díszülőhellyel, hússal, tele serlegekkel[39], hogy a megbecsülés mellett még eddzük is a vitéz férfiakat és nőket.

Glaukón: Ezt szépen mondtad.

Szókratész: No és a harcban elesettek közül azt, aki hősi tusában halt meg, nem nevezzük először is „az arany nemzetségből valónak?"[40]

Glaukón: De, mindenképpen.

Szókratész: És nem értünk-e szót Hésziodosszal, ha valaki e fajból való hal meg,

ime ezek mint szentelt daimónok élnek a földön
mint perc-éltüek őrei, hősök, a bajt tovaűzők?[41]

Glaukón: De egyetértünk.

Szókratész: És megtudakoljuk az istentől[42]: hogyan

kell eltemetni e daimóni és isteni hősöket, miféle különös ceremóniával, és majd úgy teszünk, ahogy rendeli.

GLAUKÓN: Miért is ne tennénk így?

SZÓKRATÉSZ: És az elkövetkező időben sírjukat mint daimónokét tiszteljük, és imádjuk majd, ugye? És nem ugyanígy cselekszünk-e, ha valaki késő öregségében vagy más módon hal meg, de életében különösen kiválónak ítéltük?

GLAUKÓN: Meg is érdemli!

Az ellenséggel való bánásmód

SZÓKRATÉSZ: Hát az ellenséggel hogyan bánjanak katonáink?

GLAUKÓN: Mire gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Először is a rabszolgaszedésre. Igazságosnak tartod, hogy hellének hellén városok polgárait rabbá teszik? Ha lehet, másnak se engedjék meg, és szokják meg, hogy a helléneket kímélni kell, mert csak így kerülhetjük ki a barbár rabigát?

GLAUKÓN: A kímélet mindenképpen érdekünk.

SZÓKRATÉSZ: Ne tartsunk hellén embert rabsorban, és a többi hellént is beszéljük rá, hogy ne tegye ezt.

GLAUKÓN: Nagyon helyes. Így inkább a barbárok ellen fordulnak, és nem bántják a saját népüket.

SZÓKRATÉSZ: És szép, ha győzvén, a halott ellenségtől a fegyverein kívül mást is elragadnak? Nem szolgál-e ez ürügyül a gyáváknak, hogy ne rontsanak az ellenségre, hanem — mintha csak a kötelességüket teljesítenék — sürgölődjenek a halottak körül? Mennyi had veszett el már ilyen hullarablás miatt!

GLAUKÓN: Nagyon is sok.

SZÓKRATÉSZ: Nem érzed szolgalelkűségnek és pénz-

éhségnek a hullafosztogatást, és némberi dolognak, ha a hulla testét tekintik ellenségnek, holott az ellenség már elröppent belőle, és csak a harci eszközét hagyta hátra? Mit gondolsz, miben különbözik ez a kutyától, amely a kőre haragszik, amellyel megdobták, és aki megdobta, azt futni hagyja?

GLAUKÓN: Szemernyit se különbözik.

SZÓKRATÉSZ: Vessünk véget a hullafosztogatásnak, és ne tiltsuk tovább az ellenség eltemetését.

GLAUKÓN: Zeuszra! Vessünk véget!

SZÓKRATÉSZ: És a zsákmányolt fegyvereket se hordjuk a templomokba, hogy az istennek felajánljuk, különösen nem a hellének fegyvereit, ha egyáltalán szívügyünk a hellének iránti jóakarat. Inkább rettegjünk e szentségtöréstől, hogy testvéreinktől viszünk ilyesmit templomainkba — hacsak az isten mást nem parancsol.

GLAUKÓN: Igen helyes beszéd.

SZÓKRATÉSZ: És mit cselekedjenek katonáink ellenfelükkel? Dúlják föl a hellének földjeit, gyújtsák föl a házaikat?

GLAUKÓN: Szívesen hallanám ebben a te véleményedet.

SZÓKRATÉSZ: Szerintem egyiket se tegyék, csak az évi termést vegyék el. Szeretnéd hallani, miért?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Szerintem, amint a háború és a viszály két különböző szó, úgy két külön lényeg is, két különböző tényre vonatkozik. Ez az úgynevezett „saját"-ra vagy „rokon"-ra, az meg az „idegen"-re és „elütő"-re. Ha saját vérünkkel tusakodunk, e harc neve: viszály, ha idegennel: háború!

GLAUKÓN: Nem is helytelenül mondtad ezt!

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg, vajon helyes-e, amit

most mondok! Állítom, hogy a hellének „saját"-jai, „rokonai" egymásnak, a barbártól pedig „elütőek" és „idegenek".

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Nos, ha hellének barbárokkal vagy barbárok hellénekkel tusakodnak, azt mondjuk: „háborúznak", hiszen természetük szerint ellenségei egymásnak, ellenségeskedésüket háborúnak hívjuk; ha viszont hellének hellénekkel cselekszik ugyanezt, azt mondjuk: természetük szerint barátai egymásnak, csakhogy Hellasz a jelen viszonyok közt beteg és viszálykodik, és az ilyen ellenségeskedést „viszály"-nak hívjuk.

GLAUKÓN: Helyeslem, hogy így hívjuk!

Görögök egymás közti háborúskodása

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg, amiben most megegyeztünk: viszály közepette, bárhol is támad az, meghasonlik az állam, ha mindkét részről dúlják egymás földjeit, fölégetik egymás házait; mily bűnös ez a viszály, és mennyire nem szereti egyik fél sem saját államát, különben egyik sem merné táplálóját, anyját nyírni-ölni; éppen elég lenne, ha a győztes a vesztestől elkobozná a termést, azzal a meggondolással, hogy egyszer még megbékélnek, s nem háborúznak örökké.

GLAUKÓN: Ez a gondolkodásmód sokkal szelídebb.

SZÓKRATÉSZ: Nos, az általad alapítandó állam nem hellén állam lesz?

GLAUKÓN: Annak kell lennie!

SZÓKRATÉSZ: Polgárai jók és szelídek lesznek?

GLAUKÓN: Igen, jók, szelídek.

SZÓKRATÉSZ: És nem hellénszeretők? Nem érzik-e

Hellaszt sajátjuknak, nem vesznek-e részt közösen szent aktusokban?

GLAUKÓN: De, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, a hellénekkel — mint övéikkel — való civódást csak viszálynak ítélik, és nem hívják háborúnak?

GLAUKÓN: Nem.

SZÓKRATÉSZ: Tehát azzal a tudattal civódnak, hogy majd megbékélnek?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Jó lélekkel józanítják ki testvérüket, nem teszik rabbá büntetésből, nem irtják ki, mert inkább egyezségre törekvők, és nem ellenségek?

GLAUKÓN: Úgy legyen!

SZÓKRATÉSZ: És hellén létükre nem dúlják fel Hellaszt, nem égetnek házakat, és nem ítélnek a szomszéd államban mindenkit ellenségnek, mind a férfiakat, nőket, gyermekeket, hanem csak néhány ellenlábasukat, a viszály okozóit, és ezért nem akarják sem földjüket rontani — hisz barátjuk a többség —, sem felforgatni házaikat, hanem csak addig szítják a viszályt, amíg a szenvedő ártatlanok nem kényszerítik a bűnösöket elégtétel adására.

GLAUKÓN: Egyetértek veled. Így bánjanak polgáraink ellenfeleikkel! — a barbárokkal pedig úgy, ahogy a mostani hellének bánnak egymással.

SZÓKRATÉSZ: Írjuk hát elő törvényben az őröknek, hogy földeket ne pusztítsanak, házakat ne perzseljenek?

GLAUKÓN: Írjuk elő! Ez szépen összecseng az előbbiekkel.

GLAUKÓN: De úgy látom, Szókratész, ha hagyjuk, hogy tovább ilyesmikről beszélj, sose jut eszedbe, amit előbb félretettél, hogy mindezt elmondhasd: egyáltalán lehetséges-e ez az állam, és mi módon lehetséges. Mert ha ez az állam megvalósulhatna, mindaz, amiről beszéltünk, javára válna, ez igaz, sőt még azt is hozzátoldom, amit te elhallgattál, hogy ezek az őrök a leglelkesebben tusáznának az ellenséggel, legkevésbé hagynák cserben társaikat, hiszen mind ismerősök, sőt testvéreknek, apjuknak, fiúknak szólítják egymást; és ha még a nők is együtt csatáznának velük ugyanabban a hadsorban vagy mögöttük — akár az ellenség megrettentésére, akár mert rászorulnak segítségükre —, akkor, tudom, mindezek révén szinte verhetetlenek lennének; azt is látom, menynyi haszonnal járna ez otthoni békés életükben, amiről nem is beszéltél. Tekintsd úgy, mintha én már eleve egyetértenék veled mindebben és még tízezer más dologban, feltéve, ha ez az állam lehetséges volna. Tehát ne is szólj róla többet, hanem minden mást mellőzve, csak arról próbálj meggyőzni, hogy lehetséges-e, és mi módon lehetséges ez.

SZÓKRATÉSZ: Hirtelen megtámadtad eszmefuttatásomat, és nem bocsátod meg húzódozásomat. Biztosan nem tudod, hogy rám, aki épp hogy megúsztam két hullámot[43], most a harmadikat zúdítod, a legnagyobbat, legveszedelmesebbet, amit, ha most meghallasz, nagyon is megbocsátasz nekem, hiszen méltán viszolyogtam és rettegtem ily paradox gondolatok elmondásától, és áttekintésük kísérletétől.

GLAUKÓN: Minél tovább csűröd-csavarod, annál ke-

vésbé hagyjuk, hogy ne mondd el, mint válik lehetővé ez az állam. No beszélj, ne húzd az időt!

Szókratész: Először is szögezzük le: azért jöttünk ide, hogy azt kutassuk, milyen az igazságosság és igazságtalanság.

Glaukón: Tudjuk. De mi légyen az?

Szókratész: Semmi. De ha megleltük, milyen is az igazságosság, nemde méltán követelhetjük, hogy az egyén semmiben se térjen el tőle, hanem mindenképp olyan legyen, mint az igazságosság? Avagy elégedjünk meg, ha csak majdnem olyan, és minden másnál több részt nyer tőle?

Glaukón: Elégedjünk meg.

Szókratész: Csak a példa kedvéért kutattuk magát az igazságosságot, milyen is, és milyen a tökéletesen igazságos ember, ha lenne ilyen, és kutattuk az igazságtalanságot és a legigazságtalanabb embert, hogy őket szemlélve — milyennek is látszanak a boldogság és boldogtalanság szempontjából — kényszerüljünk magunkra vonatkoztatva is beismerni: aki ezekhez a lehető leghasonlóbb, sorsukban is leginkább osztozik — nem pedig azért kutattuk, hogy ezek megvalósulásának lehetőségét bizonyítsuk.

Glaukón: Ebben igazat mondtál.

Szókratész: Vagy talán azt hiszed, ha egy festő mintául fest egy képet a legszebb emberről — és számot ad minden egyes vonásának tökéletességéről —, csak azért nem volna jó festő, mert nem adhat számot arról, létezhet-e egyáltalán ilyen ember?

Glaukón: Zeuszra! Ezt nem hiszem!

Szókratész: És mit gondolsz: kevésbé van igazunk, mert nem tudunk számot adni róla, lehetséges-e így államot szervezni, ahogy elmondtuk?

GLAUKÓN: Semmivel se kevésbé!

SZÓKRATÉSZ: Ez hát az igazság. Ám ha a te kedvedért szeretnénk bebizonyítani: miképp és miszerint volna ez mégis lehetséges, a bizonyítás kedvéért próbálj egyetérteni velem a következőkben!

GLAUKÓN: Mikben?

SZÓKRATÉSZ: Vajon egyáltalán lehet-e valamit úgy megvalósítani, ahogy elgondoltuk? Nem az-e a természet rendje, hogy a gyakorlatban mindig kevesebb az igazság, mint az elgondolásban, még ha ezt nem is látjuk be? Elismered-e vagy sem?

GLAUKÓN: Elismerem.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ne kényszeríts, hogy amit szóban elképzeltünk, arról mindenáron be is bizonyítsam, hogy a valóságban is csak úgy fordulhat elő. Ám ha módját lelhetjük, mint közelítheti meg az államszervezet leginkább a mondottakat, mondjuk ki bátran: megleltük, amit óhajtasz — lehetséges mindez. Megelégszel ezzel? Én megelégednék.

GLAUKÓN: Én is.

SZÓKRATÉSZ: Ezután, ha úgy tetszik, próbáljuk kifürkészni és kimutatni, mi történik manapság fonákul az államokban, miért nem élnek így, és mily minimális változtatással — ha lehet, csak eggyel, ha nem, hát kettővel — nyerhetne egy állam ilyen alkotmányt. S ha az sem elég, hát a lehető legkisebb, legkíméletesebb változtatással?

GLAUKÓN: Próbáljuk meg!

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, bebizonyíthatnám, hogy egyetlen változtatással megoldódnék minden, persze ez nem kicsi, és nem is könnyű, de azért lehetséges.

GLAUKÓN: Mi volna ez?

SZÓKRATÉSZ: Épp ez az, amit a legnagyobb hullám-

hoz hasonlítottam! Mégis kimondom, bárha — mint valami vigyorgó hullám — nevetségbe, csúfságba fullaszt is! Fülelj szavamra!

GLAUKÓN: Ki vele!

SZÓKRATÉSZ: Amíg a mai államokban nem lesz a királyság a filozófusoké, vagy a mostani úgynevezett királyok nem szoknak rá becsülettel és megfelelően a filozófiára, amíg nem esik egybe: hatalom, politika és filozófia, és amíg a sokfelé száguldó, különféle természetet erőszakkal ki nem zárjuk — addig, kedves Glaukón, nem szűnik meg az államok és az emberi nem nyomorúsága, és nem sarjadhat ki, nem jöhet napvilágra az általunk elképzelt állam. De épp emiatt szabódom szólni már régóta, mert látom, szavam igen elütne a megszokottól. Nehéz belátnunk, hogy másmilyen állam nem teheti boldoggá sem az egyént, sem a közösséget.

GLAUKÓN: Szókratész, most olyan szó szaladt ki a szádon, amelyet ha kimondasz, tudd meg, igen sokan — nem épp gyarló népek — köntösüket levetve, csupaszon, amit épp megragadnak, azzal fölfegyverkezve, eszüket vesztve rád rontanának, hogy csuda dolgokat műveljenek veled. Ha őket szavaiddal el nem hárítod, és kereket nem oldasz, megbűnhődöl csúnyául!

SZÓKRATÉSZ: Nem te vagy ebben a ludas?

GLAUKÓN: Ha igen, jól tettem! Ám nem hagylak cserben, oltalmazlak, amivel csak tudlak! Tudlak is, jóindulattal és bátorítással, no meg tán másnál ügyesebb felelgetéssel. Ilyen segítőtárs birtokában próbáld bebizonyítani a hitetleneknek szavaid igazát!

SZÓKRATÉSZ: Hát meg kell próbálnom, ha már ily nagy szövetséget kínálsz! Ha az általad nevezettek karmaiból ki akarunk siklani, szükségszerűnek vélem, hogy

elébb határozzuk meg, kik legyenek a filozófusok, akiket vezetőkké tenni merészelünk, hogy ezt megvilágítva, védekezhessünk és bebizonyíthassuk: egyesek természetük szerint filozófiára és államvezetésre termettek, a többiek meg nem, csak a vezetők követésére.

GLAUKÓN: Itt az ideje, határozzuk meg!

SZÓKRATÉSZ: Nos, kövess engem, hadd fejtsük ki találóan!

GLAUKÓN: Rajta!

SZÓKRATÉSZ: Emlékeztesselek, vagy tán még emlékszel: ha valakiről azt mondtuk, szeret — ha helyesen mondtuk —, amit szeret, azt nemcsak rész szerint szereti, hanem egészében?

GLAUKÓN: Azt hiszem, emlékeztetned kell, mert nem nagyon értem.

Ki a filozófus?

SZÓKRATÉSZ: Ó, Glaukón, máshoz illik szavad, nem hozzád! Szerelmes szívű embernek nem illik elfelejteni, hogy a viruló serdülők mind valahogy ingerlik és érdeklik a lobbanékony szerelmest, a fiúk bolondját, hisz udvarlásra, csókra méltóknak tetszenek. Hát nem épp így viselkedtek a szép fiúkkal? Ha ez pisze, bájosnak magasztaljátok, a másik sasorrát meg királyinak nevezitek, a kettő közti orr meg tökéletesen szabályos szerintetek: a kreol fiú férfias látvány, a hófehér bőrű: isten szülötte; „mézsárga bőrű" — azt hiszed, ezt az elnevezést nem a hízelgő szerelmes találta ki, aki még a sápadtság felett is könnyen szemet huny, csak zsenge legyen a fiú. Egyszóval minden ürügyet kieszeltek, minden hangra felfigyeltek, csak el ne szalasszátok a viruló kamaszt!

GLAUKÓN: Ha rólam példálóztál, mikor a lobbanékony szerelmest említetted, még ezt is elviselem, csak beszélj!

SZÓKRATÉSZ: Hát akik a bort szeretik, nem ugyanezt cselekszik?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És a becsvágy szerelmese? Hisz látod! Ha nem lehet vezér, beéri a harmad-vezetőséggel, ha nem tisztelik a nagyok, a tekintélyek, örül a parányok, a hitványak tiszteletének is, mert a tömjénezést hajhássza mindenáron!

GLAUKÓN: Tökéletesen így van.

SZÓKRATÉSZ: Most mondd, igaz-e, vagy se: aki valamire vágyik, az az egészre vágyik-e, vagy csak egy részére, míg másik részére nem?

GLAUKÓN: Az egészre.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a filozófus a bölcsességre vágyik, de nem úgy, hogy egy részére igen, másikra nem, hanem a teljes bölcsességre?

GLAUKÓN: Arra.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát valakinek nincs ínyére a tanulás, bár még fiatal, és fogalma sincs róla, hogy mi a jó, mi a rossz, azt nem tartjuk se a tanulást szeretőnek, se filozófusnak, valamint akinek nincs ínyére az étel, azt nem nevezzük éhesnek, sem étel után sóvárgónak, sem étkesnek, hanem ételtől undorodónak?

GLAUKÓN: Méltán mondjuk annak.

SZÓKRATÉSZ: Aki viszont szívesen kóstol mindenféle tudományba, és örömest tanul és telhetetlenül, azt méltán hívják filozófusnak. Nem?

GLAUKÓN: Sok ilyen furcsa emberre lelhetsz. A nézni szerető, szerintem mind örül, ha tanulhat — mind ilyen. A hallást élvezőket azért furcsa volna mindjárt filozó-

fusoknak ítélni, szellemi eszmecserékre önként dehogy mennének el, viszont mintha a fülüket zsoldba adták volna, hogy minden kórust meghallgassanak, úgy nyargalásznak a Dionüsziákon, dehogy maradnának el egyről is, se városi, se falusi Dionüsziáról...[44] Ezeket mind és a többi tanulni vágyót, mesterséggel bíbelődőt, mind filozófusnak hívjuk?

SZÓKRATÉSZ: Dehogy! Csak filozófushoz hasonlónak.

GLAUKÓN: És kiket gondolsz az igaziaknak?

SZÓKRATÉSZ: Akik az igazság szemléletét szeretik.

GLAUKÓN: Helyesen is! De hogy magyarázod meg ezt?

SZÓKRATÉSZ: Másoknak nem könnyen. De te, gondolom, egyetértesz velem.

GLAUKÓN: Miben?

SZÓKRATÉSZ: Minthogy a szép a csúnya ellentéte — ez két külön dolog?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Minthogy kettő, külön-külön egy-egy?

GLAUKÓN: Ez is így van.

SZÓKRATÉSZ: De ugyanez érvényes az „igazságos"-ra és „igazságtalan"-ra, a „jó"-ra, „gonosz"-ra és minden más fogalomra. Mindegyik *egy*, de tettekhez, testekhez és egymáshoz kapcsolódva soknak látszanak.

GLAUKÓN: Ezt helyesen mondtad.

SZÓKRATÉSZ: Hát én eszerint választom külön az általad mondott látványszeretőket, mesterségszeretőket, a gyakorlat embereit, és külön a szóban forgó filozófusokat, akiket egyedül lehet méltán e névvel illetnünk.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: A hang-, a látványkedvelők csak a szép hangokért, színekért és formákért lelkesednek, és azért, ami belőlük teremtetett, magának a szépnek a termé-

szetét önmagában képtelenek észlelni, nem tudnak érte lelkesedni.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És nincsenek-e igen kevesen, akik képesek a magánvaló jó felé törni, és azt önmagában szemlélni?

GLAUKÓN: Nagyon is kevesen vannak ilyenek.

„Tudás" és „vélemény"

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, álmodik-e vagy ébren van, aki elhiszi, hogy vannak szép dolgok, de azt, hogy van szépség önmagában, nem hiszi el, s követni se képes azt, aki e szépség megismerésére vezetné? Figyelj! Nem az-e az álmodozás, ha valaki — álomban vagy ébren — egy hasonló jelenséget nemcsak hasonlónak ítél, de annak magának, amihez hasonlít?

GLAUKÓN: Gondolom, az ilyen álmodozik.

SZÓKRATÉSZ: Viszont aki elismeri a magánvaló szépség létezését, az képes a szépséget magát szemlélni, valamint a benne részesülő dolgokat is, és azokat, amik a szépségben részesülnek, nem téveszti össze magával a szépséggel, sem fordítva — mit hiszel erről: ébren vagy álmodva él?

GLAUKÓN: Nagyon is ébren.

SZÓKRATÉSZ: És ugye, az ő gondolatát — minthogy felismerte a lényeget — helyesen ismeretnek hívjuk, az előbbiét meg véleménynek — minthogy csak vélekedik?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És mi lesz, ha megneheztel ránk az, akit csak vélekedőnek és nem ismerőnek ítéltünk, és kétségbe vonja igazunkat? Van-e mivel lecsillapítanunk,

finoman szót értenünk vele, eltitkolva, hogy nem gondolkodik egészségesen?

GLAUKÓN: Pedig azt kellene tennünk!

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáld meg hát: mit mondunk neki. Vagy ha akarod, tudakoljuk meg tőle, mondván: ha valamit tud, azért senki sem irigykedik rá, sőt boldogan látnánk, ha tényleg tudna valamit. Nos, mondd! Az ismerő *valamit* ismer-e vagy semmit? Te felelj helyette!

GLAUKÓN: Azt felelem, hogy valamit ismer.

SZÓKRATÉSZ: Létezőt vagy nem létezőt?

GLAUKÓN: Létezőt. Hogy ismerhetnénk meg nem létezőt?

SZÓKRATÉSZ: Ez már elegendő is nekünk, még ha bármily sok szempontból vizsgáljuk is. Vajon a teljesen létező teljesen megismerhető, a nem létező pedig semmiképp nem?

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: No jó. Ám ha akad valami, ami van is, meg nincs is, annak nem középütt van-e a helye a tökéletesen létező és a nem létező között?

GLAUKÓN: Igen, középütt.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, az ismeret a létezőre vonatkozik, a nem ismerés pedig a nem létezőre? Kell keresnünk valamit, ami a tudás és a tudatlanság közé esik, ha ugyan van ilyesmi.

GLAUKÓN: Nagyon is kell.

SZÓKRATÉSZ: És vélemény is létezhet?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Ez más képesség, mint a tudás, vagy azonos?

GLAUKÓN: Más képesség.

SZÓKRATÉSZ: Másra vonatkozik a vélemény, és másra a tudás. Mindkettő a maga képessége szerint.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Nemde a tudás természete szerint a létezőre vonatkozik? Meg kell ismerni, van-e egyáltalán a létező. De gondolom, előbb szükségképpen így kellene szétválasztanunk.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Azt állítjuk: a képességek a létezők bizonyos fajai, amelyek révén nemcsak mi vagyunk képesek arra, amire képesek vagyunk, hanem minden más is, ami csak képes valamire. Így képességnek mondom a látást, a hallást, ha ugyan érted, mit fejezek ki e fogalommal.

GLAUKÓN: Értem.

SZÓKRATÉSZ: Halld meg tehát, hogy mi ezekről a nézetem! A képességeknek én sem színét nem látom, sem alakját, sem semmi tulajdonságát, mint sok más dolognak, amelyekre pillantva meghatározhatom magamban: „ez más", „ez is más" — a képességeknél csak arra figyelek: mire irányul, és mit hoz létre, és eszerint szoktam megnevezni az egyes képességeket; az ugyanarra rendelt és az ugyanazt létrehozó képességet ítélem egy és ugyanannak, a másra rendeltet és mást létrehozót egy másiknak. És te?

GLAUKÓN: Én is.

SZÓKRATÉSZ: Akkor tarts velem ismét, kedves cimborám! Hát a tudást képességnek ítéled vagy valami más fajnak?

GLAUKÓN: Képességnek, a leghatalmasabb képességnek.

SZÓKRATÉSZ: Hát a véleményt? Képességnek tetszik-e ez vagy más fogalomnak?

GLAUKÓN: Semmiképpen sem másnak. Hiszen mi más a vélemény, mint amivel képesek vagyunk vélekedni?

Szókratész: De hisz nem sokkal előbb elismerted, hogy a tudás és a vélemény nem ugyanaz?

Glaukón: Hogyan is ítélné épeszű ember ugyanannak a csalhatatlant és a nem csalhatatlant.

Szókratész: Szép. És világos, hogy egyetértünk: más a tudás és más a vélemény?

Glaukón: Más.

Szókratész: Mindkettő más képesség, és természettől másra irányul?

Glaukón: Szükségképpen.

Szókratész: A tudás a létezőre irányul, annak megismerésére, hogy az milyen?

Glaukón: Igen.

Szókratész: A vélemény — mondjuk ki — vélekedés.

Glaukón: Igen.

Szókratész: Vajon ugyanarra irányul-e, amit a tudás megismer? És így a megismert dolog és a vélt dolog ugyanaz?

Glaukón: Közös nézetünk alapján ez lehetetlen! Hiszen ha természettől másra más képesség irányul, és mindkettő képesség: a tudás és a vélemény, a mondottak alapján mindegyik más-más, ennélfogva a „megismert dolog" és a „vélt dolog" nem lehet ugyanaz.

Szókratész: Ha a létező megismerhető, a vélhető más, mint a létező?

Glaukón: Más.

Szókratész: Akkor a vélekedés tárgya a nem létező? Vagy a nem létezőről még vélekedni sem lehet? Vedd észbe: a vélekedő véleménye nem *valamire* irányul-e? Vagy lehet úgy vélekedni, hogy a semmit véljük?

Glaukón: Lehetetlen.

Szókratész: Tehát aki vélekedik, egyvalamit vél?

Glaukón: Igen.

Szókratész: De a nem létező nem lehet egyvalami; a leghelyesebben „semmi"-nek mondhatnánk.

Glaukón: Annak.

Szókratész: A nem létezőre szükségszerűen a nem tudás irányul, a létezőre a tudás.

Glaukón: Helyes.

Szókratész: Eszerint a vélekedés nem irányul sem a létezőre, sem a nem létezőre?

Glaukón: Nem.

Szókratész: Tehát a vélemény se tudás, se nem tudás?

Glaukón: Úgy látszik.

Szókratész: Talán a kettőn kívül van valahol a tudást fölülmúlva világosságával, a nem tudást ködösségével?

Glaukón: Egyiket sem múlja fölül.

Szókratész: Akkor talán te is úgy hiszed: a vélemény a tudásnál ködösebb, a nem tudásnál világosabb?

Glaukón: Nagyon is.

Szókratész: A kettő határán belül található?

Glaukón: Igen.

Szókratész: Vajon a kettő között van a vélemény?

Glaukón: Pontosan.

Szókratész: Azt állítottuk az előbb: ha olyasmi tűnik fel nekünk, ami egyszerre létező és nem létező, ez a tökéletes létező és az abszolút nem létező között található, és nem irányul rá sem a tudás, sem a nem tudás, hanem valami a kettő között.

Glaukón: Helyes.

Szókratész: No most a kettő között felbukkant az úgynevezett vélemény.

Glaukón: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Már csak azt kell meglelnünk, ami mindkettőből — a létezőből és a nem létezőből — részesedik, és ami tökéletesen egyikkel sem azonosítható. Ezt, ha feltűnik, méltán nevezhetjük „vélt"-nek, és így a szélsőségeket szélsőséges fogalmakkal, a közbülsőt közbülsővel jelöljük. Vagy nem így van?

GLAUKÓN: De így.

SZÓKRATÉSZ: Ha így áll a helyzet, szóljon és feleljen nekünk az a derék ember, aki nem ismeri el, hogy létezik a szép maga és a szépségnek örök változatlan fogalma, hanem azt hiszi, sokféle szép van — a látványszerető, aki nem szenvedheti, ha valaki a szépet, az igazságost és a többit egynek tekinti. Ezt mondjuk majd neki: kiváló barátom, találsz-e e sokféle szép között valamit, ami egyszersmind ne tetszenék csúfnak, igazságost, ami ne tetszenék igazságtalannak, szentet, ami ne tűnnék szentségtelennek?

GLAUKÓN: Nincs, hanem szükségképpen, ami szép, az egyszersmind csúfnak is tetszik, és így van mindennel, amit kérdeztél.

SZÓKRATÉSZ: És a dupla? Kevésbé tetszik félnek, mint duplának?

GLAUKÓN: Nem.

SZÓKRATÉSZ: És a nagy, kicsi, könnyű, nehéz inkább hívható annak, aminek mondjuk vagy az ellenkezőjének?

GLAUKÓN: Nem, hisz mindig van mindegyikben az ellenkezőből is.

SZÓKRATÉSZ: És vajon a sokféle létező mindegyike inkább az-e, aminek állítják, vagy az ellenkezője?

GLAUKÓN: Hasonló ez a lakomák kétértelmű élceihez, vagy a gyermekrejtvényhez a heréltről, aki meg-

dobta a denevért — amikor az a kérdés, hogy mivel és mire dobott[45]; ezek is ilyen kétértelműek, úgy hogy azt sem mondhatjuk, hogy vannak, azt sem, hogy nincsenek, sőt azt sem erősítgethetjük, hogy mindkét állítás, vagy éppen egyik sem illik reájuk.

Szókratész: Mit kezdesz velük, hova tennéd jobb helyre őket, mint a lét és a nemlét közé? Hisz nem ködösebbek a nemlétnél, hogy még annál is kevésbé létezzenek, de nem is világosabbak a létnél, hogy annál is inkább létezzenek.

Glaukón: Színigazság.

Szókratész: Úgy tetszik, rájöttünk, hogy a nagy tömeg képzeletében élő sok-sok szépség és más minden valahol ott hánytorog a nemlét és a tiszta lét között.

Glaukón: Rájöttünk.

Szókratész: Abban már eleve egyetértettünk, hogyha valami ilyennek tetszik, azt „vélt"-nek kell mondanunk, nem tudottnak, hiszen a középen fellelhető jelenséget a középső képesség fogja fel.

Glaukón: Egyetértettünk.

Szókratész: Aki sokféle szépséget szemlél, de magát a szépet nem látja, és mást sem képes követni, aki rávezethetné; aki sokféle igazságos tényt szemlél, de magát az igazságosságot nem fogja fel, és így tovább — az szerintünk mindezt csak véli, de amit vél, abból nem ismer semmit.

Glaukón: Szükségképpen.

Szókratész: És akik az örök változatlan létezőket szemlélik? Ugye azok ismernek, és nem vélekednek?

Glaukón: Szükségképpen így van ez is.

Szókratész: Mondjuk ki: ezek azt üdvözlik, azt szeretik, amire az ismerés irányul? Azok meg azt, amire a vélemény vonatkozik? Vagy nem emlékszünk, azt

mondtuk, ezek csak hangokat, szép színeket és más efféléket szeretnek és szemlélnek, a szépnek magának még a létét sem ismerik el.

GLAUKÓN: De emlékszünk.

SZÓKRATÉSZ: Ugye semmit sem vétünk, ha ezeket inkább véleményt szeretőknek hívjuk, mint bölcsességszeretőknek, vagy filozófusoknak. Nagyon megneheztelnének ránk, ha így neveznénk őket?

GLAUKÓN: Nem, ha rám hallgatnának. Hisz az igazságra nem szabad neheztelni.

SZÓKRATÉSZ: Viszont azt, aki magát a létezőt üdvözli, filozófusnak hívjuk, nem véleményszeretőnek?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

HATODIK KÖNYV

A filozófusnak kell kormányoznia, mert csak ő ismeri az igazságot

SZÓKRATÉSZ: Hogy ki a filozófus, ó, Glaukón, ki nem? — erre végre hosszú eszmecsere után nagy nehezen fény derül.

GLAUKÓN: Bizony, kurta beszélgetéssel nem vergődtünk volna könnyen idáig.

SZÓKRATÉSZ: Nem ám! Úgy tetszik, még sikerültebben kimutathattuk volna, ha csak erről beszélünk, és nem akartunk volna sok mindent tisztázni, hogy meglássuk, miben tér el az igazságos élet az igazságtalantól.

GLAUKÓN: És most mit csinálunk?

SZÓKRATÉSZ: Mi mást, mint ami következik. Ugye a filozófus az, aki képes megragadni az örök változatlan

létezőt; aki viszont nem, hanem a sok és sokféleképp változó dolgok között kószál, az nem filozófus. Melyik legyen az állam vezére?

GLAUKÓN: Hogy felelhetünk erre helyesen?

SZÓKRATÉSZ: Azokat tegyük meg őröknek, akik képesnek mutatkoznak az államok törvényeinek és szervezetének megőrzésére.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Azt talán könnyen eldönthetjük, hogy az őr, aki valamit őriz, vak legyen-e vagy éles szemű?

GLAUKÓN: Természetesen!

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed, különböznek a vakoktól, akik valóban nem ismerhetik meg a létezőt, akiknek lelkében nincs világosan felismerhető mintakép, és nem képesek — mint a festők — az igaz példára pillantani, és mindent ehhez viszonyítva a legtüzetesebben szemlélni, és így alkotni törvényeket, ami megszabja, hogy mi a szép, mi az igazságos, a jó, s ha már megalkották, nem tudják megoltalmazni e törvényeket.

GLAUKÓN: Zeuszra! Nem különböznek a vakoktól!

SZÓKRATÉSZ: Ezeket tegyük meg hát őrökké vagy a létezők ismerőit, akik jártasságban sem gyarlóbbak ezeknél, és semmi más erényben nem alábbvalók?

GLAUKÓN: Balgaság volna másokat kiszemelnünk, ha ezek másban sem alábbvalók, s már a szinte legfontosabb dologban kiválnak.

SZÓKRATÉSZ: Ugye most arról beszéljünk, hogyan adódhatik ugyanabban az emberben ez a kiválóság is, meg az is?[46]

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Mint kezdetben mondtuk[47], először is a filozófusok természetét kell megértenünk. És ha ebben kielégítően egyetértünk, egyetértünk majd abban is,

hogy mind e kiválóságok egy emberben is megtalálhatók, és az állam vezetői nem lehetnek mások, csak a filozófusok.

GLAUKÓN: Hogyan?

A filozófus-természet tulajdonságai

SZÓKRATÉSZ: A filozófusok természetét illetően először is azt fogadjuk el, hogy mindig abba a tudományba szerelmesek, amely megvilágítja nekik a keletkezés és a pusztulás között nem hánykolódó örök lényegek létét.

GLAUKÓN: Fogadjuk el.

SZÓKRATÉSZ: És azt is, hogy e lényeget teljes egészében keresik, de azért nem mondanak le annak kicsi, nagy, drágább, olcsóbb részéről sem, akár az előbb tárgyalt becsvágyó és szerelmes emberek.

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: És vizsgáld meg ezt is: aki olyan szeretne lenni, mint leírtuk, annak természetéből nem hiányozhatnak a következő tulajdonságok.

GLAUKÓN: Melyek?

SZÓKRATÉSZ: Hogy sohasem hazudik, a hazug szót szándékosan sosem fogadja el, hanem gyűlöli, és csak az igazságot szereti.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Nemcsak valószínűleg, hanem szükségképpen: aki ösztönösen szeret valakit, az a szeretett lény minden vonását, sajátságát szereti.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Tudsz-e valamit, ami inkább sajátsága a bölcsességnek, mint az igazság?

GLAUKÓN: Hogyan tudnék?

SZÓKRATÉSZ: És lehetséges-e, hogy ugyanez a ter-

mészet egyszerre bölcsesség- és hazugságszerető lehessen?

GLAUKÓN: Nem, semmiképpen.

SZÓKRATÉSZ: A tanulást igazán szerető ember már kicsiny korától kapva kap minden igazságon.

GLAUKÓN: Szívvel-lélekkel.

SZÓKRATÉSZ: Ha valaki forrón csak egy valami után sóvárog, tudjuk, a többi sok minden után már csak alig, akár a folyó, amely csak egy irányba folyik.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Akinek minden vágya a tanulásra és más ilyesmire irányul, azt csak magának a léleknek a gyönyöre nyűgözi le, a test gyönyöreit megveti, ha igazi filozófus, és nem álszent.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Az ilyen zabolázza magát, s nem hajszolja a pénzt. Sok áldozat árán hajszolni a pénzt, ez bárkihez jobban illik, mint hozzá.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Erre is vigyázz, ha meg akarod ítélni, ki filozófus természet, ki nem.

GLAUKÓN: Mire?

SZÓKRATÉSZ: Nehogy szolgai lélek rejtezzék benne. Semmi sem összeférhetetlenebb az isteni és emberi dolgok teljességére sóvárgó lélekkel, mint a kicsinyesség.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Ha valakinek a szellemét kiváló ész jellemzi, s az idő és a lét egészének szemlélete tölti be, mit gondolsz, ennek olyan drága az emberi élet?

GLAUKÓN: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: A halált sem tartja valami szörnyűségnek.

GLAUKÓN: A legkevésbé.

Szókratész: Gyávának, szolgalelkűnek — azt hiszem — semmi köze nem lehet az igazi filozófiához.

Glaukón: Azt hiszem én is.

Szókratész: És tisztességes, a pénzt megvető, szabad szellemű, nem fennhéjázó, nem gyáva ember vajon lehet-e ugyanakkor összeférhetetlen és igazságtalan?

Glaukón: Nem lehet.

Szókratész: Ha azt kutatod, kiben lakozik filozófus lélek, nem fürkészed-e gyerekkorától fogva, vajon igazságos-e, szelíd-e, összeférhetetlen-e, zabolátlan-e?

Glaukón: Nagyon is.

Szókratész: És gondolom, azt sem mellőzöd?

Glaukón: Mit?

Szókratész: Hogy könnyen vagy nehezen tanul-e? Azt hiszed, valaki szerethet olyasmit, ami gyötri, amivel nem boldogul?

Glaukón: Ez lehetetlen.

Szókratész: És a feledékeny? Ha semmi sem marad meg a fejében, amit tanult. Vajon az ilyen elérheti, hogy a tudománytól szűz ne maradjon?

Glaukón: Hogyan érhetné el?

Szókratész: És ha hiába vergődik, mit gondolsz, nem kényszerül meggyűlölni, amit csinál?

Glaukón: De igen.

Szókratész: Tompa elmét se tartsunk filozófus léleknek, keressünk éles eszűeket.

Glaukón: Mindenképpen.

Szókratész: De gondolom, prózai és otromba természet se vezethet másra, csak szertelenségre.

Glaukón: Ugyan mi másra?

Szókratész: Mit gondolsz: minek a rokona az igazság, a szertelenségnek vagy a mértékletességnek?

Glaukón: A mértékletességnek.

Szókratész: Tehát más jó tulajdonságok mellett mértékletes és nyájas természetű elme kell nekünk, melyet jó ösztöne már eleve az egyes létezők lényege (ideája) felé irányít.

Glaukón: Nyilván.

Szókratész: És nem úgy látod-e, hogy e felsorolt követelmények mind szükségszerűek, és egymásból következnek; a létezőt ügyesen és tökéletesen megragadó lelket keressük.

Glaukón: Mind szükségszerűek.

Szókratész: Becsmérelheted-e valamiképpen e foglalatosságot, amelyet aligha űzhet valaki, ha nem természettől jól emlékező, gyorsan tanuló, nagy szellemű, kedves, továbbá igazsággal, igazságossággal, vitézséggel, mértékletességgel megáldott?

Glaukón: Még Mómosz[48] sem gáncsolhatná.

Szókratész: És ha az ilyen ifjak korban, neveltetésben éretté váltak, vajon nem csakis őreájuk bíznád-e az államot?

A filozófusok állítólag értéktelenek az állam szempontjából

Adeimantosz: Mindezekben, ó, Szókratész, senki sem mondhatna ellent neked. Ám ha most valaki téged hallgat, ilyesmit él át: Úgy véli, kérdezés- és feleletbeli járatlansága révén az eszmecsere minden egyes kérdéssel egy kicsit félrevezeti, és sok kicsi sokra megy — a társalgás végén valami nagy tévedés sül ki, amely kereken ellentmond az előzményeknek; és mint a kockajáték fenegyerekei, legyűrik a gyenge játékost, úgyhogy nincs hová menekülnie — ugyanúgy legyűri hallgatódat ez a játék, amely ugyan nem kockákkal, de szavakkal folyik, hogy nem tud mivel érvelni, jóllehet egyáltalán

nem ez az igazság. Ezt épp a jelen helyzetre értem. Itt is azt mondhatná valaki: Ugyan minden egyes kérdésre nem tud ellenérvet, a gyakorlatban mégis úgy látja: akik a filozófiára adják fejüket, még zsenge korban nevelődés céljából közelítve hozzá, később sem hagynak fel vele, hanem hosszú-hosszú időt fecsérelnek el ezzel, szóval legtöbbjük furcsa csodabogárrá válik, hogy ne mondjam, gazfickóvá, sőt még a látszatra legkülönbek is csak azt nyerik ez általad úgy dicsőített foglalatosságból, hogy az állam számára haszontalanná válnak.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszed, hogy hazudik, aki ezt mondja?

ADEIMANTOSZ: Nem tudom, de szívesen hallanám: mi a te nézeted.

SZÓKRATÉSZ: Hát halld! Azt hiszem, igaza van.

ADEIMANTOSZ: Akkor hogy állhat helyt az a tétel, hogy az államban addig nem szűnik meg a nyomorúság, amíg nem a filozófusok vezetik, amikor most mégis azt állítjuk, hogy az állam számára haszontalanok?

SZÓKRATÉSZ: Kérdésed azt kívánja, hogy egy példázattal feleljek rá.

ADEIMANTOSZ: Pedig nem szoktál példázatokban szólani!

Ennek az állam az oka: miért nem használja fel őket?

SZÓKRATÉSZ: Még gúnyolsz is, miután ilyen nehéz bizonyításba sodortál? Hát halld a példázatot, hogy lásd, mily kényszeredetten példálózom. E legkiválóbbak oly sok bajt szenvednek el az államtól, hogy nincs még egyvalami, ami ilyen sokat szenvedne, úgyhogy sok vonásból kell összeraknunk e képet, hogy igazolni tudjuk őket, amint a festők is hibrideket rajzolnak — bak-

kecske szarvasokat és más efféléket. Gondold el, mi ment végbe, akár több hajón, akár egyen.[49] A hajó ura, mindenkinél, aki a hajón van, testesebb, erősebb, de nagyothall, rövidlátó, és a hajózáshoz minden szempontból is csak ilyen keveset konyít. A hajósok tusakodnak egymással a kormányosi rangért, mindegyik azt hiszi, csak ő kormányozhat, noha a mesterséget sosem tanulta ki, oktatójáról sem tud számot adni, se a tanulás idejéről; és ráadásul csak azt gajdolja, hogy e mesterséget nem is lehet tanítani, sőt, aki azt állítja, hogy tanítható, azt készek levágni; mind örökösen a hajó ura körül sündörögnek, rimánkodnak, mindent elkövetnek, hogy csak nekik adja át a kormányt; ha meg az erre nem hajlik, de másokra hallgat, ezeket leölik, és kiszórják a hajóból, a hajó jámbor urát meg mandragorával, szesszel vagy más módon elkábítják, úrrá lesznek a hajón, a rakományt elherdálva, étellel, borral eltöltekezve hajóznak, már ahogy az ilyenek szokták. Ráadásul agyba-főbe dicsérik, hajós-lángésznek, csuda-kormányosnak, hajószakértőnek tömjénezik azt, aki fondoran hozzásegíti őket a vezérséghez, úgy, hogy ráveszi a hajó urát, vagy ha szép szóval nem sikerül, erőszakolja — azt pedig, aki nem kezes hozzájuk, mihasznának ócsárolják, és közben nem is sejtik, hogy az igazi kormányosnak mi mindennel kell törődnie: évvel, évszakokkal, az éggel, a csillagok járásával, szelekkel és mindennel, ami e mesterséggel együtt jár, ha valaki igazi kormányos akar lenni; ezek viszont úgy vélik: hogyan lehet valaki kormányossá, annak sem a mestersége, sem a gyakorlata — akár tetszik egyeseknek, akár nem — nem sajátítható el a hajó kormányzásának művelésével. Ha a hajón megeshet ilyesmi, nem gondolod, hogy az ilyen viszonyok

közt hánykódó hajó utasai az igazi kormányost valóban csak időjósnak, locsogó fráternak, mihasznának nézik?

ADEIMANTOSZ: De gondolom.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, nem kell sokáig bogozgatnod e példázatot, hogy megértsd, mennyire ugyanígy bánnak az államok az igazi filozófusokkal, hanem érted ugye, hogy mire gondolok?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Először is annak, aki csodálkozik: miért nincs becsületük a filozófusoknak az államokban, magyarázd meg e példázatot, és próbáld meggyőzni: még inkább csodálkozhatnánk azon, ha becsületük volna.

ADEIMANTOSZ: Majd megmagyarázom.

SZÓKRATÉSZ: És azt is, hogy igazad van, amikor azt állítod, hogy a legkiválóbb filozófusokat a tömeg mihasznának nézi, intsed azonban az illetőt, hogy e mihasznaságért ne a kiválókat, de azokat okolja, akik a filozófusokat nem hasznosítják. Mert visszás volna, ha a kormányos könyörögne a hajósoknak, hogy hadd vezérelje őket, vagy a bölcsek kilincselnének a gazdagoknál; aki ezen szellemeskedett, hazudott; a természetes igazság viszont ez: akár gazdag, akár szegény, ha beteg, szükségképpen ő kilincseljen az orvosnál, és a vezetettek kérjék fel uruknak azt, aki képes vezetni őket, és ne a vezető esedezzen a vezetetteknél az uralomért, ha igazán tud segíteni rajtuk. Aligha fogsz mellé, ha az államok jelenlegi vezetőit hasonlítod ama hajósokhoz, és a tőlük mihasznának, locsogóknak, csillagjósoknak csúfolt kitűnőket az igazi kormányoshoz.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ezek következtében ilyen helyzetben ne várd, hogy megbecsüljék a legkülönb foglalatosságot az ellenkezővel foglalatoskodók. Ám a legsúlyosabb,

legkeményebb váddal mégis azok miatt rágalmazzák a filozófiát, akik csak tetszelegnek abban, hogy ők filozófiával foglalkoznak, és akiket a filozófia vádlója gazfickóknak és főként mihaszna embereknek nevez. Én pedig igazat adok nekik. Így van?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye a legkiválóbbak mihaszna voltának az okát már megfejtettük?

ADEIMANTOSZ: Meg, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy megfejtsük azt is, miért szükségképpen gazfickó a filozófusok többsége, és megpróbáljuk, ha lehet, bebizonyítani, hogy ennek sem a filozófia az oka?

ADEIMANTOSZ: Akarom.

Miért fejlődik rosszul a legtöbb filozófus?

SZÓKRATÉSZ: Halljuk tehát és mondjuk ki — emlékezetünkbe idézve tárgyalásunk kiindulópontját —, hogy milyen természetű legyen a leendő szép és jó lélek. Ha emlékszel, őt először is az igazság vezérelte, ezt kellett hajszolnia minden úton-módon, hiszen ha nem ezt teszi, szemfényvesztő, akinek semmi része az igazi filozófiából.

ADEIMANTOSZ: Így mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Nem megfelelő védekezés-e tehát, ha azt mondjuk, hogy az igazán tanulásszerető lélek a létezőért tusakodásra termett, és nem marad meg a sokféle vélt jelenségnél, hanem továbbhalad, és nem tompul el, nem lankad szerelme, míg minden egyes létezőnek az igazi természetét meg nem ragadja rokon részével, azzal megkörnyékezi a valóban létezőt, és egyesül vele, észt és igazságot foganva azt megismeri, igazi éle-

tet él igazi táplálékkal, és fájdalmai nem csillapulnak elébb, csak ha ezt az állapotot elérte.

ADEIMANTOSZ: Ez a lehető legméltányosabb védekezés.

SZÓKRATÉSZ: Hát lehetséges lenne, hogy ez az ember a hazugságot szereti? Vagy épp ellenkezőleg, gyűlöli?

ADEIMANTOSZ: Gyűlöli.

SZÓKRATÉSZ: És mivel a karvezető az igazság, semmiképp sem hihetem, hogy nyomában a gonoszok kara lépdel!

ADEIMANTOSZ: Hogy is hihetnénk?

SZÓKRATÉSZ: Hanem egészséges és igazságos magatartás, amit az önuralom követ.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: De miért kell újra elölről elrendeznem a filozófus természet [másik] kórusát? Hiszen emlékszel, hogy mit találtunk hozzáillőnek: vitézséget, magasztos szellemiséget, könnyű felfogást, jó emlékezetet; akkor te közbevetetted: ugyan mindenki kénytelen egyetérteni fejtegetésünkkel, mégis ha hátat fordít a puszta szavaknak, és magukat a szóban forgó filozófusokat szemléli, könnyen tarthatja olyikat haszontalannak, a zömüket meg a gonoszok gonoszainak. E vád okát vizsgálva jutottunk a mostani kérdéshez; a zömük miért gonosz; ezért vizsgáltuk újra, mi is az igazi filozófus természet, és kényszerültünk ezt meghatározni.

ADEIMANTOSZ: Igen. Így volt.

SZÓKRATÉSZ: A filozófus természet romlását kell szemlélnünk; mint romlik meg a legtöbb, és miért csak kevesek maradnak romlatlanok, akiket aztán a tömeg nem rosszaknak, csak mihasznáknak bélyegez; majd azt vizsgáljuk, milyen is azon lelkek természete, akik az igazi filozófust szeretnék utánozni, és foglalatosságát

bitorolni. Ez azonban nem nekik való, tehetségüket felülmúló foglalatosságot kíván tőlük, majd miután sok hibát követnek el, mindenütt és mindenki előtt az általad vázolt rossz hírét keltik a filozófiának.

ADEIMANTOSZ: Milyen romlásról beszélsz?

A filozófus-természetet megrontja a környezete

SZÓKRATÉSZ: Megpróbálom megmagyarázni, ha ugyan tudom. Abban, gondolom, mindannyian szót értünk, hogy csak igen ritkán és kevés emberben sarjad olyan természet, amelyben minden tulajdonság megvan, amit elvárunk a leendő tökéletes filozófustól. Nem gondolod?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Azt is vedd észbe, e kevésre is mily sok és nagy veszély leselkedik.

ADEIMANTOSZ: Milyen veszélyek?

SZÓKRATÉSZ: Mindennél csodálatosabb azt hallanunk, hogy a filozófus-természetnek éppen azok a tulajdonságai, amelyeket úgy magasztaltunk, rontják meg a velük telített lelket, és vonják el a filozófiától. Gondolok a vitézségre, önuralomra és amit csak fölsoroltunk.

ADEIMANTOSZ: Ez bizony érthetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Sőt ráadásul megrontja és elvonja minden, amit épp jónak hiszünk: szépség, vagyon, testi erő, előkelő, befolyásos rokonság, és mindaz, ami ezekkel kapcsolatos. Érted, mire gondolok?

ADEIMANTOSZ: Értem. De szívesen hallanám részletesebben, hogy képzeled ezt.

SZÓKRATÉSZ: Fogd fel a dolgot egészében és helyesen, egyszerre tisztán látsz majd mindent, és nem érzed megfoghatatlannak, amit elébb mondtam.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Tudjuk, hogy minden mag és sarj — növényé, állaté —, ha nem lel neki megfelelő táplálékot, és nem a kellő időben és tájon nő, annál jobban elsatnyul, mennél nemesebb fajta, mert a rossz a jónak inkább ellenlábasa, mint a nem jónak.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát érthető, hogy a kitűnő természet, ha nem táplálják megfelelően, jobban tönkremegy, mint a hitvány.

ADEIMANTOSZ: Érthető.

SZÓKRATÉSZ: Nem állíthatjuk-é, ó, Adeimantosz, a legszebb alkatú lélekről is, hogy rossz neveléstől különösen gonosszá lesz? Vagy azt hiszed, nagy gaztettekre és végső gonoszságra a silány lélek vetemedik, nem pedig a rossz neveléstől megrontott nemes lélek? Hiszen gyenge természettől nem telik ki sem nagy jóság, sem nagy gonoszság.

ADEIMANTOSZ: Igazat szóltál.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az általunk elképzelt filozófus-természet, ha hozzá méltó oktatásra lel, kibontakozva szükségszerűen eljut az erény teljességéig, ha viszont hozzá méltatlan talajba hull és plántálódik, épp az ellentett végletben bontakozik ki, ha ugyan nem menti meg egy isten. Vagy te is úgy véled, mint a nagy tömeg, hogy adva vannak ifjak, akiket megrontanak holmi szofisták, és vannak szofista magánemberek, akik ifjakat mételyeznek, nem közömbös módon. Hát nem épp az ezt hajtogatók a legnagyobb szofisták, akik tökéletesen olyanná változtatnak ifjakat, öregeket, férfiakat, nőket, amilyenné akarnak?

ADEIMANTOSZ: Mikor?

SZÓKRATÉSZ: Amikor nagy tömeggyűlésbe sereglé-

nek, törvényszéken, színházban, táborban vagy a tömeg más gyülekezési helyén, és amit ott mondanak vagy cselekszenek, nagy ordítással hol lehurrogják, hol magasztalják, mindkét esetben bömbölve és tapsolva; ráadásul a sziklák és a hely[50] visszhangja is megkettőzi a gáncs és magasztalás zaját. Ilyen környezetben, mit gondolsz, mi tölti be — mint mondani szokták — a zsenge ifjú szívet? Vagy milyen egyéni nevelés ellensúlyozhatná, hogy ilyen gáncs- és magasztalásözön alá ne merítse, magával ne sodorja arra, amerre a tömeg kénye örvénylik, míg azután ő is csak azt hirdeti szépnek, csúnyának, mint ezek, ő is ugyanazt cselekszi, hozzájuk hasonul.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is szükségszerű ez a viselkedés, ó, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ: Pedig még nem is mondtam, hogy mi a legkeményebb szükségszerűség!

ADEIMANTOSZ: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Amit tettel művelnek ezek a nevelők és szofisták, ha szóval nem hajlíthatják meg őket. Vagy nem tudod, hogy aki nem hallgat rájuk, azt rágalommal üldözik, pénz- sőt halálbüntetéssel sújtják?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, milyen más szofista vagy ezekkel vitázó egyéni érv szegülhetne szembe velük, és arathatna győzelmet?

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, senki és semmilyen.

SZÓKRATÉSZ: Senki. Sőt nagy balgaság volna megpróbálni is. Mert nem esett meg eddig se, sőt félek, ezután se fog, hogy egy jellem ezek nevelésével szembeszegülve, az erény felé fordulna — emberi jellemről beszélek, barátom, az isteni jellemet, ahogy mondják — hagyjuk ki a játékból; hiszen tudnunk kell, hogy ami egyáltalán megmarad, és olyanná lesz, amilyenné az ál-

lamok ilyen szervezetében lennie kell, azt csak isteni végzet mentheti meg — csak így mondhatnánk helyesen.

ADEIMANTOSZ: Ezt hiszem én is.

SZÓKRATÉSZ: Ezt kell hinned még erről is.

ADEIMANTOSZ: Miről?

SZÓKRATÉSZ: Hogy pénzért oktató magánemberek, akiket a tömeg csak szofistáknak nevez, és mesterségbeli vetélytársainak vél, nem nevelnek másra, mint a tömeg véleményére, ami épp gyűléseiken alakul ki, és azt hívják „bölcsesség"-nek. Mintha valaki egy nagy, behemót állatot nevelne, kifürkészné indulatait és vágyait, mint kell hozzáférkőzni, megfogni; mikor igen vad, mikor szelíd, és mitől lesz ilyenné, és mire milyen hangot ad, és milyen hang hallatára juhászodik, vagy vadul meg; és miután e huzamos együttélésben mindezt jól kitanulta, tudását bölcsességnek hívná, és mesterséggé rendszerezve, oktatására vállalkoznék, holott igazán mit sem tud arról, hogy e véleményekben, vágyakban mi a szép, mi a rút, jó, rossz, igazságos, igazságtalan; mindezeket a fogalmakat csak a behemót állat véleményei alapján nevezné el: aminek az örül, azt jónak hívná, amit utál, rossznak; és ezt mással nem is tudná megindokolni, hanem csak a kényszerűséget hívná szépnek és igazságosnak; közben maga se látta soha, és másnak se képes kimutatni a „kényszerűség" és a „jó" igazi természetét és azt, hogy miben térnek el a valóságban egymástól. Zeuszra! Nem látnád furcsának az ilyen „nevelő"-t?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted különbözik ettől valamiben az, aki „bölcsesség"-nek véli a sokaság és a mindenfelől összeverődött tömeg indulatainak és érveinek kifürkészését, akár festészetről, zenéről, akár politikáról van

szó? Mert ha valaki a sokaság között sündörög, és neki szolgál akár verssel vagy más művel, akár állami szolgálattal a kelleténél jobban, úrrá lesz rajta a tömeg, és ez az úgynevezett diomédészi kényszerűség[51] arra szorítja, hogy csak a tömeg örömére cselekedjen; ám hallottad-e valaha egytől is, hogy — nem nevetséges módon — mindezeknek igazán jó, szép voltát igazolta volna?

ADEIMANTOSZ: Gondolom, ezután se hallom majd.

SZÓKRATÉSZ: Mindezt meggondolva, emlékezz vissza előbbi tételünkre: lehetséges-e, hogy a tömeg felfoghatja *magát* a szépet és nem az esetleges sokféle szépet, és minden egyes dolgot *önmagát* és nem a dolgok sokféleségét, és hiheti az előbbiek létét?

ADEIMANTOSZ: A legkevésbé.

SZÓKRATÉSZ: A tömegember ugye képtelen filozófussá lenni?

ADEIMANTOSZ: Képtelen.

SZÓKRATÉSZ: És szükségképpen gáncsolja is a filozofálót?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ám gáncsolják a magánosok is, akik a tömegben sündörögve, kegyét hajhásszák.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Így szerinted mint menthető meg a filozófus-természet, hogy kitartva foglalatosságában céljához érhessen? Gondold végig az előbbieket. Egyetértettünk már, hogy e természet fő tulajdonságai: a tanulékonyság, a jó emlékezet, a vitézség és a magasztos szellem?

ADEIMANTOSZ: Egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: Ugye az ilyen rögtön első lesz minden

társa közül, különösen, ha teste is a lelkéhez hasonlóan viruló?

ADEIMANTOSZ: Miért is ne?

SZÓKRATÉSZ: Ugye szeretnék is rokonai és a polgárok saját érdekükben fölhasználni őt, ha fölcseperedik?

ADEIMANTOSZ: De mennyire.

SZÓKRATÉSZ: Elárasztják majd kérésekkel, hódolattal, hízelgéssel igyekeznek maguknak megszerezni jövendő nagy befolyását?

ADEIMANTOSZ: Így szokott lenni.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, mit csinál majd ilyen helyzetben, ha véletlenül egy nagy államban él, dúsgazdag, előkelő s ráadásul gyönyörű szép szál ifjú?[52] Nem telik-e meg képtelen reményekkel, azt hivén, képes lesz eligazítani a hellének és barbárok sorsát? És nem hordja-e majd magasan az orrát, telve esztelen üres gőggel és nagyzolással?

ADEIMANTOSZ: Gondolom, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ha egy ilyen érzületűhöz valaki nesztelenül hozzálép, és szemébe mondja az igazat, hogy nincs esze, pedig kellene lennie, csakhogy észhez nem juthat másként, csak ha megszolgálja megszerzését —, azt hiszed, udvariasan végighallgatja, ily sok rontó hatás nyomán?

ADEIMANTOSZ: Esze ágában sem lesz.

SZÓKRATÉSZ: Ha meg jó ösztönei és mások elgondolásai iránti belső rokonszenve valahogy észre téríti, felénk hajlítja és filozofálásra ösztökéli, mit gondolsz, mit csinálnak majd, akik úgy vélik: most elvesztették benne segítőjüket, cimborájukat? Nem követnek-e el majd mindent — szóban, tettben, nemcsak ellene, hanem az ellen is, aki megpróbálja rábeszélni, hogy ne álljon kötélnek, hogy útját szegjék, és magánéletükben is nem

ármánykodnak-e ellenük, és nem idézik-e őket törvény elé nyilvánosan?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Hát majd filozofál-e az ilyen?

ADEIMANTOSZ: Nem nagyon.

SZÓKRATÉSZ: Látod-e már, nem oktalanul mondtuk, hogy nemcsak a filozófus természet összetevői okozhatják — ha rosszul nevelődnek —, hogy az illető elfordul e foglalatosságtól, hanem az úgynevezett „javak" is, mint a gazdagság és sok más ilyen előny.

ADEIMANTOSZ: Nem oktalanul, de helyesen mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Hát ez a veszély, kedves barátom, hát ilyen és ekkora pusztulás téríti el a legjobb foglalatosságtól a kitűnő filozófus természetet, amely, mint mondtuk, amúgy is igen ritkán terem. És éppen ezekből lesznek az állam és az egyes ember legádázabb megrontói, de legnagyobb jótevői is, ha véletlenül a jó felé sodródnak; hiszen kis tehetség semmi nagy tettet nem hajt végre sem az egyén, sem az állam javára.

ADEIMANTOSZ: Színigazság.

A filozófiát elárasztják a selejtes elemek

SZÓKRATÉSZ: Így elfordulnak azok, akik a leginkább volnának méltók; befejezetlenül faképnél hagyják a filozófiát, és nem hozzájuk méltó, nem is igazi életet élnek; a filozófiát meg, ezt az árvát, amelyet minden rokon elhagyott, más, méltatlan betolakodók mételyezik, amint mondtad is, hogy a gyalázkodók gáncsa szerint: a filozofálók egy része mihaszna ember, a zömük meg minden gonoszságra hajlandó.

ADEIMANTOSZ: Igen, így mondják.

SZÓKRATÉSZ: És méltán mondják. Mihelyt minden-

féle kis rongyember észreveszi, hogy megüresedett ez a különben oly szép nevekkel és tisztességgel teljes terep, oly örömest ugrik át mesterségéből a filozófiába, mintha a börtönből megszökve, a templomban keresne menedéket, holott a maga kis szakmájában talán a legkülönb volt. Ám a többi mesterséghez képest a filozófia tekintélye — még jelen állapotban is — messze magasan fényeskedik most is, így csak sóvárog felé a sok tökéletlen, bár szakmájukban, kétkezi mesterségükben nemcsak a testük tört meg, hanem a szolgai gürcölésben lelkük is megrokkant és elkorcsosult. Vagy nem szükségszerű ez?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted különböznek ezek attól a törpe, kopasz kovácslegénytől, aki pénzhez jutott, s amint megszabadult bilincseiből, a fürdőben megmosakodott, vadonatúj ruhát vett fel, és vőlegénynek cicomázkodva, ura leányát készül elvenni, lévén az szegény és árva?

ADEIMANTOSZ: Nem nagyon különböznek.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondolsz, milyenek lesznek ezek sarjai? Nem korcsok és gyatrák?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen azok.

SZÓKRATÉSZ: És ha méltatlanok a neveltetésre, de jól neveltek körében forgolódnak érdemtelenül, vajon mit higgyünk, milyen gondolatokat és véleményeket szülnek majd? Ugye olyanokat, amelyek igazán rászolgálnak a „szofizma"-névre, és nincs bennük semmi eredetiség, semmi igazi szellem?

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Tehát a filozófiára igazán hivatottaknak csak egész kis töredéke tart ki, ó, Adeimantosz, vagy úgy, hogy egy nemes és jól nevelt jellem véletlenül száműzötté lesz, és minthogy nincs, ami megrontsa, hajlamát követve, megmarad a filozófiánál, vagy úgy, hogy egy kis államban született nagy szellem megvetően távol tartja magát a közügyektől; sőt igen kevesen átnyergelhetnek a filozófiára más szakmából is, tehetségük tudatában jogosan megvetvén azt. Az is meglehet, hogy valakit a mi Theagész[53] cimboránk gyeplője béklyóz a filozófiához. Theagészt egyéb körülményei mind arra ösztökélték, hogy otthagyja a filozófiát, ám testi nyavalyája kizárta őt a politikából, és így megőrizte a filozófia számára. Az én esetemről nem érdemes beszélni, a szellem útmutatásáról[54]; hisz ez előttem talán csak egyvalakivel, vagy épp senkivel nem esett meg. És az az igen kevés, aki mégis filozófussá lett, és megkósolta, hogy új szerzeménye mily édes és boldogságos élmény, másrészt eléggé láthatja a tömeg őrületét, és hogy úgyszólván senki nem tesz semmi egészséges lépést az állam érdekében, és fegyvertársa sem akad, akivel szövetkezve az igazságos ügy védelmére kelhetne úgy, hogy mentve lenne a haláltól; hanem mintha ember létére vadállatok közé zuhant volna: velük együtt bűnözni sem akar, de nem is képes egymaga valamennyi vaddal szembeszállni, hiszen mielőtt az államnak vagy barátainak javára lehetne, elbukhat, és élete maga és embertársai számára haszontalan lenne,... — mindezt alaposan megfontolva veszteg marad, és csak magánügyeit intézi, mint ahogy az ember az orkánban, mikor a szél port és záport kavar, a fal mögé lapul; látva, hogy a többiek mind beteltek

törvénytelenséggel, örül annak, hogy gazságoktól és szentségtelen tettektől távol, tisztán élheti földi életét, és majdan jó reménységben, kegyesen és jó lélekkel vehet búcsút tőle.

ADEIMANTOSZ: Nem kicsiséget végzett, ha így vehet búcsút.

SZÓKRATÉSZ: De nem is a legnagyobbat, ha már nem lelt magához méltó államra. Ilyen államban maga is jobban kiteljesedne, és magánélete mellett a közösségnek is üdvére volna.

Azt hiszem, alaposan megfeleltünk arra: miért hallunk annyi filozófiaellenes vádaskodást, és hogy ez a vád igazságtalan. Akarsz még erről egyebet mondani?

ADEIMANTOSZ: Nem, nincs semmi mondanivalóm. A most fönnálló államformák közül szerinted melyik felel meg leginkább a filozófus természetnek?

SZÓKRATÉSZ: Egyik sem. Épp azt panaszolom föl, hogy egyetlen mostani államszervezet sem méltó a filozófus természethez. Épp emiatt kavarog és változik annyit a filozófia, mint az idegen mag, amely, ha nem neki megfelelő földbe vetik, elnyomva-elfojtva szeret hasonulni a helybeli fűrához: a filozófus fajta se tarthatja meg jelenleg saját képességét, hanem idegen jelleget ölt; ha majd része lehet a legkülönb államformában — lévén maga is a legkülönb —, akkor világossá lesz, hogy a filozófus fajta valóban isteni volt, míg a többi sokféle természet és foglalatosság csak emberi. Világos, hogy most majd azt kérdezed: melyik ez az államforma?

ADEIMANTOSZ: Félreértettél. Nem ezt akartam kérdezni, hanem hogy az-e, amit — államot szervezve — az imént írtunk le, vagy más?

SZÓKRATÉSZ: Általában az, amit leírtunk. De akkor

azt is mondtuk, hogy szükség volna az államban mindig olyan fórumra, amely az alkotmányt ugyanolyan értelemben fogja fel, mint te, a törvényhozó, mikor törvényeket alkottál.

ADEIMANTOSZ: Igen, ezt mondtuk.

SZÓKRATÉSZ: Csak nem tisztáztuk elég világosan, mert visszarettentünk a ti ellenvetéseitektől, amelyekkel nyilvánvalóvá tettétek, hogy ennek bizonyítása körülményes és nehéz vállalkozás, pedig még azt sem egész könnyű kifejtenünk, ami hátra van.

ADEIMANTOSZ: Mi az?

Hogyan kellene ápolnia az államnak a filozófiát?

SZÓKRATÉSZ: Hogyan alkalmazza az állam a filozófiát, hogy ne vesszen el? Mert minden, ami nagy, kockázatos, és ami szép — mint mondják — nehéz.

ADEIMANTOSZ: Mégis világítsuk meg ezt is, hadd érjen jó végeredményhez a bizonyítás.

SZÓKRATÉSZ: Nem a szándékom gátol, kanem attól félek, hogy nem leszek képes rá; de majd meglátod, nagyon fogok igyekezni...

Figyeld meg most rajtam, mily szívvel-lélekkel, halálmegvetően jelentem ki, hogy e kérdéshez az államnak épp ellenkező értelemben kell hozzányúlnia, mint ma teszi.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Ma már zsenge kamaszkorban nekiállnak filozofálni, még szinte gyerekfejjel — a házvezetés és pénzszerzés között — épp a legnehezebb részébe kapnak bele, akkor természetes, hogy megválnak tőle; pedig még őket becsülik a leginkább filozófusoknak; a legnehezebb résznek én az okfejtést tartom. Utóbb

azonban, ha más filozofálók unszolására hallgatókul szegődnek, ezt már nagy áldozatnak vélik részükről, azt tartván, hogy filozofálni csak úgy mellesleg szabad; öregkoruk felé — egy-kettő kivételével — kilobbannak a Hérakleitosz napjánál[55] is jobban, és már nem kapnak lángra többé.

ADEIMANTOSZ: De akkor hogy kellene?

SZÓKRATÉSZ: Épp fordítva. Gyermek- és serdülőkorban csak gyermeteg neveléssel[56] és gyerekeknek való filozófiával kell őket traktálnunk, és nagy gonddal fejlesztenünk a testüket, míg zsendül és férfiasodik, hisz ennek is a filozófia látja hasznát; ha már előre haladnak abba a korba, amelyben a lélek már kezd megérni, szigorítanunk kell filozófiai gyakorlataikat; mikor életerejük már lanyhul, és a politikai és katonai szolgálatból kiöregszenek, akkor hadd legeljenek szabadon a filozófiában, mást se csináljanak, legfeljebb csak úgy mellesleg, ha boldogan szeretnének élni, és földi életük után el akarnak jutni a megérdemelt örök élethez.

ADEIMANTOSZ: Úgy látom, Szókratész, igen szívedből szóltál; hanem szerintem a hallgatóság zöme még inkább ellened szegül, és egyáltalán nem adja be a derekát, élükön Thraszümakhosszal.

SZÓKRATÉSZ: Ne hangold ellenem Thraszümakhoszt, hisz épp most lettünk jó barátok, bár eddig se voltunk ellenlábasok. Próbálkozásainkkal addig úgysem hagyunk föl, míg vagy meg nem győzzük őt és a többieket, vagy valami előnyt nem szereztünk nekik a későbbi életre, mikor újjászületve, éppen ilyen eszmecserébe csöppennek majd.

ADEIMANTOSZ: Ugyan közeli időpontra ígéred!

Szókratész: A teljességhez képest ez semmi! De nem is csoda, ha a mondottakban nem hisz a sokaság; hiszen sose látták megvalósulva, amit most mondtunk, inkább csak olyan szavakat hallottak, amelyeket szándékosan egymáshoz hasonlítottak, és nem önmaguktól estek egybe, mint most.[57] Hisz még sose láttak sem egy, sem több olyan férfit, aki szóban, tettben a végső lehetőségig az erényhez idomult volna, és hasonló vagy ugyanolyan tökéletes állam vezére lett volna. Vagy azt hiszed, igen?

Adeimantosz: Semmiképpen.

Szókratész: És, kedves barátom, még csak szép és szabad szellemű beszélgetéseknek se lehettek fültanúi, melyeknek résztvevői minden módon keresik az igazságot, csak hogy megismerjék — ám minél távolabb akarnak maradni a puszta ügyeskedéstől és fortélyos huzakodástól, melynek egyéb célja sincs, mint a hiú dicsvágy, viszályszítás törvényházban, magán-összejöveteleken.

Adeimantosz: Bizony nem hallottak ilyet.

Szókratész: Hát emiatt és mindezt már akkor előre látva, rettegtünk, de mégis, az igazság kényszerétől hajtva, kimondtuk: sem állam, sem alkotmány, sem egyén addig nem válik tökéletessé, míg a néhány, nem ádáz, de haszontalannak ócsárolt filozófust nem kényszeríti a sors, hogy — akarva, nem akarva — gondját viselje az államnak, és ha az hívja őt, engedjen a hívásnak (vagy esetleg az államot kényszerítik, hogy engedelmeskedjen neki) — vagy míg a mostani uralkodók és királyok fiait, vagy őket magukat — valami isteni sugallat révén — nem igázza le az igazi filozófia utáni igaz sóvárgás. Semmi okát nem látom, hogy akár e két

eshetőség egyike, akár mindkettő lehetetlen volna. Mert ha így lenne, méltán kinevethetnének, hogy vágyálmokról fecsegünk. Vagy nincs így?

ADEIMANTOSZ: De így van.

SZÓKRATÉSZ: Ha tehát a legkülönb filozófusok az állam felett őrködni kényszerültek — ez megesett a végtelen messze múltban, vagy megesik ma is, messze túl a mi látókörünkön, valami barbár vidéken, és ha ezután is megesnék... akkor készek vagyunk érveket felsorakoztatni amellett, hogy a vázolt alkotmány megvalósult, létezik és létezni fog, ha ez a múzsa[58] lesz az állam ura. Mert nem lehetetlen, és mi sem állítunk lehetetlent; csak nehéz megvalósítani — ebben mi is egyetértettünk.

ADEIMANTOSZ: Magam is ezt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Ezzel azt mondod: a tömeg viszont nem hiszi?

ADEIMANTOSZ: Bizonyára.

SZÓKRATÉSZ: Drága barátom! Ne vádold ily nagyon a tömeget. Más lesz majd a véleménye, ha nem kötekedve az emberekkel, de szelíd szóval megcáfolva a tanulásszeretetre szórt rágalmakat, megérteted vele, kiket tartasz filozófusoknak; és ha ugyanúgy, mint az előbb, meghatározod természetüket és foglalatosságukat, nehogy azt képzeljék, azokról szólsz, akikre ők gondolnak. És ha így szemlélik őket, meglásd, egész más lesz róluk a véleményük, és mást felelnek majd. Vagy azt hiszed, bárki is haragszik a nem haragvóra, és irigyli a nem irigykedőt, ha maga nem irigy, hanem szelíd? Megelőzlek téged, és kimondom: úgy vélem, csak ritkán, egy-egy ember akad ilyen nehéz természetű, de a tömeg nem ilyen.

ADEIMANTOSZ: Ne kételkedj; egyetértek.

SZÓKRATÉSZ: Abban is egyetértesz talán, hogy a tö-

meg neheztelő véleményét a filozófiáról azok váltották ki, akik külföldről illetlen-hívatlanul ide betolakodtak, majd örökösen egymást szapulják, torzsalkodnak, folyton csak személyeskednek, ami a legkevésbé illik a filozófiához?

ADEIMANTOSZ: Egyetértek!

SZÓKRATÉSZ: Bizony, Adeimantosz, aki elméjében a valóságos létezőket szemléli, nincs ideje, hogy lefelé sandítgasson az emberi nyüzsgésre, és e torzsalkodásban beteljék irigységgel és gonoszsággal, hanem a szépen rendezett, örök változatlan lényegekre pillant, azokat szemléli, amelyek nem cselekszenek és nem szenvednek el egymástól igazságtalanságot, hanem szép rendben, értelmesen léteznek; ezeket utánozza, és próbál a lehető legtökéletesebben hozzájuk idomulni. Szerinted lehetséges volna, hogy valaki ne utánozza, amivel egyetért, és amit ámulva csodál?

ADEIMANTOSZ: Ez lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: Így az isteni és szépen rendezett lényegekkel társulva, a filozófus maga is rendezetté és istenivé alakul — már amennyire ember képes erre. De azért rágalom sok akad.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És ha valami kényszer arra ösztökélné, hogy amit odafönn lát, iparkodjék azt az emberek szokásaira alkalmazni, magán- és közéletben — és ne csak önmagát alakítsa ilyenné; mit gondolsz, ez az ember rossz tanítója lenne az önmérsékletnek, igazságosságnak és minden más közerénynek?

ADEIMANTOSZ: A legkevésbé.

SZÓKRATÉSZ: És ha a sokaság megérzi, hogy igazat szóltunk róla, vajon ezután is neheztel a filozófusokra, és nem hiszi el majd, ha azt állítjuk, hogy addig nem

lesz boldog az állam, míg az isteni példakép szerint nem formálják körvonalait a festők?

ADEIMANTOSZ: Nem neheztel többé, ha ugyan megérzi ezt. De mit értesz átformáláson?

SZÓKRATÉSZ: Az államot és az emberi szokásokat kezükbe veszik, mint egy írótáblát, és először is tisztára törlik, ami nem megy a legkönnyebben. Hisz tudod, hogy a filozófusok épp ebben ütnek el a többiektől, hogy addig nem nyúlnak semmihez, sem egyénhez, sem államhoz, és nem írnak elő új törvényeket, míg szűztisztán nem veszik át, vagy nem teszik maguk azzá ezeket.

ADEIMANTOSZ: Ez helyes is!

A filozófus az államot isteni mintára alkotja meg

SZÓKRATÉSZ: A filozófus aztán megtervezi az alkotmány vázát.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Majd, gondolom, alkotás közben gyakran pillantgatnak kétfelé: a természetes[59] igazságokra, szépségre, önmérsékletre és más minden ilyesmire, és arra, amit az emberekbe plántálnak, midőn összekeverik és elegyítik az emberi ideált [hasonlatosságot], abból kiindulva, amit már Homérosz — ha emberben látta — „istenhez hasonlónak", „istenformá"-nak hívott.[60]

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: És gondolom, ezt kitörlik, azt meg ismét beírják, míg az isten számára legkedvesebb emberi vonások nem tűnnek elő.

ADEIMANTOSZ: Így lesz a kép a legszebb.

SZÓKRATÉSZ: Vajon meggyőzzük-e azokat, akik szavaid szerint vadul nekünk esnek: tényleg ilyen alkot-

mány képírója a filozófus, akit előbb magasztaltunk nekik, és aki miatt úgy megnehezteltek, hallván, hogy vezérletükre bíztuk az államot. És most ennek hallatára tán megszelídülnek?

ADEIMANTOSZ: Ha eszük van, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Miben kételkedhetnek még? Hogy a filozófusok a létező és az igazság szerelmesei?

ADEIMANTOSZ: Képtelenség volna.

SZÓKRATÉSZ: Vagy hogy általunk leírt természetük nem rokon ama „legjobb"-bal?

ADEIMANTOSZ: Ezt se hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Vagy hogy ilyen természet, ha a hozzá illő foglalatossághoz jut, mégse válik tökéletesebben jóvá és filozófussá, mint más. Nem azokról mondhatnánk ezt inkább, akiket kizártunk?

ADEIMANTOSZ: Dehogynem.

SZÓKRATÉSZ: És még mindig húzódoznak majd, amikor azt mondjuk, hogy amíg a filozófus fajta nem lesz az állam vezére, addig nem csitul az államnak és polgárainak nyomorúsága, nem valósulhat meg az általunk vázolt alkotmány?

ADEIMANTOSZ: Már talán kevésbé húzódoznának.

SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy a kevésbé helyett ezt mondjuk: „teljesen megszelídülnek", és „beadják a derekukat", hogy — ha másért nem, szégyenkezésből — egyetértsenek velünk?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is akarom.

SZÓKRATÉSZ: Ezek hát beadták a derekukat. De nem jelezheti kételyét valaki, hogy a királyoknak és uralkodóknak talán épp nem akadnak filozófus természetű csemetéi?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha születnek ilyenek, mondhatná valaki, hogy ezek szükségképpen megromlanak? Hisz azt mi is belátjuk, hogy nehéz a jó úton megmaradni. De erősítgetheti valaki, hogy időtlen időkig egyetlen-egy se tart ki a jó úton?

ADEIMANTOSZ: Hogy erősítgethetné?!

SZÓKRATÉSZ: Nos, ha csak egy akad, az is elég, hogy — ha az állam a kezére adja magát — mindent valóra váltson, amit most lehetetlennek hisznek.

ADEIMANTOSZ: Elég ám!

SZÓKRATÉSZ: Ha ugyanis egy vezető létrehozza az elébb vázolt törvényeket és funkciókat, lehetetlen, hogy a polgárok ne akarják végrehajtani.

ADEIMANTOSZ: Lehetetlen.

SZÓKRATÉSZ: És olyan nagy csoda és lehetetlenség, hogy amit mi jónak látunk, más is annak lássa?

ADEIMANTOSZ: Aligha.

SZÓKRATÉSZ: Nos, a mi alkotmányunk a lehető legjobb, ha ugyan ez lehetséges —, azt hiszem, ezt a témát előbb már kimerítettük.

ADEIMANTOSZ: Ki ám.

SZÓKRATÉSZ: Most úgy tetszik, kimondhatjuk, hogy vázolt törvényjavaslataink a legjobbak volnának, ha megvalósulnának; és nehéz megvalósítani őket, de nem lehetetlen.

ADEIMANTOSZ: Ezt kimondhatjuk.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, miután ennek nagy kínnal a végére értünk, a maradék kérdésekről kell szólanunk: mi módon, mily tudományok és foglalatosságok útján pallérozódjanak az alkotmány őrei, és mily életkorban kezdjenek az egyes résztudományokkal foglalkozni.

ADEIMANTOSZ: Igen, erről kell szólanunk.

SZÓKRATÉSZ: Mit sem nyertem ravaszságommal, mikor előbb mellőztem az ízetlen témát: a nősülést, a gyermeknemzést és a vezetők kiválasztását, tudván, hogy a teljes igazság utálatos és nehezen elérhető: most azonban mégis rá kell szánnunk magunkat, hogy erről is szóljunk. Az asszonyok és gyermekek kérdésén már túljutottunk, ám elölről kell vizsgálnunk a vezetők kiválasztását. Ha emlékszel, azt állítottuk; államszeretőknek kell mutatkozniuk, és próbára kell őket tennünk gyönyörökben, kínokban, meg kell győződnünk róla, hogy ez érzéseiket sem kínokban, sem rettegésben, sem bármi más viszontagságokban nem tagadják meg, és aki erre nem képes, el kell tanácsolnunk, és csak aki színtisztán mindenben hűnek bizonyult — mint a tűzben próbált arany — azt tegyük meg vezetőnek, s adjunk neki tiszteletajándékot, s halála után kitüntetéseket. Ilyesmiket mondottunk, s közben gondolatmenetünk mellékútra tért, és fátyolba burkolózott, mert akkor még félt megbolygatni a most már nyílt kérdést.

ADEIMANTOSZ: Színigazat szólsz, emlékszem.

SZÓKRATÉSZ: Barátom, akkor bizony szabódtam kimondani, amit most mégis kimondok nagy merészen: a legkiválóbb őrök posztjára filozófusokat kell állítanunk.

ADEIMANTOSZ: Mondjuk ki!

SZÓKRATÉSZ: De gondold csak meg: ilyenek nyilván

igen kevesen adódnak, mert azok a tulajdonságok, amelyeket eszmefuttatásunkban megköveteltünk, ritkán járnak együtt, legtöbbször csak más és más emberben találhatók.

ADEIMANTOSZ: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: A tanulékonyság, az éles emlékezet, a beretva-ész, a gyors felfogás s az ezekből következő tulajdonságok nemigen ötvöződnek a fiatalos hévvel, az elme nagyvonalúságával — az ilyenek nemigen szeretnek rendezetten, nyugodtan, állhatatosságban élni, hanem hevességükben arra csapódnak, amerre a vaksors hányja őket, s az állhatatosságnak írmagja sem marad bennük.

ADEIMANTOSZ: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Viszont akik szokásaikban állhatatosak, a nehezen változó jelleműek, akikben inkább megbízhatunk, akik háborúban, rémségek közepette rettenthetetlenek, a tanulásban is ugyanilyenek: nehezen kimozdíthatók, nehezen értők, mintha megkótyagosodtak volna: álomszuszékok, örökké ásítók, ha a fejüket kell törni valamin.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Mi meg azt állítottuk, hogy mindkét tulajdonságra szükség van, mégpedig arányosan, vagy ha nem, ne legyen részük sem magasrendű nevelésben, kitüntetésben, sem az uralomban.

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Mit gondolsz, ugye kevesen lesznek a megfelelők?

ADEIMANTOSZ: Azt gondolom.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, mint mondtuk, próbára kell tennünk őket fáradalmakban, rettenetben és gyönyörökben, sőt, amit előbb mellőztünk, most kimondjuk:

sokféle tudományban is edzenünk kell őket, azt fürkészve, vajon képesek-e felfogni a legmagasabb tudományokat, avagy letörnek, mint más versenyeken lemaradók.

ADEIMANTOSZ: Indokolt ezt kifürkésznünk. De mondd, melyek szerinted a legmagasabb tudományok?

SZÓKRATÉSZ: Emlékszel, megkülönböztettük a lélek három fajtáját, és ezek alapján határoztuk meg, mi az igazságosság, mértékletesség, bátorság.

ADEIMANTOSZ: Ha nem emlékeznék, nem volna jogom meghallgatni a folytatást.

SZÓKRATÉSZ: Arra is emlékszel, amit előtte mondottunk?

ADEIMANTOSZ: Mire?

SZÓKRATÉSZ: Azt mondtuk: ahhoz, hogy ez erényeket a lehető legszebben megismerhessük, még hosszabb kerülőutat[61] kellene tennünk, melynek során minden világossá válnék, de az is lehetséges, hogy gondolatmenetünkhöz csak olyan bizonyítékokat csatolnánk, amelyek az előbb elmondottakból adódnak. Ám ti bizonygattátok: elég néktek ennyi, és ekkor olyasmiket állítottunk, amelyek szerintem ugyan nem pontosak, de ti nyilatkozhattok, beéritek-e ezzel is.

ADEIMANTOSZ: Én beérem, és azt hiszem, a többiek is.

SZÓKRATÉSZ: Igen ám, barátom, de ha az ilyen dolgokban a mérték valamivel is eltér a valóságtól, már nem jó mérték többé. Mert ami pontatlan, az semminek sem lehet a mértéke, bár néha némelyek úgy vélik, nincs szükségük további kutatásra.

ADEIMANTOSZ: Nagyon sokan tesznek így merő kényelemből.

SZÓKRATÉSZ: Az efféle kényelem a legkevésbé sem illik az állam és a törvények őreihez.

ADEIMANTOSZ: Hihetőleg.

SZÓKRATÉSZ: Az ilyen ember tehát, barátom, csak tegyen kerülőt a hosszabb úton, és legalább annyira gyötörje magát a tanulással, mint a testedzéssel, máskülönben sosem érhet a legnagyobb és leginkább hozzáillő tudomány végére.

ADEIMANTOSZ: Hát nem az előbbi három erény a legnagyobb tudomány? Van valami még nagyobb az igazságosságnál és a többinél?

SZÓKRATÉSZ: Van. És az erényeknek sem szabad csak a körvonalait, árnyékvázát szemlélnünk, mint most teszszük, hanem a lehető legtökéletesebb ábrázolásukat. Avagy nem mulatságos, hogy minden erőnket megfeszítjük, hogy más, egészen jelentéktelen kérdéseket a lehető legtüzetesebben tisztázzunk és megvilágítsunk, ugyanakkor a legfontosabb dolgokat nem méltatjuk tüzetes figyelemre?

ADEIMANTOSZ: De nagyon is... Vagy azt hiszed, bárki is elmulasztaná megkérdezni, hogy szerinted mi a legmagasabb tudomány, és mivel foglalkozik?

Az őröknek a „jó" eszméjét kell megismerniök

SZÓKRATÉSZ: Aligha hiszem. Nos, kérdezd akár te is. Mindenesetre ezt már nemegyszer hallottad tőlem. Most vagy kiment a fejedből, vagy megint abban mesterkedsz, hogy akadékoskodásoddal megzavarj. Gyanítom, inkább ez utóbbit akarod. Hiszen már sokszor hallhattad tőlem, hogy a legnagyobb tudomány tárgya a jó eszméje, és az igazságosság meg a többi csak általa válik igazán hasznossá és üdvössé, és most alighanem tudod már, hogy éppen erről akarok beszélni, és hozzáteszem, hogy nem ismerjük eléggé; és ha nem ismerjük,

nélküle, még ha minden mást untig ismernénk is, tudod jól, nem boldogulhatunk, mint ahogy akkor se, ha bármit is birtokolnánk a jó eszméje nélkül. Vagy azt hiszed, hasznunkra volna, ha minden a miénk volna, csak éppen ami jó, az nem? Vagy ha mindent értenénk, ami nélkülözi a jót, viszont nem értenénk semmit, ami szép és jó?

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, nem hiszem!

SZÓKRATÉSZ: Nyilván azt is tudod, hogy a tömeg a jót gyönyörnek hiszi, a kifinomultabbak meg okosságnak?[62]

ADEIMANTOSZ: Miért is ne tudnám?

SZÓKRATÉSZ: De azt is tudod, ugye barátom, hogy akik ebben hisznek, nem tudnak számot adni róla, miféle okosságról van szó, s végül is arra az állításra kényszerülnek, hogy a „jóra vezérlő okosságról" beszélnek.

ADEIMANTOSZ: Igen mulatságosan.

SZÓKRATÉSZ: Miért is ne? Hiszen ha meg is szólnak, mert nem tudjuk, mi a jó, ugyanakkor úgy vitáznak velünk, mintha tudnánk. Ezt hajtogatják: „jóra vezérlő okosság", mintha mi tudnánk, mire gondolnak, mikor a „jó"-t emlegetik.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is igaz.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, akkor azt is be kell ismerniök, hogy a jó és a rossz ugyanaz a dolog? Nem?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Világos tehát, hogy ezzel kapcsolatban sok kétség merülhet fel?

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: És az nem világos, hogy az igazságosság és a szépség dolgában sokan beérik a látszattal, és ha valójában nem is létezik, akkor is készek látszatdolgokat cselekedni, birtokolni, hamis látszatot kelteni,

a jóból viszont senkinek sem elég a látszat, az igazi jót kell birtokolnia, s ez esetben a merő látszat a kutyának se kell!

ADEIMANTOSZ: De mennyire így van!

SZÓKRATÉSZ: Nos, ha minden lélek az igazi jót hajszolja, és ezért mindenre képes, mert valahogy sejti, hogy ez a valóság, ugyanakkor zavartan tapogatózik, mert sehogy se tudja felfogni igazi lényegét, és nem ragadhatja meg oly biztos hittel, mint más dolgokat, és ezért elesik attól a haszontól is, amit a többi dolog ismerete nyújthatna — nos, ha ez ilyen fontos, vajon elnézhetjük-e, hogy még a legkiválóbb polgárok is, akikre mindent bízunk, sötétben tévelyegjenek?

ADEIMANTOSZ: Szó sincs róla!

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem tehát: az igazságosság és a szépség, amelyről nem tudni, miképpen lesz jóvá is, nem sok hasznot jelent az olyan őr számára, aki szintén nem tudja ezt, sőt megjósolom, hogy a jó eszméje nélkül az igazság és a szépség eléggé meg nem ismerhető.

ADEIMANTOSZ: Helyesen jósolod.

SZÓKRATÉSZ: Államunk ugye akkor lesz tökéletesen szervezett, ha olyan őr vigyáz rá, aki ismeri a jóság eszméjét?

Mi a „jó"?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen. Hanem, ó, Szókratész, te minek mondod a jót? Tudománynak-e vagy gyönyörnek? Vagy valami másnak?

SZÓKRATÉSZ: Íme, az ember! Tudtam, hogy nem elégít ki a mások vélekedése!

ADEIMANTOSZ: Nem is igazságos, ó, Szókratész, hogy az ember csak a mások nézeteit szajkózza, és ne a magáét, mikor már annyi ideje gondolkodik minderről.

Szókratész: Hogyan? Hát az igazságos, hogy valaki úgy beszéljen általa nem ismert dolgokról, mintha ismerné?

Adeimantosz: Semmiképpen ne tegyen úgy, mintha ismerné, hanem mondja ki egyszerűen a véleményét róla.

Szókratész: De nem észlelted, hogy ismeret nélkül a vélekedés csúf dolog? Még a legjobb vélekedés is vak. Vagy azt hiszed, aki ráhibáz az igazságra anélkül, hogy számot adhatna róla, különbözik valamiben is a jó úton botorkáló vaktól?

Adeimantosz: Nem hiszem.

Szókratész: Mégis inkább szemlélsz csúf, vak és nyomorék dolgokat, amikor másoktól hallhatod, mi a világos és a szép?

Glaukón: Zeuszra, nem, ó, Szókratész! Ne hagyd abba, míg a végére nem értél! Hiszen beérjük azzal is, ha csak úgy elemzed a jó eszméjét, ahogy az igazságot, a mértékletességet és a többit elemezted.

Szókratész: Bezzeg én is beérném ennyivel, cimborám, nagyon is beérném! Csak föl ne süljek, és ne váljak nagy buzgalmamban olyan idétlenné, hogy kinevessetek! Ezért, drága barátaim, egy időre mellőzzük azt a kérdést, mi is a jó lényege önmagában — azt hiszem, ez nagyobb feladat, minthogy most egy nekirugaszkodással tisztáznánk, mi erről a véleményem. De hogy szerintem mi az, ami a jóhoz a leghasonlatosabb, amint a gyermek hasonlít az apához, hadd mondjam el nektek, ha kívánjátok, de ha nem akarjátok, hát hagyjuk ezt is.

Glaukón: Csak mondd! Az apáról majd máskor adsz számot.

Szókratész: Szeretném, ha majd ezt is kifejthetném nektek, és ti meghallgatnátok. És nemcsak mint most,

csupán a „kamatját". Hát akkor halljatok most csak a kamatról, magának a jónak a gyermekéről. De vigyázzatok, nehogy önkéntelenül is rászedjelek benneteket, és a kamatot hamis pénzzel fizessem ki!

GLAUKÓN: Vigyázunk, ahogy tudunk, csak beszélj!

SZÓKRATÉSZ: De előbb még meg kell egyeznünk, és szeretnélek még emlékeztetni benneteket előbb említett és sokszor ismételt tételeinkre.

GLAUKÓN: Melyekre?

SZÓKRATÉSZ: Például arra, hogy sok „szép" és „jó" dolog van, és minden másról is azt mondjuk, hogy „van", és szavainkban is így különböztetjük meg őket.

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanakkor feltételezzük „magát a szépet", „magát a jót", és így minden mást, amit elébb soknak állítottunk, most mindegyiket a létező egyetlen „eszméje" szerint *egynek* tételezzük fel, és ezt hívjuk az illető dolog lényegének.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Miféle képességünkkel látjuk, amit látunk?

GLAUKÓN: A látásunkkal.

SZÓKRATÉSZ: És ugye a hallásunkkal halljuk, ami hallható, és a többi érzékünkkel érzékeljük mindazt, ami érzékelhető.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És nem vetted észre, hogy az érzékek teremtője a többinél mennyivel tökéletesebbnek alkotta a látást és a láthatóság képességét?

GLAUKÓN: Nemigen.

SZÓKRATÉSZ: Akkor ezt vizsgáld meg! Vajon kell-e harmadik közeg a halláson és a hangon kívül, hogy a hallás végbemenjen, és a hang hallható legyen? Úgy

értem, ha ez a harmadik nem volna jelen, nem lenne hallás, és a hang se lenne hallható?

GLAUKÓN: Dehogy kell neki más közeg.

SZÓKRATÉSZ: Nemigen akad olyan érzék, véleményem szerint egy sincs, amelynek szüksége lenne ilyesmire. Vagy szerinted?

GLAUKÓN: Szerintem sincs.

SZÓKRATÉSZ: És nem vetted észre, hogy a látáshoz és a látványhoz kell még egy harmadik közeg?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: A szemben adva van a látás képessége, és a szem birtokosa meg is próbálhatja használni ezt; és a dolgokon adva vannak a színek, mégis, ha nincs jelen még egy harmadik közeg is, amely külön erre a célra termett, jól tudod, a látás nem jön létre, és a színek is láthatatlanok.

GLAUKÓN: Mi ez, amiről beszélsz?

SZÓKRATÉSZ: Amit te fénynek nevezel.

GLAUKÓN: Igazad van!

SZÓKRATÉSZ: Így hát az a kötelék, amely a látás érzékét és a látvány lehetőségét összeköti, valamennyi hasonló érzék-kapcsolatnál értékesebb, ha ugyan nem értéktelen a fény.

GLAUKÓN: De mennyire nem értéktelen!

SZÓKRATÉSZ: És melyik égi istenre gondolsz, akinek fénye lehetővé teszi a látást, hogy a lehető legjobban valósuljon meg a látás, és váljék láthatóvá a látnivaló?

GLAUKÓN: Akit te is, a többiek is. Világos, hogy a Napra gondolsz.

SZÓKRATÉSZ: És így viszonylik a látás is ehhez az istenhez?

GLAUKÓN: Hogyan?

Szókratész: Hogy sem a látás, sem amiben támad, az úgynevezett szem, nem azonos a Nappal.

Glaukón: Nem azonos.

Szókratész: Mégis úgy vélem, az összes érzékszervek közül a Naphoz a leginkább a szem hasonló.

Glaukón: Úgy van.

Szókratész: És a képességét is a Naptól kölcsönzi, mintegy a Napból folyik belé?

Glaukón: Nagyon is.

Szókratész: De maga a Nap sem a látás, hiszen annak oka, és csak a látás látja őt.

Glaukón: Igaz.

Miként a Nap megvilágítja a látható dolgokat, akképpen a „jó" az ésszel felfogható dolgokat

Szókratész: Nos, a Napot tartom a jó „gyermekének", amit a jó szült önmaga megfelelőjeként. Vagyis, ahogy a gondolat területén a jó viszonylik az észhez, és az ésszel felfogható dolgokhoz, úgy viszonylik a látás területén a Nap a látáshoz és a látható dolgokhoz.

Glaukón: Hogyan? Fejtsd ki részletesen!

Szókratész: Tudod, ha a szem nem olyan tárgyak felé fordul, amelyeket a nappali Nap világít meg, hanem csak az éj pislákoló fénye, meghomályosodik, szinte belevakul, mintha tiszta látását elvesztette volna.

Glaukón: Ez nagyon valószínű.

Szókratész: Ha azonban napsütötte tárgyakra pillant, egyszerre élesen lát, mintha a látás a szemben volna.

Glaukón: Nyilván.

Szókratész: Értsd ugyanezt a lélek működésére is. Ha olyan tárgyra szegeződik, amelyet az igazság és a létező sugároz be, egyszerre felfogja, megismeri azt,

és úgy tetszik, esze tökéletesen működik: ám ha sötétben levő tárgyra, keletkező és elmúló dologra tapad, csupán vélekedik és vakoskodik, véleményeit összevissza cserélgeti, és úgy tetszik, mintha nem volna észnél.

GLAUKÓN: Úgy tetszik.

SZÓKRATÉSZ: Ezt az erőt, ami a megismerendő dolgoknak igazságot kölcsönöz, a megismerőnek pedig a megismerés képességét, nevezd a *jó eszméjé*nek, és tekintsd a tudás és a megismerendő igazság okának. Így, bár a megismerés is és az igazság is szép, csak akkor lesz igazad, ha a jó eszméjét ezeknél is szebbnek gondolod. Mint ahogy az előbb a fényt és a látást igen helyesen a *Naphoz hasonló*nak véltük, de nem volna helyes azonosítanunk a Nappal, így most a tudást és az igazságot helyes valami *jóhoz hasonló*nak vélnünk, de nem volna helyes bármelyikről is azt hinnünk, hogy az maga a jó. Így a jót valami még fenségesebbnek kell tartanunk.

GLAUKÓN: Megfoghatatlan szépségről beszélsz, ha az a tudás és az igazság forrása, szépségben mégis fölülmúlja őket is! Hiszen csak nem azonosítod a gyönyörrel?

SZÓKRATÉSZ: Óvakodom ettől! Hanem próbáld így látni a képmását!

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, elismered, hogy a Nap a látott dolgok számára nemcsak azt teszi lehetővé, hogy láthatók legyenek, hanem biztosítja keletkezésüket, növekedésüket és táplálékukat is, noha önmaga nem keletkezés.

GLAUKÓN: Perzse hogy nem.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanígy a megismerendő dolgok nemcsak megismerhetőségüket nyerik a jó eszméjétől, ha-

nem létüket és lényegüket is, noha a jó maga nem lényeg, hanem fenségben és hatalomban fölötte való.

GLAUKÓN (kuncogva): Apollónra! Mily magasztos túlzás!

SZÓKRATÉSZ: Te vagy az oka, hiszen te erőltettél a jóról vallott nézeteim kimondására!

GLAUKÓN: A világért se hagyd abba! Vagy ha igen, legalább a Nap-hasonlatot mondd végig, ha valamit még elhallgattál belőle.

SZÓKRATÉSZ: Bizony, sok mindent nem mondtam el.

GLAUKÓN: Egy morzsát se hagyjál el!

SZÓKRATÉSZ: Attól tartok, sokat is. Mégis, mindazt, amit most elmondhatok, készakarva nem fogom elhallgatni.

GLAUKÓN: Ne is!

SZÓKRATÉSZ: Gondold meg hát, mert mondottuk: két csoport van; az egyik az ésszel elgondolható fa és terület fölött uralkodik, a másik a láthatóén — nem akarom azt mondani, hogy a levegőégen, nehogy azt hidd, hogy a szavakkal bűvészkedem.[63]

GLAUKÓN: Meggondoltam.

A megismerés tárgya négyféle, s ugyancsak négyféle a megismerés formája is

SZÓKRATÉSZ: És most képzelj el egy vonalat[64], amely két egyenlőtlen részre oszlik, és a két szeletet — a látható világot és az ésszel elgondolhatót — vágd ismét két részre az előbbi arány szerint, egymáshoz képest a világosság és a homály foka szerint, ekkor a látható egyik szelete jelzi a képeket. Ezeken a képeken az árnyakat értem és a vízen, a szilárd, sima, fényes felületeken tükröződő jelenéseket és minden más ilyesmit, ha ugyan érted.

GLAUKÓN: Értem.

SZÓKRATÉSZ: A látható világ másik szeletének tekintsd mindazokat, amiknek az előbbi árnyképek a tükörképei: a körülöttük levő állatokat, növényeket és az emberi kéz minden művét.

GLAUKÓN: Annak tekintem.

SZÓKRATÉSZ: És igazat adsz-e nekem abban, hogy az igazság és hamisság tekintetében a hasonmás (az árnykép) és a modell (a való dolgok) között olyan a viszony, mint a vélemény és az ismeret között.

GLAUKÓN: Igazat adok neked.

SZÓKRATÉSZ: Akkor vizsgáld meg, hogyan kell kettéválasztanunk az ésszel gondolható dolgokat.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy az egyik csoport tárgyait a lélek úgy kényszerül keresni, hogy az előbb lemintázott jelenségeket, mintegy képekül használja fel, kiindulva bizonyos feltevésekből, de nem az alap felé haladva, hanem a végeredmény felé. Míg a másik csoport tárgyait úgy keresi, hogy egy feltevésből a feltétlen alap felé halad, és az előbbi csoporttal ellentétben, nem él képekkel, hanem maguk az eszmék segítségével járja a módszeres kutatás útját.

GLAUKÓN: E szavaidat még nem értem eléggé.

SZÓKRATÉSZ: Elmondom újra. S ha bizonyos dolgokat előrebocsátok, majd jobban megérted. Gondolom, tudod, hogy akik mértannal, számolással és más ilyesmikkel foglalatoskodnak, feltételezik a páratlan és páros számot, az idomokat, a szögek három fajtáját, és más efféléket, az egyes kutatási módszerek szerint, mint akik már ismerik és evidens feltevésnek tekintik: tovább már nem iparkodnak sem maguk, sem mások számára igazolni ezeket, mintha mindenki előtt maguktól értető-

dőek volnának, és ezekből kiindulva, lépésről lépésre következtetnek tovább, és végül egyetértenek abban, aminek bebizonyításához hozzákezdtek.

GLAUKÓN: Ezt én is jól tudom.

SZÓKRATÉSZ: Nemde azt is tudod, hogy látható formákkal élnek, és ezekről beszélnek, noha valójában nem rájuk gondolnak, hanem azokra, amiket a látottak tükröznek: *magát a négyszöget* kutatják és *magát az átmérőt*, és nem azt az átmérőt, amit rajzolnak és így tovább. A kézzelfogható dolgokat, melyeket formálnak és rajzolnak, és amelyeknek tükörképei a víz felszínén láthatók, csak képekül használják föl, de magukat az eredetieket iparkodnak látni, amik csupán a gondolatban lelhetők fel.

GLAUKÓN: Igazad van.

SZÓKRATÉSZ: Ezt a csoportot ugyan ésszel gondolhatónak mondottam, de ennek kutatásakor a lélek feltevésekkel kényszerül élni, és nem az alap felé halad, hisz nem léphet a feltevéseknél feljebb, hanem mintegy képekkel él a valóságos dolgokkal, melyeket a még alantasabb árnyképek tükröznek, és melyek ez utóbbiakhoz képest világosaknak és értékeseknek tetszenek.

GLAUKÓN: Értem már! A mértan és a többi rokon mesterség elemeiről beszélsz!

SZÓKRATÉSZ: Akkor értsd meg azt is, mit tartok az ésszel gondolhatók másik csoportjának! Ezt maga az értelem ragadja meg a dialektika erejével, míg a feltevéseket nem tekinti alapelveknek, hanem valóban csak feltevésnek, mintegy lépcsőnek és ösztönzőnek, hogy egész a feltétlenig, azaz mindennek alapjáig hatolva, azt megragadja, és azokba fogózva, amelyek ez alaptól függnek, leszálljon a végkövetkeztetéshez, s közben e műveletben semmi érzékletet ne használjon fel, csak

magukat az eszméket: eszméről eszmére haladva eszmékhez érkezzék.

GLAUKÓN: Értem már, de nem eléggé. Azt hiszem, igen bonyolult dolgokról beszélsz. Azt már értem, hogy meg akarod különböztetni a létezőnek és az észszel gondolhatónak a dialektika tudományával szemlélhető tényeit, lévén ezek sokkal világosabbak, mint az úgynevezett mesterségekkel (számtan, mértan) szemlélhetők, melyeknél az alapot feltevések helyettesítik, és ezek vizsgálói az értelemmel és nem az érzékkel kénytelenek szemlélni őket, mégis mivel kutatásukban nem hatolnak föl az alapelvig, hanem csak feltevésekből indulnak ki, szerinted „nincsenek igazán észnél", pedig az alapból kiindulva e feltevések is gondolataik volnának. Azt hiszem, a mértannal foglalkozók és hasonszőrűek gondolkodásmódját inkább csak értésnek és nem eszméletnek hívod, és ez az értés a vélekedés és az eszmélet (ész) közé esik.

SZÓKRATÉSZ: Kitűnően érted. És most ennek a négy résznek megfelelően a lélekben is négyféle élmény támad: a legfelsőbb rendű az eszmélet, második az értés, harmadik a helyes hit, utolsó pedig a sejtelem — és rendezd el őket a megfelelő arány szerint: ugyanolyan arány szerint részesülnek a világos érthetőségben, ahogy tárgyaik részesülnek a létigazságban.

GLAUKÓN: Értem, elismerem és elrendezem, ahogy mondtad.

Barlang-hasonlat

SZÓKRATÉSZ: Ezután a mi filozófus természetünket — olyan szempontból, hogy nevelődött-e vagy sem — vesd össze a következő élménnyel. Képzelj el egy föld alatti, barlangszerű szálláson — amelynek bejárata a fény felé tárul, és olyan tág, mint a barlang — embereket, gyerekségüktől fogva lábuknál és nyakuknál megbéklyózva, hogy egy helyben kell ülniük, és csak előre nézhetnek; fejüket a béklyótól nem tekerhetik körbe: a hátuk mögül, föntről, lobogó tűz világít, e tűz és a béklyózottak között fent út vezet, ennek hosszában alacsony fal épült, mint amilyen a közönség és a bűvészek között levő kerítés, mikor az utóbbiak csodákat mutogatnak.

GLAUKÓN: Elképzeltem.

SZÓKRATÉSZ: Majd azt is, hogy a kis fal mentén mindenféle holmit hurcolnak úgy, hogy a fal fölé magasuljanak: emberszobrokat, állatok kő és fa képmásait, és amint valószínű, a holmikat hurcolók egy része beszél, a másik meg hallgat.

GLAUKÓN: Titokzatos képről, titokzatos rabokról szólasz!

SZÓKRATÉSZ: Ezek hozzánk hasonlók. Mit gondolsz, az ilyenek önmagukból és egymásból látnak-e valami mást, mint az árnyakat, amelyeket a tűz a barlang szemközti falára vetít?

GLAUKÓN: Hogy is látnának mást, ha fejüket egy életen át mereven kell tartaniuk?

SZÓKRATÉSZ: És mit látnak a mögöttük tovahurcolt holmikból, nem ugyanezt?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha társalogni tudnának egymással, mit gondolsz, nem azt neveznék valóságnak, amit látnak?

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És ha börtönük szemközti fala visszhangoznék, és a mögöttük járók egyike megszólalna, mi mást hihetnének, mint hogy az elvonuló árny beszél?

GLAUKÓN: Zeuszra! Mi mást is?

SZÓKRATÉSZ: Egyáltalán nem is sejthetik, hogy más is lehet igaz, mint ama holmiknak az összképe!

GLAUKÓN: Szükségképpen nem.

SZÓKRATÉSZ: Most azt képzeld el, milyen is lenne béklyóból oldoztatásuk és oktalanságból gyógyulásuk, ha véletlenül természetes állapotba jutnának. Ha valamelyiküket föloldoznák, és kényszerítenék, hogy álljon föl, tekergesse a nyakát, lépkedjen, pillantson a fénybe; mindezt kínlódva tenné, és a nagy sugárzástól képtelen volna észrevenni, aminek előbb az árnyképét látta; mit gondolsz, mit szólna, ha valaki azt mondaná neki: előbb csak üres semmiségeket látott, most viszont sokkal helyesebben lát, mert közelebb került a valósághoz, és igazibb lét felé fordult, és rámutatva az úton járókra, kényszerítené őt, hogy feleljen a kérdésre: mi az? Szerinted nem volna zavarban, és nem azt hinné, hogy amit előbb látott, sokkal igazabb valóság, mint amit most mutatnak neki?

GLAUKÓN: Sokkal igazabbnak hinné.

SZÓKRATÉSZ: És ha valaki erőnek erejével fölvonszolná a szirtes meredélyen, és nem bocsátaná el, míg ki nem vezette a napvilágra; vajon nem kínlódna szegény, nem zsémbelődne, hogy miért húzzák-nyúzzák, és mikor kijutna a fényre, a nagy sugárzástól káprázó

szeme látna-e valamit is abból, amit igazi világnak tekintünk?

GLAUKÓN: Nem. Rögtön nem.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, előbb hozzá kellene edződnie, hogy a fentieket láthassa. Először csak az árnyképeket látná, aztán emberek és más dolgok vízi tükörképét, később magukat a dolgokat; aztán már könnyebben szemlélhetné a csillagokat és az eget, persze csak éjjel, amikor a csillag és a hold fényét pillantaná meg, mintha nappal nézné a Napot és az eget.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, legvégül megláthatná, és szemlélhetné a Napot is, de nem a tükörképét a vízben, sem egyéb közegben tükröződő mását, hanem önmagát a Napot, eredeti helyén és mivoltában.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Azután azt következtetné felőle, hogy ő teremti az évszakokat, az éveket, ő kormányoz mindent a látható térben, és mindennek, amit látott, valamiképp ő az oka.

GLAUKÓN: Világos, hogy amazok után erre kell rájönnie.

SZÓKRATÉSZ: És ha visszaidézi első szállását és ottani bölcsességét, rabtársait, mit gondolsz, változása nyomán boldognak érzi-e magát, volt társait meg nyomorultaknak?

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ha közös barlangéletükben kitüntették, megdicsérték, megajándékozták azt, aki a falon elfutó árnyakat a legélesebben megfigyelte és megjegyezte: melyek jönnek előbb, később, egyszerre — és ebből a legügyesebben megjósolta, mi lesz, ki jön majd; mit gondolsz, szabad emberünk még mindig a régi után

sóvárog majd, és irigyli a barlangbéli kitüntetetteket és nagyurakat, avagy inkább Homérosszal ért egyet, és hevesen szól:

Napszámban szivesebben túrnám másnak a földjét,
egy nyomorultét is,[65]

s bármit inkább elszenvedne, mint hogy azok hitét higgye, és úgy éljen?

GLAUKÓN: Azt hiszem, mindent inkább elszenvedne, csak ne éljen úgy!

SZÓKRATÉSZ: Tünődj ezen is! Ha emberünk ismét lemenne, és visszaülne régi helyére, a nagy napsugárról jövet, nem vakulna belé a szeme?

GLAUKÓN: De, nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ha ismét amaz árnyak böngészésében kellene versengenie az ottani örökös rabokkal, és vakoskodnék csak, míg a szeme meg nem szokná a sötétet — és ez az idő, míg megszokná, nem is volna rövid —, hát nem kacagnák ki, nem mondanák-e róla: úgy kell neki, miért ment fel, íme szeme világát vesztve jött vissza, hát lám, nem éri meg a felmenetel! És ha valaki eztán megpróbálná béklyóikat megoldani, és felvezetni őket, azt, ha nyakon csíphetnék és megölhetnék — vajon nem ölnék-e meg?

GLAUKÓN: De igen!

Életünk olyan, mint a barlanglakóké

SZÓKRATÉSZ: Ezt a képet, ó, Glaukón, egészében alkalmazd előbbi eszmecserénkre. A szemünk elé táruló világot hasonlítsd a börtönszálláshoz, a benne égő tűz fényét a Nap sugarához, és ha a feljutást és a fenti dol-

gok szemléletét azonosítod azzal, ahogy a lélek felszáll a gondolat világába, nem jársz messze az én elképzelésemtől — ha már hallani óhajtod. De isten tudja, igaz-e. Én azonban így látom: a megismerhető dolgok közül a legvégső a „jó" ideája, ami azonban nagyon nehezen pillantható meg, de ha megláttuk, azt kell következtetnünk róla, hogy mindnyájunk számára ő minden helyességnek és szépségnek az oka, ő szüli a látható világban a fényt és a fény urát, a gondolat világában pedig mint Úr osztja az igazságot és az észt; és őt kell szemlélnie annak, aki a magán- és közéletben okosan akar cselekedni.

GLAUKÓN: Ebben egyetértek veled, már amennyire tudok.

SZÓKRATÉSZ: Akkor érts egyet a következőkben is, és ne csodálkozzál, hogy akik idáig elvergődtek, azoknak már nem tetszik az emberi sürgölődés; lelkük folyton fölfelé vágyik, hogy ott időzzék, és ez nagyon is természetes, ha már a mondott hasonlat is ezt sugallja.

GLAUKÓN: Bizony természetes.

SZÓKRATÉSZ: És az csoda, hogy ha valaki az isteni szemlélődésből az emberi nyomorúságba csöppen, félszegen feszeng, és igen nevetségesnek tetszik, mert a szeme még vaksi, és mielőtt még kellően megszokhatná az itteni sötétet, máris kényszerítik, hogy a törvény házában vagy máshol vitázzék az igazságosság árnyairól vagy ama szobrokról, amelyeknek ezek az árnyai, és beszélgessen erről olyanokkal, akik magát az igazságosságot sose látták, és így tudakolja meg, hogy vajon ők hogy értik mindezt?

GLAUKÓN: Ez bizony nem csoda.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha valakinek van egy kis esze, emlékeznie kell arra, hogy kétféle látási zavar támad,

éspedig két okból: akkor, ha fényből megyünk a sötétbe, és akkor, ha sötétből a fénybe. Elgondolva, hogy ugyanez érvényes a lélekre is, nem kacag értetlenül, amikor észreveszi, hogy az földúlt és képtelen látni, hanem azt vizsgálja meg: vajon a lélek egy sugárzóbb világból idecsöppenve lett-e vaksi a szokatlan sötéttől, vagy tompább tudatlanságból vetődött-e sugárzóbb helyre, és a fénylőbb sugárzás káprázttatta el, és így az utóbbit boldognak tartja élménye és élete miatt, az előbbin meg szánakozik. És ha ezt ki akarná kacagni, kacagása kevésbé volna nevetséges, mintha a föntről, a fényről érkezőn kacagna.

GLAUKÓN: Nagyon is igazad van.

A nevelésnek a lélek szemét a „jó" felé kell irányitania

SZÓKRATÉSZ: Ha ez igaz, így kell gondolkoznunk ezekről: a nevelés nem olyan, amilyennek némelyek híresztelik. Azt állítják, a lélek eredetileg nem tud semmit, a tudást ők plántálják belé, mintha a vak szemébe látást helyeznének.

GLAUKÓN: Igen, ezt állítják.

SZÓKRATÉSZ: Jelen eszmecserénk azt jelzi, hogy e mindegyikünk lelkében meglévő képességet és szervet, amivel tanulunk — mint ahogy a szemet is csak az egész testtel együtt lehetett a sötétből a fény felé fordítani —, az egész lélekkel együtt lehet csak a keletkező világtól elfordítani, míg képes lesz elviselni, hogy a létezőt és a létező legfénylőbb központját szemlélje. És ezt a központot hívjuk a „jó" ideájának.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: A nevelés tehát éppen ez „elfordítás" mestersége, vagyis annak a képessége, hogy mi módon

forgatható el a lélek a legkönnyebben és a leghatásosabban, nem pedig annak a mestersége: mint lehet a látást a neveltbe beléplántálni, hiszen a látása már eleve adva van, csak nem a „jó" felé fordul, és nem azt nézi, amit kell — ezt kell hát kimesterkednünk.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

SZÓKRATÉSZ: A lélek többi, úgynevezett erényei a test erényeihez állnak közel, eredetileg nincsenek adva, és csak utólag fejleszthetők ki szoktatással és gyakorlással; a gondolkozás erénye azonban nyilván mindennél istenibb eredetű, mert képességét sohase veszti el, s csak azáltal, hogy merre fordul, lesz segítővé-hasznossá vagy ártóvá-haszontalanná. Vagy nem vetted észre, hogy a gonosznak emlegetett, de azért éles eszű emberek lelkecskéje mily élesen néz, mily pontosan megérti, ami felé fordul, mivel éppen hogy nem lát rosszul, de kényszerül a gonoszt szolgálni, s így mennél élesebben lát, annál több gonoszságot művel.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Ám ha az ilyen természetről gyerekségétől fogva leütögetnénk e keletkezésével rokon ólomkoloncokat, amelyek lakomákkal és más ilyen gyönyörökkel és torkosságokkal nőnek hozzá, és a lélek látását lefelé fordítják, és ezektől szabadulva, az igaz való felé fordulna, ugyanennek a léleknek ugyanaz a képessége az igazságot is a legélesebben látná, ahogy azt is, ami felé most fordult.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Hát az nem valószínű, sőt a mondottak alapján nem szükségszerű-e, hogy nem kormányoznák el valaha is az államot kielégítően sem a nem neveltek és igazságban járatlanok, sem pedig azok, akiknek megengedték, hogy életüket szakadatlan önnevelésben tölt-

sék. Amazok, mivel nincs életüknek egyetlen szilárd célpontja, amelyre szemüket szegezve cselekednének mindent magán- és közéletükben, ezek viszont azért, mert önként az ujjukat se mozdítják, vélvén: még életükben a boldogok szigetére költöztek.

GLAUKÓN: Igaz.

A filozófusokat kényszeríteni kell az államvezetésre

SZÓKRATÉSZ: A mi dolgunk az, hogy a legkülönb természetű lakosainkat kényszerítsük az előbb legjobbnak ítélt tanulmányra, hogy megpillantsák a „jó" ideáját, és megjárják a hozzá felvivő utat, és ha megjárták, és tisztán látnak, ne engedjük nekik, amit ma megengedtek.

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Hogy ott fönn maradjanak, és ne akarózzék nekik leszállni a barlang megbéklyózottaihoz, és részt venni fáradalmaikban és kitüntetéseikben, akár talmiak ezek, akár becsülendők.

GLAUKÓN: Tehát jogtalanul büntessük őket, és rendeljük őket hitványabb életre, mikor pedig különbül élhetnének?

SZÓKRATÉSZ: Ismét elfelejtetted, kedvesem: a mi törvényünknek nem az a fő gondja, hogy az államban egyik vagy másik réteg éljen különösen jól, hanem hogy az egész államban mindenkinek ugyanazt a boldogságot nyújthassa; hogy meggyőzéssel és kényszerrel összhangba hozva a polgárokat, elérje, hogy segítsenek egymásnak, amiben csak a köznek hasznosak lehetnek, és maga a törvény támasszon a városban ilyen férfiakat, de nem, hogy hagyja: forduljon mindegyikük, ami felé

akar, hanem hogy maga használja fel őket az állam összekovácsolására.

GLAUKÓN: Igaz, megfeledkeztem erről!

SZÓKRATÉSZ: Vedd észbe, Glaukón, hogy nem is sújtjuk jogtalanul a leendő filozófusokat, hanem méltán kényszerítjük őket, hogy viseljék gondját a többieknek. Azt mondjuk nekik: más államban természetes, hogy a filozófusok nem osztoznak a köz gondjaiban; hiszen ők az alkotmány ellenében maguktól bontakoztatják ki ott képességeiket, és így igazságos is, hogy ami magától fejlődik, és nincs lekötelezve senkinek táplálásáért, az ne is vágyódjék visszafizetni a táplálásra adott költségeket. Ám mi benneteket a magatok és az állam javára úgy tápláltunk, mint a méhek a heréket és a királynőt, a dolgozóknál igényesebben és tökéletesebben neveltünk benneteket, hogy jobban képesek legyetek a vezéri és királyi teendőkre.[66] Tehát ki-ki, amikor rákerül a sor, csak szálljon le a többiek közös szállására, és szokja meg velük a sötétben látást, mert ha hozzászoktok, tízezerszer különbül láttok náluk, és minden egyes árnyképről felismeritek, mi micsoda, hiszen már láttátok az igazit: az igazi szépet, jót, igazságot. Így — javunkra és javatokra — az állam éber életet él majd, és nem áloméletet, mint ma a legtöbb állam, árnyharcot víva egymással, és az uralomért tusázva, mintha ez valami nagy vívmány volna! Pedig ez az igazság: amelyik államban az uralomra hivatottak a legkevésbé kapnak az uralmon, szükségképpen ott élnek az emberek a legszebben, legbékésebben, míg másutt, ellenkező lelkületű vezérek alatt, ellenkezőképpen.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted a mi neveltjeink ezt hallván, nem engedelmeskednek majd nekünk, és vonakodnak

kivenni a részüket az államban a közjóért fáradozásból, mikor a legtöbb időt mégis egymással tölthetik majd a saját tiszta világukban?

GLAUKÓN: Ez képtelenség volna, hiszen igazságos emberektől igazságot kívánunk. Ám mindennél bizonyosabb, hogy csak kötelességből vállalják az uralmat, nem úgy, mint az államok jelen uralkodói.

SZÓKRATÉSZ: Ez így van, barátom, ha az uralkodásra hivatottaknak az uralkodásnál különb életet találhatsz ki; csak ekkor valósulhat meg a jól szervezett állam: csak ebben az államban uralkodnak majd a valóban gazdagok, akik nem aranyban dúskálnak, hanem amiben a boldogoknak kell dúskálniuk: jó, értelmes életben. Ám ha koldusok és magánjavakon kapó népek kerülnek össze a közéletben, arra sandítva, hogy majd onnan harácsolhatnak, már nem valósulhat meg ez az állam, mert ha az uralomért huzakodni kell, az ilyen belső harc, ha meghonosul, nemcsak a viaskodókat, hanem az egész államot is elveszejti.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Tudsz-e más életmódot, mint az igazi filozófusét, amely lenézné a politikai uralmat?

GLAUKÓN: Zeuszra! Nem én!

SZÓKRATÉSZ: Ám épp az kell, hogy ne az uralkodás szerelmesei uralkodjanak, különben vége-hossza sincs a vetélkedésnek.

GLAUKÓN: Bizony ez kell?!

SZÓKRATÉSZ: Kiket másokat kényszerítenél az állam őrzésére, mint az ebben legértelmesebbeket, akik a legkülönbül kormányoznák az államot, és akiknek egyéb tisztségük is van, és életük különb a politikusokénál?

GLAUKÓN: Senki mást.

SZÓKRATÉSZ: Akarod, hogy most azt kutassuk, mi módon támadnak ilyen emberek, hogy kalauzolhatnánk föl őket a Fényre, mint a monda szerint egyesek az alvilágból az istenekhez jutottak?

GLAUKÓN: Miért ne akarnám?

SZÓKRATÉSZ: Csakhogy ezt nem a játékcserép[67] szeszélye eszközli, hanem a lélek átkalauzolása az éjsötét nappalból az igaziba, föl a létezőhöz vezető útra, amit igazi filozófiának hívunk.

GLAUKÓN: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: Nem kell-e épp azt kutatnunk, melyik tudománynak van ilyen hatalma?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Vajon, ó, Glaukón, melyik tudomány vonja a lelket a keletkező dolgoktól a létező felé? Erről rögtön eszembe jut: nem követeltük, hogy az őrök már gyerekkoruktól fogva gyakorolják a hadakozást?

GLAUKÓN: De követeltük.

SZÓKRATÉSZ: Nos, a keresett tudománynak az előbbiekhez képest még valami többletet is kell nyújtania.

GLAUKÓN: Ugyan mit?

SZÓKRATÉSZ: Hogy ne legyen haszontalan a harcosoknak.

GLAUKÓN: Ez kell, ha lehet.

SZÓKRATÉSZ: Előzőleg tornával és zenével neveltük őket.

GLAUKÓN: Valóban.

SZÓKRATÉSZ: Ám a torna keletkező-elmúló dologgal foglalkozik, hiszen a test gyarapodását és fogyását eszközli.

GLAUKÓN: Úgy látszik.

Szókratést: Tehát ez nem a keresett tudomány.

Glaukón: Aligha.

Szókratész: Akkor tán a zene, ahogy előbb kifejtettük?

Glaukónp De hisz emlékszel, a zene csak a torna ellensúlyozására kellett: jó szokásokkal nevelve az őröket, az összecsendüléssel a zene valami összhangot kelt bennük, de nem tudományt, és a ritmus révén valami szép euritmiát (rendezettséget), a beszéddel meg más, ezekkel testvér szépséget, részben mondait, részben valószerűbbet; mégis olyan tudomány szemernyi sincs a zenében, amely az általad most keresett „jó"-hoz elvezetne.

Szókratész: Igen, helyesen emlékeztetsz. Valóban, nincs a zenében semmi ilyen tudomány. De, isteni Glaukón, mi volna ilyen? Hiszen a mesterségeket mind igen kevésre becsültük.

Glaukón: Kevésre. De ugyan mi tudomány marad még, ha kizárjuk a zenét, a tornát és a mesterségeket?

Szókratész: Nos, ha ezek után már nem maradt semmi, keressünk olyasmit, amely minddel összefügg.

Glaukón: Mi legyen az?

Szókratész: Az a közös tudomány, amit minden mesterség, elmélet és tudomány felhasznál, és amit szükségképpen legelőször tanulunk?

Glaukón: Mi az?

Szókratész: Az a csekély tudomány, amely révén az 1, 2, 3 felismerhető, egyszóval a mennyiségtan, a számolás. Vagy nem igaz, hogy minden művészet, tudomány szükségképpen rá van utalva?

Glaukón: Nagyon is.

Szókratész: Még a hadtudomány is?

Glaukón: Szükségképpen.

Szókratész: Igen nevetséges hadvezérnek mutatja be

Agamemnónt a tragédiák Palamédésze.[68] Vagy nem emlékszel, Palamédészről azt állítják, hogy ő találta föl a számolást, az Ilion alatti táborban ő állította föl a hadsorokat, ő számlálta meg a hajókat és mindent; mintha előbb meg se számolták volna őket, és Agamemnón azt se tudta volna, hány lába van, ha nem értett a számokhoz. Mit gondolsz, akkor milyen hadvezér lett volna?

GLAUKÓN: Képtelen hadvezér, ha ugyan igaz ez.

SZÓKRATÉSZ: Tehát feltétlenül követeljük meg a hadvezértől, hogy értsen a mennyiségtanhoz és a számokhoz?

GLAUKÓN: Mindennél inkább, ha szeretne valamit is érteni a hadrendezésben, vagy egyáltalán, ha ember akar lenni.

SZÓKRATÉSZ: Te is úgy vélekedsz e tudományról, mint én?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy látszik, természete szerint az általunk keresett gondolkozásra vezető tudományok egyike, csak senki sem használja helyesen, pedig mindenképp elvezet a létezőhöz.

GLAUKÓN: Hogy érted ezt?

SZÓKRATÉSZ: Megkísérlem világossá tenni, ahogy én látom. Amit én a mondott célravezető vagy éppen célra nem vezető tudománynak ítélek, kutatótársammá válva, ítéld meg te is ezeket, hogy ebben is világosabban lássunk, vajon úgy igaz-e, ahogy sejtem!

GLAUKÓN: Fejtsd ki, hogyan látod!

SZÓKRATÉSZ: Kifejtem, ha követni tudod. Az érzékelés tárgyai kétfélék. Egy részük a gondolkodást nem ösztökéli vizsgálódásra, mert az érzékelés ítélete már

kielégítő, más részük mindenképp serkenti a gondolkodást, mivel itt az érzékelés teljesen megbízhatatlan.

GLAUKÓN: Ugye ezt a messziről látszó dolgokra érted, az árnyképekre?

SZÓKRATÉSZ: Nemigen találtad el, mire gondolok.

GLAUKÓN: Hát mire?

SZÓKRATÉSZ: Azok az érzékelések nem ösztönöznek, amelyek egyszersmind nem lépnek át ellentett érzékletbe; amelyek viszont átlépnek, azokat ösztönzőknek ítélem, amikor az érzékeles nem világítja meg tárgyát, inkább, mint annak ellentétét, akár közel kerül hozzá, akár nem. Mindjárt világosabban megérted, mire gondolok. Mondjuk, itt van három ujjam, a hüvelyk, a mutató és a középső.

GLAUKÓN: Látom.

SZÓKRATÉSZ: Amit róluk mondok, értsd úgy, mintha közelről látnád őket. Vizsgáld meg velük kapcsolatban a következőt.

GLAUKÓN: Mit?

SZÓKRATÉSZ: Mindhárom egyaránt ujjnak látszik, nem számít, ha középen vagy szélről látszik, ha fehér, ha fekete, ha kövér, ha cingár stb. Mert ezekben az esetekben a lélek nem kényszerül megkérdezni a gondolkodást: mi is az ujj, hiszen látása nem mutatta az ujjat egyszersmind az ellentétének, hanem csak ujjnak.

GLAUKÓN: Nem ám.

SZÓKRATÉSZ: Nemde valószínű, az ilyen érzéklés nem ösztökéli, nem ébreszti a lelket gondolkozásra?

GLAUKÓN: Valószínűleg nem.

SZÓKRATÉSZ: No és nagyságukat és kicsiségüket látásunk eléggé észleli-e, és nem különbözteti-e meg, hogy középen vagy szélről van-e, és hasonlóképp az érintés nem mutatja-e a vastagságot, vékonyságot, puhaságot,

durvaságot, és a többi érzékelés is nemcsak fogyatékosan világosít fel az ilyesmikről? Vagy egyértelműen működik mind? Először is a keménység jelzésére rendelt érzékelés nincs szükségszerűen a puhaság jelzésére is rendelve, és nem adja-e tudtul a léleknek, hogy ugyanazt keménynek és puhának is érzi?

GLAUKÓN: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Ilyen kérdésekben nincs-e szükségszerűen zavarban a lélek, mit is jelent hát ez az érzékelés: „kemény", ha ugyanzt puhának is mondja, és a „könnyű" és a „súlyos" érzékelése mit is jelez könnyűnek és súlyosnak, ha ugyanakkor a „súlyos"-t „könnyű"-nek, a „könnyű"-t „súlyos"-nak is jelzi?

GLAUKÓN: Hát bizony, a lélek számára megfoghatatlanok ezek az értelmezések, és tüzetesebb tanulmányozást kívánnak.

SZÓKRATÉSZ: Magától értetődik, hogy ilyen esetekben a lélek megkísérli segítségül hívni először is a mennyiségtant és a gondolkozást, hogy így eldöntse, vajon az adott érzéklet egy-e vagy kettő.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Nemde, ha kettőnek látszik, akkor a kettő mindegyike „más"-nak is és „egy"-nek is látszik.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És ha mindegyik „egy", és együttesen: „kettő", ezt a „kettő"-t (részeiben) elkülönítve gondolja majd; mert ha nem volnának elkülönítve, nem „kettő"-t gondolna, hanem „egy"-et.

GLAUKÓN: Ez helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ám a látás látott nagyot és kicsit is, de nem elkülönítve, hanem összevegyítve.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Hogy ebben világosan lásson, a gon-

dolkodás kénytelen „nagy"-ot is látni, „kicsi"-t is, csakhogy nem összevegyítve, hanem elkülönítve, ellentétesen a látással.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Ugye, ebből adódott először a kérdés: mi is hát a nagy és a kicsi?

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És így különböztettük meg a „látott"-at és a „gondolt"-at?

GLAUKÓN: Igen helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Épp ezt akartam az előbb mondani, hogy bizonyos érzékelés gondolkozásra buzdít, más meg nem; amit ellentétével együtt érzékelünk, azt gondolkozásra serkentőnek határoztam meg, amit meg nem, azt gondolkozásra nem ébresztőnek.

GLAUKÓN: Értem már, és én is így látom.

SZÓKRATÉSZ: És a szám, az „egy", melyik csoportba illik?

GLAUKÓN: Nem értem.

SZÓKRATÉSZ: Az imént mondottakból következtess. Ha világosan látnánk az „egy"-et önmagában vagy másképp érzékelnénk, akkor nem vonna minket a lényeg felé, ahogy ezt az ujjal kapcsolatban is mondtuk; ha viszont vele együtt látjuk mindig az ellentétét is, úgy, hogy semmivel inkább nem tetszik „egy"-nek, mint az ellentétének, akkor már más elbírálás szükséges, a lélek kételkedni, kutatni kényszerül és arra, hogy gondolkozásra buzdulva, feltegye a kérdést; mi is hát az „egy"; így az „egy"-gyel kapcsolatos tudomány egyike a létező szemléletéhez kalauzoló, elvezető tudományoknak.

GLAUKÓN: Bizony nem kismértékben épp az „egy"

szemlélete vezet ide, mert ugyanazt egyszerre látjuk egynek és végtelen soknak is.

SZÓKRATÉSZ: És ha így vagyunk az „egy"-gyel, akkor ugyanígy kell lennünk a többi számmal is.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Márpedig a mennyiségtan és a számolás a számokkal foglalkozik.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ezek — úgy látszik — az igazságra kalauzolnak?

GLAUKÓN: Mindennél jobban.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ez az általunk keresett tudományok egyike. A hadvezér a hadrendezés végett kényszerül megtanulni, a filozófus meg, hogy a keletkezésből, elmúlásból felmerülve a lényeget ragadja meg, másképp nem lehet a mennyiségtan igazi tudósa.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Ám a mi őrünk egyszersmind katona és filozófus.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Illő volna hát, ó, Glaukón, e tudományt törvényben kötelezővé tennünk, és rábeszélnünk a leendő államvezetőket a mennyiségtan művelésére, hogy ne csak úgy mellesleg foglalkozzanak vele, hanem olyan mértékig, amíg el nem jutnak tisztán gondolatilag a számok természetének felismeréséhez, persze nemcsak adásvétel végett, mint a kereskedők és árusok, hanem hadicélból, továbbá azért, hogy lelkük könnyedén elforduljon a keletkezéstől, elmúlástól az igazság, a lényeg felé.

GLAUKÓN: Igen szépen mondtad ezt!

SZÓKRATÉSZ: Bizony, csak most veszem észbe, miután a mennyiségtan tudományát elemeztük, hogy mily pompás, mily sokoldalúan hasznos szándékunknak,

persze csak ha a megismerés céljából gyakoroljuk, s nem holmi üzletből.

GLAUKÓN: Milyen értelemben?

SZÓKRATÉSZ: Abban, amint már említettük, hogy mily hévvel űzi felfelé a lelket, s kényszeríti, hogy *magukról* a számokról vitázzék, és ne érje be, ha valaki látható és tapintható testű számokról szólva vitatkozik. Hisz tudod, e tudomány nagy mesterei kinevetnék, ha valaki megkísérelné elméletben elvagdalni az „egy"-et, és elvetnék ezt, és ha te fel akarnád osztani, ők megsokszoroznák, óvakodva, nehogy az „egy" többé ne egynek, hanem sok részből valónak tessék.

GLAUKÓN: Tökéletesen igaz.

SZÓKRATÉSZ: És mit gondolsz, Glaukón; ha valaki megkérdezné: „Drága barátaim, miféle számokról vitáztok, melyeknél az »egy« olyan, amilyennek ti gondoljátok; mindegyik egyenlő minden egyes másikkal, szemernyit sem különbözik, és nincsenek részei sem?" — mit gondolsz, mit felelnénk neki?

GLAUKÓN: Azt, hogy olyasmiről van szó, amit csak *elgondolni* lehet, és ami semmiképp se kézzelfogható.

SZÓKRATÉSZ: No látod, kedvesem, valóban szükségszerű e tudomány, ha már — úgy látszik — arra kényszeríti a lelket, hogy a gondolkozást felhasználja magának az igazságnak az eléréséhez.

GLAUKÓN: Ezt cselekszi, méghozzá ugyancsak hevesen.

SZÓKRATÉSZ: És észrevetted-e már, hogy a mennyiségtan-tehetségek szinte minden tudományban kiválók, sőt még a gyatra elmék is, ha ebben nevelődtek és edződtek, ha más hasznuk nincs is belőle, mégis élesebb eszűek lesznek, mint előbb.

GLAUKÓN: Így van.

Szókratész: Hanem, azt hiszem, nem könnyen találsz és nem sok olyan tudományt, amely a tanulót, a vele buzgólkodót jobban kimerítené.

Glaukón: Nem ám!

Szókratész: Ezért ne hanyagoljuk el e tudományt, sőt épp a legtehetségesebbeket neveljük vele.

Glaukón: Úgy legyen.

A filozófusokat különböző tudományokkal kell nevelni. Így a számolás tudományán kívül meg kell tanítani őket mérésre is, továbbá csillagászatra, majd a kiterjedt testek tudományára, de mindezek csak előtanulmányok, bevezetést jelentenek a legszebb „dallamhoz", a dialektikához.

Minden tudomány még csak bevezetés a dialektikába

Szókratész: Gondolom, már az is, ha eddigi eszmefuttatásunk módszerével eljutunk a résztudományok egymásrautaltságának és rokonságának felismeréséig, és ha összegezzük egymással való összefüggésük lényegét, gyümölcsöző lesz célunk szempontjából, és fáradságunk sem értelmetlen, míg ellenkezőleg értelmetlen volna.

Glaukón: Gyanítom én is. De óriás feladat ez, ó, Szókratész!

Szókratész: Mire érted? A bevezetésre vagy mire? Avagy nem tudjuk jól, hogy mindez csak a bevezetés a megtanulandó dallamhoz? Vagy azt hiszed, e résztudományok fenegyerekei már eleve dialektikusok is?

Glaukón: Zeuszra! Ezt nem hiszem. Illetve nagyon kevés ilyennel találkoztam.

Szókratész: És akik képtelenek egy eszmefuttatást elindítani és végigvezetni, mit tudnak abból, amit szerintünk tudniuk kellene?

Glaukón: Semmit.

Szókratész: Hát nem épp ez, ó, Glaukón, a dallam,

amit a dialektika[69] énekel? Ezt — hiszen a gondolat világába tartozik — tükrözi a látás képessége, ami — mint mondtuk, pillantani próbál magukra az élőlényekre, magukra a csillagokra és végül magára a Napra. Ugyanígy van itt is, ha valaki a dialektikával — érzékelés nélkül, csak az értelem segítségével — próbálja feltárni az egyes dolgok lényegét, és nem hagyja abba, míg magával a gondolkodással meg nem ragadja a „jó"-t magát; így jut el az ésszel felfogható dolgok velejéig, amiképp a látás a látható dolgok velejéig.

GLAUKÓN: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: És minek nevezed ezt az utat, ha nem dialektikának?

GLAUKÓN: Mi másnak?

SZÓKRATÉSZ: A bilincsből oldoztatás, az árnyaktól a képek, a fény felé fordulás, a feljutás a föld alatti barlangból a napfényre — még ha itt a lélek eleinte képtelen az élőlényekre, a növényekre, a Nap sugarába pillantani, hanem csak a víz felszínén mutatkozó isteni tüneményeket és a való dolgok árnyképeit veszi észre, de persze már nem olyan árnyképeket, melyeket a Naphoz képest másodlagos tükörfény villant föl —, szóval mindezekhez az általunk előbb fölsorolt tudományokkal való foglalatosság ád erőt, és ez vezérli a lélek legkülönb részét a létezőkben föllelhető legfőbb érték szemléletéhez, amint előbb a test legvilágosabban látó részét vezette a testi és látható világ legsugárzóbb tényének szemléletéhez.

GLAUKÓN: Elfogadom így. Habár nehéz elfogadnom, viszont nem elfogadnom is nehéz volna. Mégis — hiszen nem csak most kell hallanunk róla, hanem még sokszor vissza kell térnünk rá —, tegyük fel, hogy úgy van, ahogy mondjuk, és zendítsük meg magát a „dallamot",

és elemezzük úgy, mint a „bevezetéssel" cselekedtük. Szólj hát arról, mi a dialektika képessége, mik a fajtái és az útjai. Azt hiszem, ez vezet célunkhoz, melyhez ha eljutunk, megnyugodhatunk, és utunk végére érünk.

SZÓKRATÉSZ: Kedves Glaukón. Ide már aligha tudsz követni — bár nem lesz híja jószándékomnak, pedig itt már nemcsak a tükörképét látnád meg a szóban forgó dolognak, hanem magát az igazságot is, ahogy én látom — hogy helyesen vagy se, azt most nem érdemes bizonyítanom, de azt igen, hogy valami ilyesfélét pillantunk meg majd. Igaz?

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És azt is megláthatod, hogy csak a dialektika ereje mutathatja ezt meg az említett tudományok szakemberének, mert más módon nem lehet?

GLAUKÓN: Ezt is méltán állíthatjuk.

A dialektika célja a „jó" megismerése

SZÓKRATÉSZ: Azt az állításunkat ugye senki sem vonhatja kétségbe, hogy az egyes dolgok lényegét más és más tudományos eljárás iparkodik módszeresen fölfogni. Mert a legtöbb mesterség csupán az emberek véleményével és vágyaival foglalkozik, vagy a növekvő és összetett dolgok keletkezésére, szerkezetére vagy ápolására szolgál; egyebek meg — melyek szerintünk a valóságból azért valamit fölfognak — a mértan és társai —, látjuk, a valóról csak álmodoznak, képtelenek ébren szemlélni mindaddig, amíg merő feltevésekkel élnek, s ezeket mozdítatlan hagyják, nem tudva számot adni róluk. Mert ha a kiindulási alap ismeretlen, a végkövetkezés és a közbülső tételek is az ismeretlenből szövőd-

nek; mily fortéllyal válhatnék az ilyen megegyezésből tudás?

GLAUKÓN: Semmilyen fortély nem segíthet.

SZÓKRATÉSZ: Nemde, egyedül csak a dialektika módszere halad — a feltevéseket kiküszöbölve — az alap felé, hogy abból merítsen bizonyosságot, és a léleknek szinte barbár iszapba mélyedő szemét higgadtan vonzza-vezérli fölfelé, támaszul és segítőtársul használva az általunk tárgyalt mesterségeket; ezeket szokásból gyakran tudománynak emlegetjük, mégis más név illenék reájuk: világosabb dologra utaló, mint a vélemény, és homályosabbra utaló, mint a tudás. Előbb „értésnek" mondtuk. De neveken szerintem ne vitázzanak, akik oly fontos dolgokat kutatnak, mint mi.

GLAUKÓN: Persze hogy ne!

SZÓKRATÉSZ: Elég lesz tehát, ha azt mondjuk meg, ami a lélek helyzetét megvilágítja?[70]

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Megelégszünk, ha mint előbb, az első tényezőt tudásnak hívjuk, a másodikat értésnek, a harmadikat hitnek, a negyediket sejtelemnek, és a két utóbbit együttesen vélekedésnek, a két előbbit pedig ismeretnek. A vélekedés a keletkezésre vonatkozik, az ismeret a létezésre; és ahogy a lét viszonylik a keletkezéshez, úgy viszonylik az ismeret a vélekedéshez, és ahogy az ismeret a vélekedéshez, ugyanigy a tudás a hithez és az értés a sejtelemhez, ám azokról a dolgokról, amikre ezek vonatkoznak, ne szóljunk, és a kettőnek: a vélt és az elgondolt dolgok megegyezéséről és szétosztásáról ne elmélkedjünk, mellőzzük, Glaukón, nehogy a szót szaporítsuk, és az előbbieknél még hosszabb fejtegetésbe keveredjünk.

GLAUKÓN: Én, a többire nézve, ahogy követhettelek, egyetértek veled.

SZÓKRATÉSZ: És dialektikusnak ugye azt nevezed, aki képes fölfogni az egyes dolgok lényegét? Aki erre nem képes, vagyis önmagának és másnak erről nem tud számot adni, arról kimondod: erről a dologról nincs igazi fogalma.

GLAUKÓN: Miért ne mondanám ki?

SZÓKRATÉSZ: Hasonlóképp vagyunk a „jó" eszméjével is. Aki a „jó" eszméjét minden mástól elvonatkoztatva, merő értelemmel nem tudja meghatározni, és mint hős a harcban, nem vághatja minden akadályon át magát, úgyhogy ne a látszat, hanem a valóság szerint igyekezzék mindent megvizsgálni, és mindenen botlás nélküli következtetéssel átvergődni, arról csak mondd ki: nem ismeri sem magát a „jó" eszméjét, sem holmi másféle „jó"-t, hanem ha valamiféle képmását föl is fogja, azt csak vélekedéssel teszi, nem tudással, és egész életét csak átálmodozza és átalussza, s még mielőtt fölocsúdnék, a Hadészba csöppen, és ott örökre elalszik.

GLAUKÓN: Zeuszra! Kimondom róla!

SZÓKRATÉSZ: Ám ha tulajdon gyermekeidet, akiket most csak elméletben ápolsz és nevelsz, egyszer tényleg nevelned kellene, gondolom, aligha tűrnéd, hogy majd ilyen értelmetlenül, mint az irracionális távolságok[71], kormányozzák az államot, és legyenek urai a legfőbb ügyeknek?

GLAUKÓN: Bizony nem tűrném!

SZÓKRATÉSZ: Tehát törvénnyé tennéd, hogy legfőbb gondjuk legyen a nevelés, amellyel fiaink képessé lesznek arra, hogy a tudomány legmagasabb szintjén tegyenek föl kérdéseket, és válaszoljanak azokra.

GLAUKÓN: Veled egyetértésben törvénnyé teszem.

SZÓKRATÉSZ: Hiszed-e hát, hogy a dialektika a tudományok piramisán az oromkő? És hogy fölébe semmi más tudományt nem helyezhetünk, hiszen a tudományok végcélja benne adódik?

GLAUKÓN: Hiszem.

A dialektika megismerőinek nevelése

SZÓKRATÉSZ: Mindazt, ami a mértanhoz és a számtanhoz és ahhoz az előtanulmányhoz tartozik, amit a dialektika előtt kell megtanulni, még gyermekkorukban adjuk eléjük, de nem holmi kötelező tananyag formájában.

GLAUKÓN: Miért?

SZÓKRATÉSZ: Mert szabad ember ne tanuljon semmit szolgaian! A testi fáradalmak ugyanis, még ha kényszer hatására szenvedi is el őket az ember, a testet nem rontják meg, a lélekben azonban nem marad meg semmi belé erőszakolt ismeret.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Tehát barátom, ne kényszerrel oktasd a gyermekeket, hanem játszva, úgy, hogy előbb fürkészd ki a hajlamaikat.

GLAUKÓN: Értelmesen beszélsz.

SZÓKRATÉSZ: Emlékszel-e, azt mondtuk az előbb: még a harcba is el kell vinnünk őket, hogy lóháton ülve szemléljék, s ha valahol épp nincs közvetlen veszély, egész közel kell oda vezetni őket, hogy kóstolják meg a vért, mint a kutyakölykök?

GLAUKÓN: Emlékszem.

SZÓKRATÉSZ: És külön csoportba soroljuk be azokat, akik ezekben a viszontagságokban, tudnivalókban, az egész veszélyben igen talpraesettnek bizonyulnak?

GLAUKÓN: S milyen életkorban?

SZÓKRATÉSZ: Mikor már befejezte a kötelező testedzést. Mert ezalatt — tartson két, akár három évig is — nem foglalkozhat mással, hiszen a kimerültség, az álom ellensége a tanulásnak, ugyanakkor a torna is egyike a próbáknak — nem is a legjelentéktelenebb! — amely megmutatja, hogy közben ki milyennek bizonyul.[72]

GLAUKÓN: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Ez idő után, akiket a húszévesek közül különválasztottunk, nagyobb tisztelettel övezzük, mint a többieket, és a gyerekkorukban még csak rendszertelenül fölszedett tanulmányaikat már olyan rendszerben tárjuk elébük, hogy megismerjék e tanulmányok és a való természet belső szerkezetét.

GLAUKÓN: Csak az ilyen tanulmány válhat szilárddá az emberben.

SZÓKRATÉSZ: És ez a legfőbb próbája annak is, hogy van-e valakiben hajlam a dialektika iránt, avagy nincs. Aki a dolgokat összefüggéseiben látja, az dialektikus, aki nem, az nem.

GLAUKÓN: Egyetértek veled.

SZÓKRATÉSZ: Mindezt szüntelenül fürkészned kell, főleg hogy a fiatalok közül kik a legkitartóbbak tanulmányaikban és a legkiválóbbak a harcban is és többi törvényes kötelmeikben is; és mikor betöltötték harmincadik évüket, a már kiválasztottakat rostáld meg újra, és akiket kiválogattál, még több tisztséggel ruházd fel, és próbáld ki őket a dialektika erejével: melyikük képes megközelíteni a létező lényegét és az igazságot, elvonatkoztatva szeme látásától és a többi érzéklettől. És itt nagyon elővigyázatosnak kell lenned, barátom!

GLAUKÓN: Miért?

SZÓKRATÉSZ: Nem veszed észre, egyesek mennyire visszaélnek ma a dialektikával?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Telve vannak törvényszegéssel.

GLAUKÓN: Ez igaz.

SZÓKRATÉSZ: Csodálod, ha ilyenek, és nem bocsátasz meg nékik?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, mint egy gyermeknek, akit kakukkfiókaként becsempészve nevelnek nagy vagyonban, népes, előkelő családban, ahol sokan hízelegnek neki, de ha fölcseperedve rájönne, hogy nem azok gyermeke, akik szüleinek mondják magukat, igazi szüleit meg nem lelhetné meg; gyaníthatod-e, mily lélekkel nézné ez az ember a hízelgőket és álszüleit akkor, mikor még mit sem sejt a csalásról, majd akkor, amikor már rájött. Vagy szeretnéd hallani, mit gondolok én erről?

GLAUKÓN: Szeretném.

SZÓKRATÉSZ: Úgy sejtem, először inkább álapjához, álanyjához és álrokonaihoz húz, mint a hízelgőkhöz, és kevésbé tűri, hogy bármiben hiányt szenvedjenek, kevésbé lesz ellenük, vagy beszél velük a törvény előírásaival ellenkezően, kevésbé szófogadatlan velük fontos dolgokban, mint a hízelgőkkel, persze csak addig, míg meg nem tudja az igazságot.

GLAUKÓN: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Ám mikor felismeri a valót, gyanítom, álszülei iránt való tisztelete és buzgalma kihűl, mind jobban megkedveli a hízelgőket, sokkal inkább enged nekik, mint régen, és kezd úgy élni, mint ők, nyilvánosan is keresi társaságukat, míg álapjával és -rokonai-

val már nem törődik, hacsak nem rendkívül nemes lelkületű.

GLAUKÓN: Valószínűleg így történnék. De mint vonatkozik ez a hasonlat a dialektika újoncaira?

SZÓKRATÉSZ: Így. Gyerekkorunktól fogva belénk rögződtek bizonyos elvek igazságról, szépségről, s amint szüleinknek engedelmeskedtünk, ezeket az elveket is követtük.

GLAUKÓN: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: De vannak ezzel ellentétes foglalatosságaink is, gyönyört fölidézők, amelyek hízelegnek a lelkünknek és elcsábítják — bár a valamennyire is mértékletes embert nem győzhetik meg; ezek inkább az atyai elveket tisztelik és követik.

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: És ha az ilyen szembekerül azzal a kérdéssel, hogy mi a szépség, és úgy felel erre, ahogy azt a törvényhozótól hallotta. Ezt azonban cáfolják az észokok, és a sokszori és sokféle cáfolat azt a hitet csiholja benne, hogy amit ő szépnek hitt, az épp annyira szép, mint csúnya, és ugyanezt gondolja az igazsággal, a jósággal és mindazzal kapcsolatban, ami a legdrágább neki — mit gondolsz, ezután mint fogja becsülni, követni ez értékeket?

GLAUKÓN: Szükségképpen többé már nem tiszteli és nem követi őket.

SZÓKRATÉSZ: Ha pedig többé nem becsüli úgy, és nem tartja olyan becseseknek őket, mint azelőtt, és az igaziakra még nem bukkant rá, hihetőleg mi más életmódra fanyalodik, mint a hízelgőkére?

GLAUKÓN: Valóban, mi máshoz folyamodnék?

SZÓKRATÉSZ: Úgy vélem, törvénytisztelőből törvényszegővé lesz.

GLAUKÓN: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Nem valószínű, hogy így járnak azok is, akik így foglalkoznak a dialektikával? És nem indokolt-e, hogy megbocsássunk nekik?

GLAUKÓN: Sőt, szánjuk is őket.

Kiválasztás

SZÓKRATÉSZ: Hogy aztán ne a harmincéveseken szánakozz így, minden módon vigyázz, mint kezdenek a dialektikával foglalkozni!

GLAUKÓN: Nagyon is!

SZÓKRATÉSZ: És nem épp az az egyik fő elővigyázatossági szabály, hogy fiatal fejjel ne kóstoljanak a dialektikába? Azt hiszem, nem felejtetted el, hogy az ilyen ifjú emberek, amikor ismerkednek a dialektikával, csak merő játékként kezelik, örökösen csak ellentmondanak, és a cáfolókat utánozva, maguk is iparkodnak megcáfolni másokat, s mint a kutyakölykök, boldogak, ha okoskodó érveikkel ráncigálhatják, akit csak érnek.

GLAUKÓN: Ezt valóban nagyon kedvelik.

SZÓKRATÉSZ: És amikor már sokakat megcáfoltak, és sokan megcáfolták őket is, nagy hirtelen olyan állapotba esnek, hogy már semmiben sem hisznek, amiben előbb, és így nemcsak saját magukat, de a filozófiát is rossz hírbe hozzák a többiek szemében.

GLAUKÓN: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Viszont érett korú ember már nem óhajt részt venni ilyen őrjöngésben, hanem inkább azt követi, aki komoly beszélgetésekbe merül, és az igazságot kutatja, mint sem a puszta játék kedvéért szórakozót, az örökös kötözködőt, így aztán maga is mind megfon-

toltabb lesz, és foglalatosságának nem megvetést, hanem mind több megbecsülést szerez.

GLAUKÓN: Helyesen látod.

SZÓKRATÉSZ: Az előbb mondottakat mind vajon nem elővigyázatosságból említettük-e, azért, hogy csak rendezett és szilárd jelleműek részesüljenek a dialektikában, nem pedig mint most, hogy bárki foglalkozhat vele, aki épp belécsöppen, ha nem is méltó rá.

GLAUKÓN: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Szerinted elég, ha a dialektika szüntelen és feszült gyakorlására — úgyhogy közben semmi mással nem foglalkoznak, hanem a testi edzés ellenpárjaként csak ebben edződnek — dupla időt tervezünk, mint a testgyakorlásra?

GLAUKÓN: Négy vagy hat évre gondolsz?

SZÓKRATÉSZ: Mindegy, legyen öt! Utána pedig ismét bocsásd le őket abba a barlangba, és kötelezd hadvezetésre és más olyan tisztségekre, amiket ifjak is betölthetnek, hogy tapasztalatban se múlják felül őket a többiek, és próbáld ki őket, hogy mindenféle kísértés közepette is hívek maradnak-e elveikhez, vagy eltévelyednek.

GLAUKÓN: És erre mennyi időt szánsz?

SZÓKRATÉSZ: Tizenöt évet. És ha majd elérik az ötven esztendőt, azokat, akik minden próbát kiálltak, és mindenben — munkában, tudományban — a legkiválóbbnak bizonyultak, a célhoz kell kalauzolnunk, és arra kell kényszerítenünk őket, hogy lelkük sugarát a magasba fordítva, magára arra pillantsanak, ami fényt sugároz mindeneknek, magát a „jó" eszméjét szemléljék, ez legyen eszményképük, és további életükben egymást váltva így pallérozzák az államot, az egyes embert és önmagukat, idejük nagy részét ugyan a filozófiának

szentelve, mégis mikor épp rájuk kerül a sor, vállalják az állam vezetését, és kormányozzanak az állam javára, nem mintha ez valami szép volna, hanem mert kötelességüknek tekintik, és így mind újabb nemzedékeket nevelve ilyenné, rájuk hagyva az állam feletti őrködés tisztét, majd elmennek a Boldogok Szigetére, s ott lakoznak; az állam pedig közerőből emlékoszlopot állít nekik, áldoz — ha a Püthia így rendelkezik — mintegy félisteneknek, ha nem, hát mint boldogoknak és szenteknek.

GLAUKÓN: Akárcsak egy szobrász, oly gyönyörűséges vezetőket formáltál nekünk, ó, Szókratész!

SZÓKRATÉSZ: És vezetőnőket is, ó, Glaukón! Mert ne hidd, hogy amit mondtam, inkább érvényes a férfiakra, mint a nőkre — olyan nőkre gondolok, akinek megfelelő a természetük.

GLAUKÓN: Helyes, ha — mint kifejtettük — a nők mindent közösen csinálnak a férfiakkal.

SZÓKRATÉSZ: No most már elismeritek, hogy az államról és az alkotmányról vallott nézeteink nem merő vágyálmok, és ha mindezt nehéz is megvalósítani, azért lehetséges, sőt nem is képzelhető el másképp, csak ha — mint mondtuk — az igazi filozófusok válnak az állam uralkodóivá — akár többen, akár csak egy is —, akik a mostani kiváltságokat megvetik, mert szabad emberhez méltatlanoknak, semmirevalónak ítélik, és az egyenes utat becsülik a legtöbbre és az abból fakadó megtiszteltetést. A legszükségesebb, legfőbb ügynek az igazságosságot tisztelik, és csak azt szolgálva-növelve szervezik újjá államukat.

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Úgy, hogy az állam tíz évnél idősebb lakóit kiküldik a szántóföldekre, a gyermekeket gon-

dozásukba veszik, és azoktól a szokásoktól eltérően, amit ma a szülők is követnek, a maguk módján és törvényeik szerint — ahogy leírtuk — nevelik őket; így valósul meg a leghamarább és a legkönnyebben az általunk vázolt állam és alkotmány, így boldogul maga az állam is, és lakosainak is így lesz a lehető legtöbb hasznára.

GLAUKÓN: Nagyon is. És szerintem helyesen ábrázoltad, mint valósulhat meg, ha egyáltalán megvalósulhat.

SZÓKRATÉSZ: Nos, ugye elég már az érvekből amaz állam és a hozzá hasonló embertípus kérdésében. Hiszen már az is világos, milyen is legyen ez utóbbi szerintünk.

GLAUKÓN: Világos, és amit kerestél, annak végére és értünk.

NYOLCADIK KÖNYV

Milyenek legyenek az őrök?

SZÓKRATÉSZ: Egyetértettünk, Glaukón, hogy a legkülönb szervezetű államban legyenek közösek a nők, a gyermekek, az egész nevelés és minden hadi- és békefoglalatosság. Királyai pedig legyenek a filozófiában és hadászatban legkülönbek.

GLAUKÓN: Egyetértettünk.

SZÓKRATÉSZ: Sőt abban is, hogy a vezetők tisztükbe lépésükkor a katonákat az említett szállásokra vezénylik, s azokban senkinek nem lehet magántulajdona, hanem minden közös; és emlékszel, abban is megegyeztünk, hogy a lakásukon kívül még mi birtokuk lehet.

GLAUKÓN: Emlékszem. Úgy véltük, egyiküknek se lehet se olyan szerzeménye, mint ma általában; hanem mint a háború bajnokai, mint őrök — az őrködés zsoldjaként — az évi ellátást kapnák a többiektől, és ezért a maguk és a többi polgár biztonságáról gondoskodnának.

SZÓKRATÉSZ: Helyes. Ám ezzel végezve, idézzük vissza, honnan kerültünk ide, hogy visszatérjünk eredeti témánkhoz.

A hibás államformák

GLAUKÓN: Nem nehéz visszatérnünk. Akkor is, majdnem úgy, mint most szóltál, mintha már végig mondtad volna eszméidet az államról, és az általad rajzolt államot ítélted jónak, továbbá azt a férfit, aki hasonló ehhez az államhoz; mégis, úgy tetszik, tudnál még szebb államot és férfit is képzelni. Ám erre így szóltál: ha ez az állam, ez a jellem a helyes, akkor a többi mind téves. Ezeknek — úgy emlékszem, így mondtad — négy típusa van, melyekről érdemes beszélni, és megfigyelni hibáikat, valamint a hozzájuk hasonlító férfijellemeket, hogy aztán mindent megszemlélve, megegyezzünk abban, melyik a legjobb, egyben a legboldogabb is, a legrosszabb — a legnyomorultabb, avagy másképp van? Erre én azt kérdeztem, melyik szerinted e négy államforma, mire közbevágott Polemarkhosz és Adeimantosz, te átvetted a szót, és így érkeztél ide.

SZÓKRATÉSZ: A legpontosabban emlékszel.

GLAUKÓN: Engedd meg, hogy mint birkózó, most újra ugyanazzal a fogással[73] éljek, és újra ugyanazt kérdezzem. Te pedig most mondd el, amit akkor akartál.

SZÓKRATÉSZ: Nem lesz könnyű.

GLAUKÓN: Pedig igen vágyódom hallani, mi szerinted ez a négy államforma.

SZÓKRATÉSZ: Megpróbálom elmondani, halld tehát. Hiszen ismert nevűekről fogok szólni. Sokan dicsérik a krétai és lakóniai (spártai) alkotmányt, másodsorban magasztalják az úgynevezett oligarchiát, amely alkotmány sok-sok bajjal terhelt; sorrendben ebből támad ellenlábasa, a demokrácia, mindezektől elüt a „nemes" türannisz az állam negyedik és végső betegsége. Vagy tudsz még más alkotmányt, melynek ezektől jól megkülönböztethető jellege van? Hiszen a dinasztiák, a vásárolt királyságok stb. csak az előbbi négy variációi, és nincs belőlük kevesebb a barbároknál, mint a helléneknél.

GLAUKÓN: Bizony, sok furcsa alkotmányról beszélnek.

SZÓKRATÉSZ: Ugye tudod, hogy emberi jellem is szükségképp annyi fajta van, ahányféle alkotmány? Vagy szerinted ezek tölgyfából és sziklából támadtak[74] és nem a polgárok szokásaiból, amelyek — mint a mérleget a súly — a többi tényezőt is magukkal vonják?

GLAUKÓN: Bizony, e szokásokból támad a többi, nem máshonnan.

SZÓKRATÉSZ: Tehát, ha ötféle állam van, akkor az egyén lelki alkata is ötféle.

GLAUKÓN: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Az arisztokráciának megfelelő férfitípust már alaposan megtárgyaltuk, méltán ítéltük jónak és igazságosnak.

GLAUKÓN: Megtárgyaltuk.

SZÓKRATÉSZ: Eztán vegyük sorra a gyatrábbakat; a viszály és becsvágy szerelmesét, amely a lakóniai alkotmánynak felel meg, majd az oligarchikus, demokratikus

és türannikus jellemet, hogy meglátván a legigazságtalanabbat, szembeállítsuk a legigazságosabbal, és így tökéletesen tisztázzuk: az egyén boldogsága és nyomorúsága szempontjából hogyan viszonylik a tökéletes igazságosság a tökéletes igazságtalansághoz, és hogy Thraszümakhoszt követve, nyomozzunk-e az igazságtalanság után, avagy jelen érvelésünk nyomán az igazságosságot?

GLAUKÓN: Mindenképp így tegyünk.

SZÓKRATÉSZ: Mint ahogy először az alkotmányokban kezdtük kutatni a szokásokat, és csak aztán az egyénekben, hiszen így sokkal szembetűnőbb: most is a „becsvágyó" alkotmányt vizsgáljuk először (nem tudok jobb ismert nevet rá, hacsak nem hívjuk timokráciának vagy timarkhiának), majd hozzá viszonyítva a megfelelő jellemet, továbbá az oligarchiát és az oligarchikus jellemet, majd megszemlélve a demokráciát, a demokratikus jellemet, negyedszerre pedig a türanniszba pillantva, s azt jól megnézve, megfigyeljük a türannosz-jellemet; és így próbálunk helyesen dönteni felvetett kérdéseinkben.

GLAUKÓN: Ésszerűen valóban csak így vizsgálódhatunk és dönthetünk.

A timokrácia

SZÓKRATÉSZ: Nos, próbáljuk elmondani, mi módon lesz az arisztokráciából timokrácia. Vagy nem kézenfekvő, hogy alkotmányváltozás mindig a vezető csoporttól indul ki, mikor meghasonlik magával, hiszen egyetértésük esetén, ha mégoly kevesen is vannak, lehetetlen a változás?

GLAUKÓN: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Hát akkor, Glaukón, hogyan változik

meg egy állam, hogy hasonlanak meg egymással és önmagukkal a segéderők és vezetők? Akarod, hogy mint Homérosz, fohászkodjunk a múzsákhoz: beszéljék el, mint támadt a viszály[75], és ne képzeljük-e, hogy — bárha mint gyerekekkel játszanak és ingerkednek velünk — valójában tragikusan komoly, magasztos hangon szólnak hozzánk?

GLAUKÓN: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Valahogy így. Az ekképp szervezett államot nehéz megváltoztatni; ám ha minden keletkezőnek pusztulás a sorsa, az ilyen szervezet sem marad fönn örök időkig, hanem feloszlik. E bomlás így megy végbe: nemcsak a földben levő növények, hanem a föld felszínén élő lények körében is föltámad a test és a lélek termékenysége és terméketlensége, midőn körforgásaik önmagukba visszatérnek — a rövidebb életűeknél kisebb körök, a hosszabb életűeknél nagyobbak. A ti fajtátok termékenységében és terméketlenségében, bármily bölcsek legyenek is az általatok nevelt államvezérek, érzékelésből vont számításaikkal nem jutnak messzire, csak célt tévesztenek: akkor is nemzenek majd gyermekeket, amikor nem szabad.

. . .

Ezeket, ha a ti őreitek elvétik, és az ifjakat menyasszonyaikkal alkalmatlan időben adják össze, gyermekeik nem lesznek jó tehetségűek, szerencsések. Bár szüleik ezek közül a legkülönbeket teszik meg vezetőknek, mégis, nem lévén igaziak, apjuk vezérségébe lépve, azzal kezdik, hogy őr létükre, nem törődnek velünk, a kelleténél jobban mellőzik a zenét, másodsorban a tornát, emiatt ifjúságotok még múzsátlanabb lesz. Utóbb

ezek lesznek a vezetők, már-már nemigen őrlelkűek, nem értenek már a Hésziodosz államában[76] és a ti államotokban az arany-, ezüst-, bronz-, vasnemzetség megítéléséhez. Ám, ha vas vegyül az ezüsthöz és bronz az aranyhoz, különbözés támad és összeférhetetlen egyenlőtlenség; ha egyszer ezek feltámadnak, ezek szülik a háborút és gyűlölködést. Azt kell mondanunk, hogy a viszály, ahol csak föltámad[77], ebből a „nemzetségből" sarjad.

GLAUKÓN: Elismerjük, a múzsák helyesen válaszoltak.

SZÓKRATÉSZ: Szükségképpen, ha már múzsák.

GLAUKÓN: És mit mondanak ezután?

SZÓKRATÉSZ: Ha már viszály támad, a vas- és bronznemzetség nekilát a nyerészkedésnek, a föld-, ház-, arany-, ezüstszerzésnek, az arany- és ezüstnemzetség, minthogy ezek nem élnek ínségben, hanem természettől gazdagok, lelküket az erénynek és az ősi állapotnak szentelik. Sok hatalmaskodás és huzakodás után megegyeznek, hogy felosztják egymás közt a földeket, házakat, rátérnek a magántulajdonra, hajdani védenceiket, akik szabad barátaik és eltartóik voltak, rabbá teszik, és zsellérként, rabszolgaként kezelik, és maguknak tartják meg a háborúk és a többiek őrzésének gondját.

GLAUKÓN: Úgy látszik, tényleg innen támad az átalakulás.

SZÓKRATÉSZ: Ugye ez az alkotmány középen áll az arisztokrácia és az oligarchia között?

GLAUKÓN: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Tehát így megy végbe a változás. S ha végbement, hogyan élnek majd? Nyilván részben az előbbi alkotmányt utánozzák, részben az oligarchiát, középen lévén a kettő között, de lesz valami sajátos jellege is.

GLAUKÓN: Lesz.

SZÓKRATÉSZ: Nemde abban, hogy tisztelik a vezetőket, hogy a harcos rend nem művel többé földet, nem kézműveskedik, nem keres pénzt, közös lakomákat tartanak, gonddal edzik a testüket, és készülnek föl a harcra — mindezt az előbbi alkotmány szerint csinálják.

GLAUKÓN: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Viszont rettegnek attól, hogy a bölcseket vezetőkké tegyék, de nincsenek is már náluk igazi és színtiszta értelemben bölcsek, csak vegyesek; az indulatos és primitívebb jellemeket kedvelik, akik inkább háborúra termettek, mint békére, különösen becsülik a hadi ravaszságot és fortélyosságot, és folyton csak hadakoznak — általában ezek a sajátos jellemzőik.

GLAUKÓN: Igen, ezek.

SZÓKRATÉSZ: Majd a pénzre törnek, mint az oligarchák, és suttyomban vadul tisztelik az aranyat, ezüstöt, hiszen most már vannak saját hombáraik és kincstáruk, ahová szerzeményeiket elrejthetik; van elkerített házuk, szinte magánfészkük, ahol asszonyaikra és akikre akarnak, szabadon tékozolhatnak.

GLAUKÓN: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Ugye majd zsugorgatják kincseiket, bálványozzák és suttyomban kaparják össze; ám a másét annál inkább tékozolják vágyaik betöltésére, és titokban szakajtják a kéj gyümölcseit, kijátszva a tör-

vényt, mint gyermekek apjukat; hisz őket már nem szép szóval, hanem kényszerrel nevelték, mivel elfeledkeztek az okos szóval és filozófiával társult múzsáról, és a tornának inkább hódolnak, mint a zenének.

GLAUKÓN: Ez mindenképp rosszból és jóból ötvözött alkotmány.

SZÓKRATÉSZ: Így van ötvözve. Azért egyvalami kiviláglik belőle az indulat uralma révén: hogy a becsvággyal párosuló vetélkedést hajszolják.

GLAUKÓN: Szívvel-lélekkel.

SZÓKRATÉSZ: Ugye ez az alkotmány így támadt, és ilyen a jellege; persze csak eszméiben vázoltam fel, és nem dolgoztam ki aprólékosan, hiszen a legigazságosabb és legigazságtalanabb jellem e vázlatból is eléggé látható, és képtelenség is volna minden alkotmányt, minden szokást hiánytalanul kifejteni.

GLAUKÓN: Helyesen tettél így.

A timokratikus jellemű ember

SZÓKRATÉSZ: Ki hát az ilyen alkotmány szerint való férfi? Hogy alakul ki, milyen a jelleme?

ADEIMANTOSZ: Gondolom, majdnem olyan, mint a mi Glaukónunk, ugyanily viszályszerető.

SZÓKRATÉSZ: Lehet! De egyebekben már, azt hiszem, nem ilyen.

ADEIMANTOSZ: Mikben?

SZÓKRATÉSZ: A timokrata jellem vadabb és a múzsáktól idegenebb, még ha kedveli is a múzsákat, szeret figyelni a szóra, ha nem is jó szónok. A szolgákkal kegyetlen, nemcsak lenézi őket, mint a művelt ember; a szabadokkal szemben barátságos, vezetőinek készséggel engedelmeskedik, de azért uralomra, kitüntetésre vá-

gyik, bár nem szónoki képessége vagy más ilyesmi miatt tartja magát vezetésre méltónak, hanem hadviselésben való jártassága alapján, szereti a tornát és a vadászatot.

ADEIMANTOSZ: Igen, ez a jellem felel meg ennek az alkotmánynak.

SZÓKRATÉSZ: És hogy értékeli a pénzt? Ifjúságában még talán lenézi, ám mennél öregebb lesz, annál inkább kap rajta, mert ösztönösen hajlik a pénzszerzésre, és az erényhez való kötődése már nem töretlen, mivel elszakadt a legfőbb őrtől.

ADEIMANTOSZ: Milyen őrtől?

SZÓKRATÉSZ: A zenével társított értelemtől. Ez az erény egyedüli megőrzője, ha egész életünkön át bennünk lakozik.

ADEIMANTOSZ: Szépen mondtad.

SZÓKRATÉSZ: Hát ilyen a timokrata ifjú — hasonló az ilyen államhoz.

ADEIMANTOSZ: Valóban ilyen.

SZÓKRATÉSZ: Valahogy így alakul ki az ilyen: mondjuk fia egy derék apának, aki egy helytelenül kormányzott államban él, ezért nem szívleli a kitüntetéseket, a hivatalt, a törvénykezést és minden ilyen fontoskodást, és inkább megalázza magát, csakhogy a tülekedést elkerülje.

ADEIMANTOSZ: De hogyan lesz az ifjú olyanná?

SZÓKRATÉSZ: Először is hallja az anyja dohogását, hogy ura nincs a vezérek között, és emiatt őt lenézik az asszonyok, aztán, hogy ő látja, ura mennyire nem iparkodik a vagyonszerzésben, nem törtet, saját érdekében nem pörösködik a bíróságon, sem a közgyűléseken, hanem a maga érdekét könnyelműen kezeli; úgy érzi, ura csak a passzióinak él, és őt, aki a felesége, ha nem is veti meg, de nem is tiszteli; mindezek miatt az asszony bosszús, és csak azt duruzsolja fiának: fér-

fiatlan az apád, igen lanyha és minden effélét, amit ilyen esetben a nők duruzsolni szeretnek.

ADEIMANTOSZ: Ez nagyon is rájuk vall.

SZÓKRATÉSZ: Azt is tudod, hogy olykor hihetőleg jólelkű szolgák is tömik titokban a gazda fiának fülét ilyesmikkel, és ha azt látják, hogy valaki adósa marad gazdájuknak, és az apa nem hajtja be járandóságát, vagy más jogtalanságot szenved el, buzdítják a fiút: ha férfivá cseperedik, álljon bosszút azokon, akik efféle jogtalanságot követnek el, és legyen az apjánál különb legény. És ha kilép a házból, más ilyesmiket hall és lát: aki a maga ügyeit intézi, azt az államban bolondnak tartják és lenézik, viszont aki nem, azt kitüntetik és magasztalják. Így az ifjút, aki mindezt hallja és látja, ám ugyanakkor hallja az apja érveit is, és közelről szemléli apja foglalatosságait, amelyek különböznek mások tevékenységétől, e kettős hatás ide-oda cibálja: az apja iparkodik értelmét öntözgetni és gyarapítani, mások meg lelke sóvárgó részét és indulatait ápolják; és bár nem rossz természetű ember, csak idegenek rossz társasága hat rá, a két hatástól ide-oda húzkodva, végül a középen köt ki, és önuralmát átengedi a lélek középrészének: a harcias és indulatos résznek, és így gőgös, becsvágyó jellemmé válik.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, pontosan ábrázoltad e jellem kialakulását.

SZÓKRATÉSZ: Ismerjük hát a második alkotmányt és a második jellemet.

ADEIMANTOSZ: Ismerjük.

SZÓKRATÉSZ: Eztán ugye, tárgyaljuk Aiszkhülosszal *más államban a másik férfiút*[78] — vagy inkább célkitűzésünk szerint — előbb az államformát?

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen ezt.

SZÓKRATÉSZ: Szerintem az előbbi alkotmány után az *oligarchián* van a sor.

ADEIMANTOSZ: Milyen szervezetet hívsz oligarchiának?

SZÓKRATÉSZ: A vagyonbecslésen épülő alkotmányt, ahol a gazdagok uralkodnak, a szegények pedig az uralomból ki vannak rekesztve.

ADEIMANTOSZ: Értem.

SZÓKRATÉSZ: Kezdjük a szót azzal: mint alakul át a timokrácia oligarchiává?

ADEIMANTOSZ: Helyes.

SZÓKRATÉSZ: Hisz a vak is látja, hogyan alakul át!

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Az egyéneknek arannyal rakott kincstára teszi tönkre az előző alkotmányt. Először is kieszelik, mint költekezhetnek, a törvényeket is aszerint csavarják, s nem tartják meg sem ők, sem asszonyaik.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: A példa ragadós, vetélkednek egymással, s a tömeget a saját képükre formálják.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Aztán hozzálátnak a pénzszerzéshez, és minél jobban tisztelik a pénzt, annál kevésbé az erényt. Vagy nem üt el annyira egymástól erény és gazdagság, hogy ha a mérleg két serpenyőjébe tesszük őket, mindig ellenkező irányba billennek.

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Mennél többre tartják egy államban a gazdagságot és a gazdagot, annál kevésbé becsülik az erényt és a derék embert.

ADEIMANTOSZ: Világos.

Szókratész: Az ember amit becsül, azt ápolja, amit lebecsül, elhanyagolja.

Adeimantosz: Így van.

Szókratész: Így végezetül a viszálykodó és becsvágyó emberek helyébe pénzimádó és vagyonhajhász népek lépnek, akik magasztalják a gazdagot, csodálják és vezetőnek teszik, a szegényt pedig megvetik.

Adeimantosz: Nagyon is.

Szókratész: Ugye aztán törvénybe iktatják az oligarchikus alkotmány kötelmeit, megszabják a vagyonhatárt, ahol tehetős az oligarchia, ott magasabban, ahol gyengébb, szerényebben; és kimondják: nem lehet vezető, akinek vagyona a kiszabott határon alul marad; és mindezt vagy erőszakkal és fegyverrel viszik keresztül; vagy már előre megfélemlítéssel mesterkedik ki ezt az alkotmányt. Vagy nincs így?

Adeimantosz: De így van.

Szókratész: Szóval így jön létre ez az alkotmány.

Adeimantosz: Így. És mi a módja ennek? És melyek az általunk felrótt hibái?

Az oligarchia jellegzetes hibái

Szókratész: Az első hiba mindjárt magából az alapelvből következik. Vedd észbe, mi lenne, ha a hajók kormányosait a vagyonhatár szerint jelölnék ki, és szegény emberre nem bíznák a hajót, még ha a legkiválóbb kormányos is!

Adeimantosz: Cudar egy hajóút volna!

Szókratész: És nem ugyanez az eset bármi más vezetésnél?

Adeimantosz: Úgy vélem, igen.

Szókratész: Csak az államnál nem? Vagy az államra is érvényes ez?

Adeimantosz: De mennyire érvényes! Hiszen az állam vezetése a legnehezebb és legfontosabb!

Szókratész: Ez hát az oligarchia egyik fő hibája.

Adeimantosz: Úgy látszik.

Szókratész: Hanem ez sem kisebb az előbbinél.

Adeimantosz: Micsoda?

Szókratész: Hogy szükségképpen nem egy állam, de kettő: a szegényeké és a gazdagoké, akik, bár ugyanott laknak, lesik: hogyan ártsanak egymásnak.

Adeimantosz: Az sem valami jó, hogy szinte alig képesek hadat viselni, mert szükségképpen vagy fölfegyverzik a tömeget, és akkor az ellenségnél is jobban retteghetnek tőle, vagy ha nem veszik igénybe a tömeg segítségét, akkor aztán igazán oligarchikusan, néhányuknak kell harcba szállniuk, s hozzá még pénzt sem akaródzik áldozniuk, mert a pénz a mindenük.

Adeimantosz: Ez sehogy se jó.

Szókratész: És amit régebben elítéltünk, hogy ilyen államban ugyanannak a személynek kell földet művelni, pénzt szerezni és még harcolni is — ez a sokféle kapkodás szerinted helyes?

Adeimantosz: Dehogy helyes.

Szókratész: Ám nézd, valamennyi baj közül nem az a legfőbb, aminek először ez az állam ad helyt?

Adeimantosz: Micsoda?

Szókratész: Hogy itt az ember a vagyonát szabadon elverheti, és egy másik azt megszerezheti, és aki elverte mindenét, itt élhet az államban, s nem kell egyik csoporthoz sem tartoznia: nem pénzszerző többé, se mesterember, se lovas, se gyalogos, hanem csak úgynevezett ínséges és szegény.

ADEIMANTOSZ: Valóban, először itt lehetséges ez.

SZÓKRATÉSZ: Ennek legalábbis nem szegik útját az oligarchikus államban!... Hisz akkor nem volna egy részük túl gazdag, a többség meg végsőkig szegény.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: És ezt is fontold meg! Amíg az ilyen ember gazdag volt és költekezett, mi haszna volt belőle az államnak, az említettek szerint? Nem csupán színleg volt a vezetők egyike, igazában se nem vezető, se alantas, hanem csak a kész vagyon élősdije?

ADEIMANTOSZ: Így van. Más sem volt, csak élősdije.

SZÓKRATÉSZ: Akár azt is mondhatjuk: amint a méhkasban benne támad a here a méhraj kárára, úgy támad a családban az ilyen, az állam kárára.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is, ó, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ: Ám, Adeimantosz, a szárnyas heréket isten mind fullánktalanul teremtette, a lábas heréket azonban csak részben fullánktalannak, a többit szörnyű fullánkokkal. A fullánktalanok öregségükre kolduskénti végzik, a fullánkosokból lesznek viszont az úgynevezett gazfickók.

ADEIMANTOSZ: Színigazság.

SZÓKRATÉSZ: Ha az államban koldusokat látsz, világos, hogy settenkednek ott tolvajok, zsebmetszők, szentélyfosztogatók és más minden ilyen gazságra vetemedők.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Nos, az oligarchia államában nem látsz koldusokat?

ADEIMANTOSZ: A vezetőkön kívül majdnem mindenki az!

SZÓKRATÉSZ: Ne gyanakodjunk, hogy akad ott sok

fullánkos gazfickó is, akiket a vezetők csak óvakodva, erőszakkal zaboláznak meg?

ADEIMANTOSZ: De csak gyanakodjunk!

SZÓKRATÉSZ: És ne mondjuk azt, hogy ezek tanulás híján a rossz neveléstől, a rossz alkotmányszervezés folytán váltak gonosztevőkké?

ADEIMANTOSZ: De igen!

SZÓKRATÉSZ: Ilyen hát az oligarchikus állam, és ennyi hibája akad, vagy még több is.

ADEIMANTOSZ: Körülbelül.

Az oligarchikus jellemű ember

SZÓKRATÉSZ: Készen vagyunk hát az oligarchiának nevezett államforma jellemzésével, amelynek vezetőit vagyonuk szerint jelölték ki. Most azt vizsgáljuk, milyen az ennek megfelelő ember, hogy keletkezik, és utóbb milyen lesz?

ADEIMANTOSZ: Nagyon helyes.

SZÓKRATÉSZ: Leginkább így változik át a timokratikusból oligarchikussá.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Mikor az ilyennek fia születik, az kezdetben iparkodik versenyre kelni apjával, és a nyomdokán járni, ám egyszer csak azt látja: apja, mint egy kőbe, beleütközött az államba, tönkretette magát és mindenét, vagy úgy, hogy hadat vezetett, vagy más főhatalomban ült, aztán bírák elé vonszolták, és a besúgók ármánykodása következtében vagy halálra, vagy száműzetésre ítélték, vagy megalázták, és minden vagyona odaveszett.

ADEIMANTOSZ: Ez hihető.

SZÓKRATÉSZ: Mikor a fiú mindezt látja, kedvesem, és

átéli, megretten, hogy mindene elvész, gondolom, lelke trónusáról fejest bukfencezteti a becsvágyat és az indulatot, és a szegénységtől lealacsonyítva, pénzszerzésre adja a lelkét, kapzsian és kicsinyesen kuporgatni kezd, gürcöl és pénzt gyűjt. Nem gondolod, hogy az ilyen most már lelke trónusára a sóvárgást és a pénzimádatot ülteti, és ezeket kiáltja ki nagykirállyá, és ékíti tiarával, nyaklánccal, karddal?

ADEIMANTOSZ: De gondolom!

SZÓKRATÉSZ: Az értelmet és az indulatot pedig a trón jobb és bal oldalára a földre ülteti, és rabszolgává alázza, nem tűri, hogy az értelem mást eszeljen ki, kutasson, csak azt, hogy vagyonkáját miként sokszorozhatja meg, és az indulatnak se enged mást csodálni, csak a gazdagságot, a gazdag embert; becsvágyát is csak a vagyonszerzésre ösztökéli és mindarra, ami ehhez segíti őt.

ADEIMANTOSZ: Hisz másként nem is alakulhat át ily gyorsan és gyökeresen a becsvágyó ifjú pénzsóvárrá!

SZÓKRATÉSZ: Ez ugye már oligarchikus jellem?

ADEIMANTOSZ: Legalábbis hasonló emberből változott ilyenné, amilyen alkotmányból az oligarchia lett.

SZÓKRATÉSZ: Vizsgáljuk meg, hasonló-e?

ADEIMANTOSZ: Vizsgáljuk.

SZÓKRATÉSZ: Először is abban hasonlít, hogy a pénzt mindennél többre tartja.

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: De abban is, hogy zsugori, dologszerető, csak a legszükségesebb vágyait tölti be, más minden költekezést kerül, többi vágyait, mint hiábavalókat, elfojtja.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Merev, kiszáradt ember, aki mindenben csak a hasznot hajhássza, csak kincset halmozó; persze

a tömeg ezeket magasztalja. Avagy nem ez hasonlít az ilyen alkotmányhoz?

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem, igen. A pénz a mindene ennek az államnak, és az ilyen embernek is.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, az ilyen semmibe veszi a jólneveltséget.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem én is, hisz akkor nem vakot[79] tenne meg karvezetőnek s nem őt becsülné a legtöbbre.

SZÓKRATÉSZ: Jól van. De ezt is vizsgáld meg! Nem állíthattuk, hogy neveletlensége révén a herék vágyai támadtak föl az ilyen emberben, részben koldusi vágyak, részben gazfickó vágyai, melyeket csak erőszakkal zaboláz meg mások elővigyázata?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Tudod-e, hová kell pillantanod, hogy észrevedd az ilyen emberek gaztetteit?

ADEIMANTOSZ: Hová?

SZÓKRATÉSZ: Az árvákon való gyámkodásukat szemléld, ha garázdálkodásra támad lehetőségük.

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: De nem épp ebből válik világossá, hogy emberünk más jogügyekben, amelyeknél az igazságosság képében tetszeleg, csak önmagát dicséretesen legyőzve tartja kordában a benne fészkelő egyéb gonosz vágyakat; nem azért, mintha meggyőzni iparkodnék őket, hogy úgy helytelen, sem értelemmel csillapítva őket, hanem kényszerből, és mert fél, reszket egyéb vagyonáért?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Zeuszra, barátom, ha idegen javak eltékozlásáról van szó, fölismerheted-e a legtöbbjükben a herékkel oly rokon vágyakat?

ADEIMANTOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: Nincs ilyen, aki ne volna önmagával meghasonlott; nem egy, de két ember lakik benne, és aljas vágyai legtöbbször legyőzik a jobbakat.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: Ezért az ilyen aztán látszólag tetszetősebb a többinél; de azért a következetes eszmevilágú, harmonikus lélek igaz erénye messze elkerüli őt.

ADEIMANTOSZ: Azt hiszem.

SZÓKRATÉSZ: Persze az ilyen zsugori a köz- és magánéletben gyáva a küzdelemre; közönyös, ha győzni kell, vagy valami szép ügyért más módon vetélkedni; pénzt pedig a világért sem áldozna dicső hírért és ilyen küzdelemért, mert fél magában költséges vágyakat támasztani és azokat föllelkesíteni fegyvertársul vetélkedéseire; oligarcha módra csak tehetőssége elenyésző részével hadakozik, így legtöbbször veszt, de azért gazdag marad.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: És még kételkedhetünk, hogy az oligarcha államnak a zsugori és pénzéhes jellem a megfelelője?

ADEIMANTOSZ: Semmiképp.

A demokrácia

SZÓKRATÉSZ: Ezután azt hiszem, a demokráciát kell megvizsgálnunk; mi módon keletkezik és kibontakozása után milyennek látjuk, hogy aztán, ha megismertük a neki megfelelő jellemet, a többi mellé helyezve vizsgáljuk.

ADEIMANTOSZ: Így legalább magunkhoz következetesen haladunk.

SZÓKRATÉSZ: Ugye olyan módon alakul az oligarchiá-

ból demokrácia, hogy az emberek telhetetlenül törnek kitűzött céljukra, hogy ti. a leggazdagabbak legyenek?

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Minthogy ez államban a vezetők nagy vagyonuk révén lesznek vezetőkké, nem akarják törvénnyel tiltani, hogy a féktelenségre hajlamos ifjak fölléljék és elverjék vagyonukat, hiszen ha a vagyont fölvásárolhatják, és kölcsönökkel megterhelhetik, ők maguk lesznek még gazdagabbak és tekintélyesebbek.

ADEIMANTOSZ: Ez kétségtelen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye világos, mennyire lehetetlen, hogy ez állam polgárai a gazdagságot imádják, és ugyanakkor, amennyire kell, önmérsékletben gyarapodjanak, mert szükségképpen vagy erről, vagy arról le kell mondaniuk.

ADEIMANTOSZ: Ez világos.

SZÓKRATÉSZ: Így aztán az oligarchiában néha még a nem közönséges embereket is koldusbotra kényszerítik, úgy, hogy nem törődnek velük, és szabadon engedik őket rakoncátlankodni.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ezek aztán, gondolom, ott ülnek az államban fullánkkal felfegyverkezve, eladósodva vagy megbélyegezve, vagy pedig mindkét bajtól sújtottan, és gyűlölködve leselkednek a vagyonukat megkaparintókra meg a többiekre is, és sóvárognak valamilyen felfordulás után.

ADEIMANTOSZ: Így van.

SZÓKRATÉSZ: A nyerészkedők meg lapulnak, úgy tesznek, mintha nem látnák őket, és a többiek közül mindig abba döfik ezüstlándzsájukat, azt sebesítik meg, aki ki van szolgáltatva nekik, és tőkéjüket a kamattal megsokszorozva, tömegestül gyarapítják az állam heréit, koldusait.

ADEIMANTOSZ: De mennyire!

SZÓKRATÉSZ: És e fellobbanó bajt dehogy is akarják eloltani az előbbi módon, hiszen nem tiltják, hogy ki-ki azt tegye a vagyonával, amit akar, sem valami más törvénnyel nem iparkodnak megoldani a kérdést.

ADEIMANTOSZ: Milyen törvénnyel?

SZÓKRATÉSZ: Amely ehhez képest csak másodlagos megoldás, de legalább arra kényszerítené a polgárokat, hogy ápolják az erényt. Ha ugyanis elrendelnék, hogy a szabad üzleti szerződéseket ki-ki csak a maga kockázatára kötheti meg, kevésbé szermérmetlenül nyerészkednének az államban, és az említett bajok ritkábban fordulnának elő.

ADEIMANTOSZ: Sokkal ritkábban.

SZÓKRATÉSZ: Ily módon először az alattvalókat juttatják az említett csődbe a vezetők; no és magukat és övéiket?... Nem teszik-e fiataljaikat léha tobzódókká lelkileg, testileg puhányokká, gyönyör és fájdalom átélésére tunyákká, lomhákká?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Maguk meg a nyerészkedést kivéve mindent elhanyagolnak, s semmivel sem ápolják jobban az erényt, mint a szegények.

ADEIMANTOSZ: Nem ám!

SZÓKRATÉSZ: Ha majd ilyen állapotban kerülnek össze vezetők és vezetettek utazás során vagy más összejöveteleken, ünnepi követségben, akár mint katonabajtársak, szárazon vagy vízen és veszély közepette, egymást jól szemügyre vehetik, mikor a szegényeket a gazdagok nem kezelhetik le, és gyakran az izmos, napsütötte szegényt a csatában beosztják az árnyékban tenyésztett, nagy-sok fölösleges hústól roskadozó gazdag szomszédjául, és látja, hogy szuszog és szorong az. Mit gon-

dolsz, nem ötlik-e eszébe, hogy az ilyenek csak a szegények tehetetlenségéből szedhették meg magukat, és egymás közt nem azt pusmogják-e a szegények: „Kezünkben van e mihaszna társaság!"

ADEIMANTOSZ: Én is tudom, hogy ezt teszik.

SZÓKRATÉSZ: És mint a beteges testnek csak egy kis külső lökés kell, hogy kitörjön rajta a kór, néha még külső ok nélkül is senyved — így a hasonló állapotban levő állam is igen kis ürügyre — pl. ha egyik csoportja kívülről hív szövetségeseket, egy másik oligarchiából vagy demokráciából — beteg lesz, polgárháború tör ki benne, sőt néha külső hatás nélkül is meghasonlik.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Azt hiszem, demokrácia akkor támad, ha a szegények kerekednek felül, és ellenlábasaikat részben megölik, részben száműzik, a maradéknak pedig egyenlő alapon osztanak részt az alkotmányos jogokból és vezető állásokból, és a vezetőket többnyire sorsolással választják.

ADEIMANTOSZ: Tényleg így születik a demokrácia, akár fegyver hozza létre, akár a megfélemlített ellenpárt menekülése.

A demokratikus állam jellegzetes vonásai

SZÓKRATÉSZ: Mi módon élnek ezek az emberek? Milyen is az ilyen alkotmány? Világos, hogy majd az ilyen ember minősül demokratikusnak.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Először is itt a polgárok szabadok, az állam telve van szabadsággal és szabad véleménynyilvánítással, és bárki azt teheti, amit akar.

ADEIMANTOSZ: Így mondják.

Szókratész: Ahol pedig szabadság van, világos, hogy a magánéletét mindenki úgy rendezi be, ahogy épp jólesik.

Adeimantosz: Világos.

Szókratész: Gondolom, ebben az alkotmányban lehetnek leginkább sokszínűek az emberek.

Adeimantosz: Miért?

Szókratész: Mintha ez volna a legszebb államforma! Amint a mindenféle virággal telepettyegetett köntös, ez az alkotmány is, mindenféle szokással telepöttyögetve, csak a legszebbnek tetszhetik. És bizonyára sokan valóban ezt érzik a legszebbnek, mint a gyermekek és a nők, mikor a tarkabarka cifraságokat bámulják.

Adeimantosz: Nagyon is.

Szókratész: Kedves barátom, be kényelmes volna ebben az államban keresni alkotmányt.

Adeimantosz: Hogy értsem ezt?

Szókratész: Hogy itt a nagy szabadságban mindenféle alkotmány megtalálható. Ha valaki államot akarna szervezni — mint mi az imént —, szükségképpen csak menjen egy demokratikus államba, és amely változat épp megtetszik neki, csak válassza ki azt, mint egy ócskapiacon, és ha már kiválasztotta, hát szervezze meg úgy!

Adeimantosz: Bizony nem szűkölködnék példaképekben!

Szókratész: Ebben az államban nem kényszerít senki, hogy vezető légy, akármilyen rátermett vagy is, se arra, hogy alárendelt helyzetben maradj, se hogy békében élj, ha a többiek úgy élnek, de te nem vágyol békére; sőt, ha egy törvény eltilt a vezetéstől és bíráskodástól, attól te még nyugodtan lehetsz vezető, bíró, ha épp úgy tetszik; hát nem isteni, nem édes első pillantásra az ilyen élet?

ADEIMANTOSZ: Első pillantásra igen.

SZÓKRATÉSZ: Hát nem mulatságos az egyes elítéltek iránti tapintatosság? Vagy nem láttál ilyen alkotmányban embert, akit halálra, számkivetésre ítéltek, és vígan ittmarad, sőt a tömeg közepette nyüzsög? És mintha senki se hederítene rá, senki se látná, amint hősként páváskodik?

ADEIMANTOSZ: De sok ilyen akad!

SZÓKRATÉSZ: És ez állam mily megbocsátó, egyáltalán nem kicsinyes, hanem mindent megvet, amit mi nagy komolyan hangoztattunk államunk szervezése közben. Mi azt hangoztattuk, hogy — hacsak nincsenek rendkívüli képességei — senkiből se lehet jó, igaz ember, ha még mint gyermek, játszódva, nem szép dolgok közepette él és nem ezekkel buzgólkodik; milyen hetykén tapodja össze ezeket az elveket a demokrácia, semmibe veszi, milyen foglalatosságok után fog hozzá valaki az államvezetéshez, viszont mindenkit megtisztel, csak azt kerepelje, hogy jóakarattal van a tömeg iránt.

ADEIMANTOSZ: Igen nemes államforma!

SZÓKRATÉSZ: Ilyen és más ezekhez hasonló vívmányokat nyújt a demokrácia, úgyhogy azt hiszem, édes alkotmány ez, anarchikus, tarkabarka, egyenlőknek, nem egyenlőknek szép egyenlősdit kiporciózó!

ADEIMANTOSZ: Közismert tényekről beszélsz.

A demokratikus jellemű ember

SZÓKRATÉSZ: Most azt nézd meg, hogy fest az ilyen mint magánember! Vagy előbb azt vizsgáljuk, mint az alkotmánynál is, hogyan keletkezik?

ADEIMANTOSZ: Azt.

SZÓKRATÉSZ: Hát nem így: mondjuk a fukar oli-

garchikus jelleműnek születik egy fia, akit apja a maga szokásai szerint nevel.

ADEIMANTOSZ: Mondjuk.

SZÓKRATÉSZ: Ez a fiú erővel elfojtja magában ama gyönyöröket, amelyek költségesek, de a pénzszerzésben haszontalanok. Ezeket hívják nem szükségszerűeknek.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Ha akarod, hogy vizsgálódásunk ne legyen homályos, először határozzuk meg, mely vágyak szükségszerűek és melyek nem?

ADEIMANTOSZ: Határozzuk meg!

SZÓKRATÉSZ: Szükségszerűen joggal azokat hívjuk, amelyeket semmiképpen sem vonhatunk meg magunktól, és amelyeknek kielégítése javunkra van. E kétféle vágyat természetünknek szükségképpen be kell töltenie. Vagy nem?

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Tehát ezeket joggal hívhatjuk szükségszerűeknek.

ADEIMANTOSZ: Joggal.

SZÓKRATÉSZ: Ám az ilyen vágyakat mind nem mondjuk szükségszerűeknek, amelyekről le tudunk mondani, ha gyerekségünktől fogva fegyelmezzük magunkat, és amelyek nem szolgálnak javunkra, sőt esetleg éppen kárunkra vannak. Helyesen mondtuk?

ADEIMANTOSZ: Helyesen.

SZÓKRATÉSZ: Ne válasszunk mindegyikre példát, milyenek, hogy típusként lássuk őket?

ADEIMANTOSZ: Válasszunk!

SZÓKRATÉSZ: Ugye az evés vágya — amíg az egészség és a jó közérzet fenntartására szolgál, mégpedig a kenyér és a hús evésének vágya — szükségszerű?

ADEIMANTOSZ: Gondolom, az.

SZÓKRATÉSZ: A kenyér vágya kétszeresen is szükségszerű, mert hasznos, és ha nem elégítjük ki, vége szakadhat életünknek.

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: A hús vágya csak annyiban, amennyiben elősegíti jó közérzetünket.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: És ezeken túl, más mindenféle ételek vágya, amelyekről mindenki lemondhat, ha gyerekkorától fogva fegyelmezik és nevelik, és amely vágy nemcsak a testnek árt, de a léleknek is a bölcsesség és önmérséklet érvényesítésében? Helyesen hívjuk az ilyeneket nem szükségszerű vágyaknak?

ADEIMANTOSZ: Igen helyesen.

SZÓKRATÉSZ: És ne mondjuk ezeket költségeseknek, az előbbieket meg gyarapítóknak, mert a munka szempontjából hasznosak?

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: És ugyanezt a szeretkezésről és a többi vágyról?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: És előbb a „here" névvel nem azt jelöltük-e, akiben ilyen gyönyörök, vágyak zsonganak, és a „nem szükségszerű" vágyak rabja, és nem azt hívjuk takarékosnak és oligarchikusnak, aki csak a szükségvágyaknak enged?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Most térjünk vissza témánkhoz: hogyan lesz az oligarchikus jellemből demokratikus?

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Egy ifjú fölcseperedett, s mint mondtuk, neveletlenül és fukarságra edzve, megkóstolja a herék mézét, és e félelmes parázsszínű vadállatok közt forgolódik, amelyek ugyancsak értik a midenféle fajta tarkabarka gyönyörök szerzését; ekkor fogamzik meg benne az oligarchikusból demokratikussá alakulás csírája.

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: És miképpen az állam úgy változott át, hogy egyik pártját kívülről támogatta hasonszőrű szövetségese, ugyanúgy változik át ez ifjú is, azáltal, hogy a benne fészkelő vágyak egy fajtáját támogatja kívülről a hasonszőrű rokon vágy.

ADEIMANTOSZ: Mindenképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ám, gondolom, ha akad támogatója az ellenkező oldalról a benne fészkelő oligarchia énjének is, apja vagy családtagjai személyében, akik egyre intik és szapulják, akkor ellentétes lázadások támadnak benne, és vívódik önmagával.

ADEIMANTOSZ: Miért is ne?

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, olykor demokrata énje marad alul az oligarcha énnel szemben, bizonyos vágyai kivesznek és elhalnak, mert föltámad ifjú lelkében a szégyen, és ismét rendeződik a lelke.

ADEIMANTOSZ: Megesik néha.

SZÓKRATÉSZ: Olykor viszont — apja nevelésbeli értetlensége folytán — az elhalt vágyakkal rokon vágyak

zsendülnek az ifjú lelkében, majd megsokasodva elhatalmasodnak.

ADEIMANTOSZ: Ez könnyen megesik.

SZÓKRATÉSZ: Ezek aztán a régi szokásokra csábítják, és fajtalankodva, egész sereg utódot szülnek.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Végezetül úgy vélem, e vágyak beveszik az ifjú lelkének fellegvárát, megsejtvén, hogy az a tudományoktól, szép foglalatosságoktól üresen tátong, pedig ezek a legjobb vigyázói és őrei az istenszerette férfiak értelmének.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így van.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, amazok helyébe üres, hányaveti eszmék és vélekedések törnek reá, s teszik rabbá az ilyen ifjú lelkének e részét.

ADEIMANTOSZ: Hatalmasan rátörnek.

SZÓKRATÉSZ: Persze hogy visszatér ama lótuszevőkhöz,[80] most már nyíltan is közéjük költözik, és ha valamelyik családtagja segítségére sietne fukar énjének, lelke királyi várának kapuit berekesztik előtte a nyegle szavak, és nem bocsátják be a segítségére sietőt, és nem fogadják be az öregek magánkövetként küldött szavait, hanem viaskodva maguk győznek, és a szégyenérzetet leszamarazva, mint megbecstelenített száműzöttet eltaszítják, az önuralmat férfiatlanságnak szapulják, és gyalázkodva kivetik a mértékletességet és a rendezett költekezést mint parasztosságot és szolgalelkületet — ők legalábbis ezt hangoztatják — sok haszontalan vágyuk közepette, határaiktól messze űzik.

ADEIMANTOSZ: De még milyen hevesen!

SZÓKRATÉSZ: És ha már a karmaikba került ifjú lelkét titkaikba beavatták, az erényektől megfosztották és megtisztították[81], aztán a fennhéjázást, a zabolátlanságot és

ripőkséget visszavezérlik nagy fényességgel, tömeges kísérettel, megkoszorúzva, magasztalva, körülhízelegve — a fennhéjázást hívják jóneveltségnek, a zabolátlanságot szabadságnak, a ripőkséget nagyszerűségnek, az orcátlanságot vitézségnek. Nem így vált át a szükségszerű vágyak kielégítésére nevelt ifjú a szükségtelen és haszontalan gyönyörök élvezetének szabadjára hagyására?

ADEIMANTOSZ: Egész pontosan így.

SZÓKRATÉSZ: Ezután, gondolom, úgy él, hogy a szükségszerű és nem szükségszerű vágyak betöltésére ugyanannyi pénzt, fáradságot és időt fordít; ám ha szerencséje van, és nem viszi túlzásba a kéjben tombolást, sőt vénségére, mikor a nagy zenebonába már beleunt, a kiebrudalt erények egy részét is visszafogadja, és a betolakodóknak nem adja át magát teljesen, akkor végül is a gyönyöröket egyensúlyba hozza, és úgy éldegél, hogy mindig az épp fölmerülő — szinte a sorstól odavetett — gyönyörnek szolgáltatja ki magát, hogy az uralkodjék rajta, míg ki nem elégül, majd ismét másnak, hisz egyiket se veti meg, egyformán fölkarolja mindet.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is.

SZÓKRATÉSZ: Ám az igaz szót nem fogadja be, nem bocsátja be az őrhelyre; ha valaki azt mondja: a gyönyörök közül egyesek szép és jó vágyakból fakadnak, mások gonoszakból, és az előbbieket föl kell karolnunk és kitüntetnünk, az utóbbiakat viszont zaboláznunk és rabszolgává tennünk — mindezt ő elutasítja, és kijelenti: minden gyönyör hasonló, és mindet egyformán kell becsülnünk.

ADEIMANTOSZ: Ha ilyen a hajlandósága, bátran így is tesz.

SZÓKRATÉSZ: Nemde így éldegél napról napra, így kedvez az épp fölbukkanó vágynak: hol vedel és fuvo-

láztat magának, hol meg kenyéren és vízen aszalódik, néha tornázik, olykor lustálkodik és fütyül mindenre; olykor meg mintha filozófiával múlatná idejét, gyakran politizál, a gyűlésben fölpattan, beszél és cselekszik, ahogy épp szeszélye diktálja; hol éppen a katonákért lelkesedik és melléjük áll, hol meg a pénzemberekért, akkor ezekhez csapódik; életében nincs semmi rend, semmi szükségszerűség, ám mert az ilyen életet édesnek, szabadnak és üdvösnek érzi, mindenáron ezt gyakorolja!

ADEIMANTOSZ: Mindenképp leírtad az egyenlőséget tisztelő ember életét.

SZÓKRATÉSZ: Gondolom, azt is, hogy ez az élet igen változatos, igen sokféle szokás megfér benne; és hogy ez a követésre méltó és színes jellem: amilyen az állama, ugyanolyan ő is; életét sok férfi és nő irigyli, hiszen abban föllelhető az alkotmányok és jellemek úgyszólván minden példája.

ADEIMANTOSZ: Bizony ez ő.

SZÓKRATÉSZ: Tehát megfelel szemünkben az ilyen ember a demokráciának, és méltán hívhatjuk demokratikusnak?

ADEIMANTOSZ: Megfelel.

A türannikus állam

SZÓKRATÉSZ: Most már csak a leggyönyörűségesebb alkotmány és a leggyönyörűségesebb jellem elemzése maradt hátra, a türannisz-államé és a türannoszé.

ADEIMANTOSZ: Pontosan.

SZÓKRATÉSZ: Lássuk, kedves barátom, mi módon keletkezik a türannisz! Szinte világos, hogy a demokráciából alakul ki.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Vajon valami módon ugyanúgy lesz a demokráciából türannisz, mint az oligarchiából demokrácia?

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Ugye a vagyon volt az elképzelt legfőbb érték, amiért az oligarchiát megszervezték?

ADEIMANTOSZ: Igen.

SZÓKRATÉSZ: Ugyanakkor épp a telhetetlen vagyonszerzés veszítette el az oligarchiát és a minden mást sutba dobó pénzhajszolás?

ADEIMANTOSZ: Igaz.

SZÓKRATÉSZ: Vajon a demokráciát is nem éppen annak túlhajszolása bomlasztja fel, amit épp a legfőbb jónak ítél?

ADEIMANTOSZ: Szerinted mit ítél ennek?

SZÓKRATÉSZ: A szabadságot. Hisz a demokratikus államban egyebet sem hallhatsz, csak hogy ez a legszebb a világon, és csak szabad államban érdemes élnie az igazi szabad természetnek.

ADEIMANTOSZ: Valóban unos-untig ezt beszélik.

SZÓKRATÉSZ: Nos — mint az előbb akartam mondani — nem épp a szabadságban való telhetetlenség és a többi értékek elhanyagolása változtatja át ezt az államot és készteti a türannisz kívánására?

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

SZÓKRATÉSZ: Mikor a demokrácia megszomjazik a szabadságra, és véletlenül rossz bortöltögetők jutnak uralomra benne, és a kelleténél több tiszta bortól megrészegül, ilyenkor a vezetőket, akik nem hízelegnek neki, és nem engedik teljesen szabadjára, megfenyíti, ártóknak és oligarcháknak vádolja.

ADEIMANTOSZ: Tényleg ezt teszik.

Szókratész: E vezetőknek engedelmeskedőket — mint lakájlelkű semmiházikat — sárral dobálják, viszont magánházban és nyilvánosan magasztalják, kitüntetik azokat a vezetőket, akik alantasaikkal és az alattvalókat, akik az ilyen vezetőkkel egy követ fújnak. Nem szükségszerű, hogy ilyen államban mindenki szabadságot akar?

Adeimantosz: Miért ne?

Szókratész: És befészkelődik, kedvesem, a családba is és végül még az állatokba is a zabolátlanság.

Adeimantosz: Hogy értsem?

Szókratész: Úgy, hogy az apa megszokja, hogy egyenrangú a fiaival, sőt retteg tőlük, a fiú meg nem féli, kutyába sem veszi a szüleit, csakhogy szabad legyen; így lesz egyenrangú a jövevény az őslakossal és viszont, és az idegen is ugyanígy.

Adeimantosz: Igen, így történik.

Szókratész: Ilyen és más efféle kicsiségek történnek: ilyen viszonyok közt a tanító retteg neveltjeitől, és hízeleg nekik, a növendékek lenézik tanítóikat, de még nevelőjüket is; általában a fiatalok az öregekhez mérik magukat, és szóban és tettben vetélkedni akarnak velük; az öregek meg a fiatalokkal közösködést keresik, nem győznek szellemeskedni és édesen élcelődni velük, mindenáron utánozva őket, csakhogy ne számítsanak mogorváknak és zsarnokiaknak.

Adeimantosz: Nagyon is így van.

Szókratész: Ám a végső csúcsa a tömeg szabadosságának, amely az ilyen államban támad, kedvesem, amikor a vásárolt rabszolgák éppoly szabadok, mint a gazdáik. Majd elfelejtettem szóba hozni, mekkora itt az egyenlőség és szabadság a két nem egymáshoz való viszonyában!

ADEIMANTOSZ: Tehát Aiszkhülosszal „kimondjuk épp, ami a nyelvünkre szalad".[82]

SZÓKRATÉSZ: Nagyon is. Én is így mondom. Nem is hinné, aki nem látta, hogy itt még az állatok is menynyivel szabadosabbak, mint máshol. Hiszen — ahogy a szó járja — „olyan a kutya, mint az úrnője", de még a lovak, szamarak is úgy idomulnak, hogy fene szabadon és fenségesen poroszkálnak, az úton szembejövőre rágázolnak, ha nem tér ki; és minden más tekintetben is ez a túlságos szabadság érvényesül.

ADEIMANTOSZ: Saját álmomat mondtad el. Hányszor megesik ilyesmi velem, amikor falura megyek!

SZÓKRATÉSZ: Ami a lényeg, vedd észbe mindezek summázott eredményét: mily érzékennyé lesz a polgárok lelke; ha a legcsekélyebb alárendeltségre próbáljuk szorítani őket, mindjárt dohognak, és nem tűrik; végül már — hisz tudod — sutba vágják az írott és íratlan törvényeket is, csakhogy senki soha ne diktáljon nekik.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is tudom.

SZÓKRATÉSZ: Ez tehát a gyönyörű és fiatalos kezdet, amelyből szerintem a türannisz születik.

ADEIMANTOSZ: Fiatalos. De mi lesz ezután?

A túlságos szabadság szolgaságra vezet

SZÓKRATÉSZ: Ugyanaz a kór, amely befészkelődött az oligarchiába és elveszejtette azt, a nagy szabadság révén még dúsabban és vadabbul megterem a demokráciában is, és leigázza azt. És valóban, a szertelenség mindig nagy változást robbant ki az ellenkező végletbe az évszakokban, növényekben, az élő testben és nem utolsó sorban az alkotmányokban is.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: A szertelen szabadság, úgy látszik, szertelen szolgaságba csap át, magán- és állami életben egyaránt.

ADEIMANTOSZ: Valószínűleg.

SZÓKRATÉSZ: Hihetőleg a türannisz nem más alkotmányból, de épp a demokráciából születik, a szertelen szabadságból támad a legvégső, legbőszebb szolgaság.

ADEIMANTOSZ: Érthető.

SZÓKRATÉSZ: Ám, azt hiszem, nem ezt kérdezted, hanem hogy mi az a kór, amely éppúgy feltámad a demokráciában, mint az oligarchiában, és rabszolgaságot szül?

ADEIMANTOSZ: Igazad van.

Három társadalmi réteg: herék, szegények, gazdagok

SZÓKRATÉSZ: Én a mihaszna és tékozló emberek fajtájára gondoltam. Ezek közül a legférfiasabbak válnak vezetőkké, a pipogyábbak meg ezek alattvalóivá; mindnyájukat a herékhez hasonlítottuk: a férfiasak a fullánkos herék, a pipogyák a fullánktalanok.

ADEIMANTOSZ: Helyesen tettük.

SZÓKRATÉSZ: Ez a két fajzat támaszt minden zavart valamennyi alkotmányban, mint a testben a nyál és az epe. Jó orvosnak, jó állami törvényhozónak nem kevésbé, valamint bölcs méhésznek már messze előre vigyáznia kell, mindenekelőtt, hogy ezek be ne fészkelődjenek, s ha már igen, a viasszal együtt a lehető legszaporábban eltávolítsa őket.

ADEIMANTOSZ: Zeuszra! Mindenképpen!

SZÓKRATÉSZ: Vegyük a dolgot így, hogy annál világosabban lássuk, mit akarunk.

ADEIMANTOSZ: Hogyan?

Szókratész: Gondolatban osszuk háromfelé a demokráciát, amint valóban is így oszlik meg. Az első rész a szabadság révén fészkel meg benne, csakúgy, mint az oligarchiában.

Adeimantosz: Így van.

Szókratész: Csakhogy itt sokkal kevesebb, mint az oligarchiában.

Adeimantosz: Hogyan?

Szókratész: Az oligarchiában ezt nem tisztelik, sőt az uralomból is ki van rekesztve, azért gyakorlatlan és erőtlen marad, a demokráciában kevés kivétellel szinte ez a csoport ül a fő helyen, és épp közülük a leghevesebbek ágálnak és cselekszenek, a többi meg a szószék köré ülve dong, és nem engedi szóhoz jutni azt, aki mást akar; az ilyen alkotmányban, kevés kivétellel, szinte mindent ezek intéznek.

Adeimantosz: De mennyire!

Szókratész: Egy másik csoport is mindig élesen kiválik a tömegből.

Adeimantosz: Melyik?

Szókratész: Ahol mindenki a pénzt hajhássza, ezek a legrendezettebb természetűek és messze a leggazdagabbak.

Adeimantosz: Valószínűleg.

Szókratész: A heréknek tőlük jut a legtöbb méz és a legkönnyebben.

Adeimantosz: Kis emberekből hogyan is szívnának ki valamit is?

Szókratész: Azt hiszem, az ilyen gazdagokat hívják a „herék eledelé"-nek.

Adeimantosz: Alighanem.

Szókratész: A harmadik csoport a köznép, a kétkezi gürcölők, akik a közügyekkel nem törődnek, és

vagyonuk úgyszólván semmi; persze a demokráciában ez a legnépesebb réteg, s ha egybeverődik, döntő a szava.

ADEIMANTOSZ: Igen. Ám nem verődik egybe, csak ha mézet szimatol.

SZÓKRATÉSZ: Mindig övé is lesz a méz, mert a főkolomposok megtehetik, hogy a gazdagoktól a vagyont elkaparintják, és a köznépnek is osztanak belőle, persze a zömét maguknak teszik félre.

ADEIMANTOSZ: Így aztán a népnek is jut.

SZÓKRATÉSZ: Akiktől a vagyont elkaparintják, kénytelenek a nép előtt szóval és tettel úgy védekezni, ahogy épp lehet.

ADEIMANTOSZ: Miért ne?

SZÓKRATÉSZ: Még ha nem is akarnának semmi újítást, a többiek azzal vádolják őket, hogy ármánykodnak a nép ellen és oligarcha-pártiak.

ADEIMANTOSZ: Úgy ám!

SZÓKRATÉSZ: Nemde, végül is, mikor látják, hogy a köznép — nem szándékosan, hanem tudatlanságból és fölbujtóitól félrevezetve — jogtalanul árt nekik, akár akarják, akár nem, igazán oligarcha-pártiakká válnak, nem szántszándékkal, hiszen ezt a bajt is a fullánkos herék csiholták, szurkálva őket.

ADEIMANTOSZ: Tökéletesen így van.

SZÓKRATÉSZ: Következnek a feljelentések, perek és belső harcok.

ADEIMANTOSZ: De mennyire.

SZÓKRATÉSZ: Ugye a nép mindig kiemel valakit a feje fölé, és azt támogatja, hizlalja naggyá?

ADEIMANTOSZ: Ezt szokta.

SZÓKRATÉSZ: Világos, hogy mikor türannosz nő föl, annak gyökere mindig a nép vezérségében rejlik, abból sarjad ki.

ADEIMANTOSZ: Napnál világosabb.

SZÓKRATÉSZ: Mi hát a vezérből zsarnokká változás kezdete? Mikor a vezér arra vetemedik, ami a mítosz szerint az arkadiai Zeusz Lükeiosz szentélyénél történt.[83]

ADEIMANTOSZ: Micsoda?

SZÓKRATÉSZ: Aki egyszer megkóstolja az emberhúst, melyet más áldozati állatok zsigerei közé vagdaltak, az szükségképpen farkassá változik. Vagy nem hallottad ezt a mítoszt?

ADEIMANTOSZ: De igen.

SZÓKRATÉSZ: Nem ugyanaz teljesedik be a népvezérrel, aki magával rántva az őt ész nélkül követő tömeget, nem tartóztatja meg magát önnön törzse vérének ontásától, hanem hamis vádakkal, ahogy szokták, a bírák elé idézi őket, vérrel mocskolja magát, embert öl, rokonvért kóstol szentségtelen nyelvével és szájával, embereket száműz és gyilkol, alattomosan ígérget adósság elengedést és földosztást — vajon az ilyennek nem az lesz-e a végzete, hogy elemészti ellenlábasa, vagy türannosszá — emberből farkassá válik?

ADEIMANTOSZ: Szükségképpen.

SZÓKRATÉSZ: Ugye épp ő bujtogat a vagyonosok ellen?

ADEIMANTOSZ: Ő.

Szókratész: És ha elűzték, és utóbb ellenségei fejére tiporva visszatér, nem mint türannosz jelenik-e meg?

Adeimantosz: De igen.

Szókratész: És ha azok már nem tudják kiverni, vagy a nép előtt bevádolva kivégeztetni, iparkodnak majd erőszakos halállal, összeesküvéssel alattomban gátat vetni neki.

Adeimantosz: Általában így szokott lenni.

Hogyan lép fel a türannosz?
Mik a jellegzetes tulajdonságai?

Szókratész: Ekkor, akik idejutottak, mind előállnak a türannoszok megszokott kérésével: testőrséget kérnek a néptől, hogy a nép segítője biztonságban legyen.

Adeimantosz: Nagyon is.

Szókratész: A nép ezt meg is adja, mert félti emberét, önmagát viszont biztonságban érzi.

Adeimantosz: Nagyon is.

Szókratész: Mikor aztán a pénzes ember látja, hogy a nép ellenségeként vádolják, akkor azt teszi, ó, cimborám, amit Kroiszosznak a jóslat tanácsolt: „Hermosznak kavicsos medréhez futni ne restellj . . . "[84]

Adeimantosz: Máskülönben nem is volna módja restelleni . . .

Szókratész: Azt hiszem, akit elfognak, halál fia!

Adeimantosz: Szükségképpen.

Szókratész: A népvezér pedig, világos, hogy teljes hosszában a porban[85] nem nyúlt el a harci szekér hajtását feledve, hanem leterítve sok mást, ott feszít az állam hackocsiján, mint vezérből támadt tökéletes türannosz.

Adeimantosz: Miért ne?

Szókratész: Elemezzük talán ennek a férfinak a boldogságát, és azét az államét, amelybe ilyen halandó veszi be magát?

Adeimantosz: Elemezzük, nagyon is.

Szókratész: Az első napokban és időkben, ugye mindenkire csak mosolyog, akibe csak belebotlik, nyájasan köszönti, nem győzi mondani, hogy ő nem türannosz, magánosoknak és a népnek fűt-fát ígér, elengedi az adósságokat, földet oszt a népnek és tányérnyalóinak, és úgy tesz, mintha jámbor és szelíd lenne?

Adeimantosz: Szükségképpen.

Szókratész: Mikor aztán, gondolom, külső ellenfelei közül egyesekkel megbékél, másokat orvul elveszejt, és így már nyugton lehet tőlük, először is folyton háborúkat gerjeszt, hogy a nép rá legyen utalva mint vezérre.

Adeimantosz: Valószínűleg.

Szókratész: De azért is, hogy a folytonos adózástól elszegényedve, a mindennapi előteremtésével veszkődjenek, s minél kevésbé fondorkodjanak ellene.

Adeimantosz: Világos.

Szókratész: És gondolom, mivel egyesekre gyanakszik, hogy szabadságszeretetükben nem szenvedhetik uralmát, hogy ezeket valami ürüggyel eleméssze — az ellenség kezére játszva őket —, mindezek miatt vajon nem kényszerül-e folyton háborút kavarni?

Adeimantosz: Szükségképpen.

Szókratész: Ám ha ezt teszi, a polgárok mindinkább meggyűlölik?

Adeimantosz: Meg ám!

Szókratész: Erre mind többen, akik őt hatalomra segítették — maguk is nagy hatalmúak —, nem tesznek

lakatot a szájukra, és kezdik üzelmeit bírálni, előtte és egymás között, persze éppen a legbátrabbak.

ADEIMANTOSZ: Nyilván.

SZÓKRATÉSZ: Ha uralmon akar maradni, ezeket mind el kell távolítania vagy el kell pusztítania, míg nem marad sem barátja, sem ellensége valamit érő.

ADEIMANTOSZ: Világos.

SZÓKRATÉSZ: Éberen kell fürkésznie: ki vitéz, ki nagyra törő, ki bölcs, ki gazdag; és olyan „szerencsés", hogy akár akarja, akár nem, kénytelen ezekben mind ellenséget gyanítani, és fondorkodni ellenük, míg meg nem tisztítja tőlük az államot.

ADEIMANTOSZ: Szép kis „tisztogatás".

SZÓKRATÉSZ: Épp ellenkezője az orvosi test-tisztogatásnak: ezek a salakot vonják ki a testből, és meghagyják, ami jó, a türannoszok épp ellenkezőleg.

ADEIMANTOSZ: Kényszerül erre, ha fenn akar maradni.

SZÓKRATÉSZ: „Szerencsés" végzetének bilincseit hordja, amely azt parancsolja, hogy csupa gazember között éljen, akik gyűlölik — vagy ne éljen többé.

ADEIMANTOSZ: Ez így van, bizony...

A türannosz testőrsége és környezete

SZÓKRATÉSZ: Minél jobban megutálják a polgárok ilyen üzelmei miatt, annál több és hívebb testőrre van utalva.

ADEIMANTOSZ: Jól mondod.

SZÓKRATÉSZ: És kik lesznek hívek hozzá? Honnan keríti őket?

ADEIMANTOSZ: Jönnek maguktól, seregestől, szinte röpülnek, ha zsoldot fizet!

Szókratész: A kutyafáját, ismét a heréket emlegeted, s még hozzá az idegenből idevetődötteket!

Adeimantosz: Azt hiszem, igazam van.

Szókratész: És a helybeliek közül vajon kikre számít?

Adeimantosz: Hogy érted ezt?

Szókratész: Nyilván a polgároktól elkaparintott rabszolgákra, hogy felszabadítsa őket, és testőreiül szegődtesse.

Adeimantosz: Úgy ám. Hisz ezek lesznek hozzá a leghívebbek.

Szókratész: Milyen „szerencsés"-nek mondhatod ezt a türannoszt, ha ilyen barátai és hívei vannak, miután az igaziakat már eltávolította.

Adeimantosz: Márpedig ezekre van utalva.

Szókratész: Ezek a „cimborák" aztán ugye nem győzik csodálni, és az új polgárok sülve-főve vele vannak, míg a tisztességesek gyűlölik, és bújnak előle.

Adeimantosz: Mit is tehetnek mást?

Szókratész: És nem méltán tartjuk-e a tragédiát a bölcsesség forrásának, s különösképpen Euripidészt?

Adeimantosz: Miért?

Szókratész: Hisz ő zendítette meg azt a mázsás igazságot: a *bölccsel lakozva bölcsek lesznek a zsarnokok!*[86] — nyilván azokat mondta bölcseknek, akik körülötte legyeskednek.

Adeimantosz: És a türanniszt „isteninek" magasztalta,[87] és más efféléket zengett, nemcsak ő, hanem a többi költők is.

Szókratész: Ezért a tragédiaköltők — bölcsek lévén — bizonyára megbocsátanak nekünk és a miénkkel rokon alkotmányban élőknek, ha nem bocsátjuk be államunkba őket, a türannisz dicsőítőit.

Adeimantosz: Azt hiszem, megbocsátanak, legalábbis az udvariasabbak.

Szókratész: Más államokban, azt hiszem, szabadon csellenghetnek, összecsődítvén a csőcseléket, és nagy meggyőző zsoldos-zengéssel a türannisz és a demokrácia irányába terelik az alkotmányokat.

Adeimantosz: Nagyon is.

Szókratész: S hozzá még zsoldot is húznak, és kitüntetésben részesülnek, főleg — és ez természetes! — a türannoszoktól, a demokráciától: ám minél magasabbra vergődnek az alkotmányok csúcsain, annál jobban csökken a tiszteletük, mintha kifulladna a velük szaladásban.

Adeimantosz: Nagyon is.

Szókratész: Elnézést a kitérésért! — Beszéljünk újra a türannosz csinos, népes, tarkabarka, mindig változó táboráról, vajon miből táplálja?

Adeimantosz: Világos, ha van a városban templomi kincstár, először azt tékozolja el, és amíg futja az elkótyavetyélésből, addig a népre mérsékeltebb adókat ró.

Szókratész: És ha ennek vége?

Adeimantosz: Akkor világos, hogy az apai örökségből költekezik maga is, no meg ivótársai, cimborái, barátnői is.

Szókratész: Értem már. A köznép, amely őt felemelte, tartja el őt is, cimboráit is?

Adeimantosz: Szükségképpen.

Szókratész: Mit mondasz? És ha a nép zúgolódik: nem igazság, hogy az apa tartsa el viruló fiát, hanem épp ellenkezőleg: a fiú tartsa el a apát, és nem azért szülte ő a türannoszt, segítette uralomra, hogy aztán, ha már felnőtt, akkor a nép legyen rabszolgája szolgáinak, táplálja őt is, szolgáit is és egyéb tányérnyalóit — hanem

hogy irányításával megszabaduljon a gazdagoktól, az állam úgynevezett szép és jó testű-lelkű kiválóitól; és ha megparancsolja: pusztuljon az államból ő is, híveivel együtt, és úgy tesz, mint mikor az apa kizavarja házából a fiát, ivócimboráival együtt?

ADEIMANTOSZ: Zeuszra, akkor majd rádöbben a nép, mily szörnyeteget szült, támogatott és hizlalt, és hogy gyengébb erejével most erősebbeket akar kiűzni.

SZÓKRATÉSZ: Hogy mondod? A türannosz erőszakoskodni mer az apjával, és ha nem hallgat rá, még el is tángálja?

ADEIMANTOSZ: El. De előbb elveszi a fegyvereit.

SZÓKRATÉSZ: Hát apagyilkosnak fested le a türannoszt, és szülőt öregségére cserbenhagyónak — azt hiszem, ez a közismert türannisz-módi. A nép — ahogy mondják — a szabadok szolgálatának füstje elől szaladva, a rabszolgák zsarnokságának a tőrébe bukott,[88] és a túlzott alkalmatlan szabadság helyett a legkutyább és legkeservesebb zsarnokságot nyerte.

ADEIMANTOSZ: Nagyon is így szokott lenni.

SZÓKRATÉSZ: Vajon nincs-e igazunk, hiszen eléggé alaposan kimutattuk, mint születik a türannisz a demokráciában, és kibontakozva, milyen is?

ADEIMANTOSZ: Épp eléggé kimutattuk.

KILENCEDIK KÖNYV

Miként a demokráciából türannikus államforma lesz, úgy válik a demokrata jellegű emberből türannosz. De vajon boldog-e az ilyen? Hogy erre válaszolhassunk, az emberi vágyak természetét kell ismernünk. Minden emberben benne élnek a félelmetes, vad és törvényt nem ismerő vágyak. Ha ezek érvényesülni tudnak — és ezt teszi lehetővé a türannikus állam a türannosz számára — akkor végül is a türannosz e vágyak rabszolgájává lesz, és az

undok szenvedélyek lejtején egyre mélyebbre csúszik. Élete céljává az erőszak, a rablás lesz, hiszen aljas élvezeteit elpocsékolt vagyona romjain csak így tudja kielégíteni. Ilyenné válik a turannosz, a zsarnok állam feje.

A turannosz élete nem boldog. Párhuzam áll fenn az egyes ember és az állam között, a turannisz éppúgy a gyönyörök szolgaságába süllyed, mint ahogy a zsarnok is a leggonoszabb szenvedélyek rabja lesz. Amellett állandó rettegésben is él, hiszen félnie kell az általa leigázottak bosszújától.

A lélek három részének háromféle gyönyör felel meg, és ugyanígy a háromféle vágynak háromféle uralmi forma. Az ember a lélek első részével tanul, a második részével „haragszik", értve ezen a nemes szenvedélyeket, míg a harmadik a vágyakozó rész, amely az ön- és fajfenntartással kapcsolatos ösztönök és az alantas szenvedélyek hordozója. Hogy kiben melyik lélekrész az uralkodó, aszerint különböznek az emberek egymástól. Minden ember a maga vágyát és gyönyörét tartja a legjobbnak, és a többiekét lenézi, holott még az élvezetekre vonatkozó tapasztalatok dolgában is a bölcsességkedvelő ítélete a leghelyesebb. A gyönyörök nyomában fájdalom jár, és így a testi élvezetek tulajdonképpen akkor a legjobbak, ha a fájdalom hiányának formájában jelentkeznek. A tömegemberek ezért a valóságos gyönyörnek csupán az árnyképei között élnek, viszont azok, akik az igazságot keresik, a legigazabb gyönyöröket fogják elérni. A jó és igazságos ember tehát a gyönyör szempontjából is magasan a többi ember fölött áll. Így élvezet és boldogság dolgában az első helyre az erkölcsös és okos uralkodót, a legutolsó helyre pedig a zsarnokot tesszük. A kettőjük közt levő távolság csak kobre emelve fejezhető ki, azaz a filozófus-uralkodó hétszázhuszonkilencszer boldogabb, mint a turannosz. A bölcsesség azonban nemcsak az egyes embert, hanem az államot is magasba emeli. Az ilyen uralom alatt az alattvalók is jobbakká és igazságosabbakká, tehát boldogabbakká válnak.

TIZEDIK KÖNYV

E befejező részben Platón visszatér ahhoz a gondolatához, hogy a helyes államberendezkedés nem fér össze az utánzó költészettel. Mi is az utánzás? — veti fel a kérdést. Minden dolognak megvan a maga ősformája, az eszme: ez a dolgok igazi valósága. Ez ősformák alakítója isten. A jelenségvilágnak, az ősformák után alkotott dolgoknak az alakítója a mesterember. S végül ezeknek a dolgoknak az utánzója a festő, a művész. Az utánzás ezek szerint a létezéstől számítva a harmadik fokon áll, vagyis a létnek csak a látszatát

adja, megcsalja a hozzá nem értőt, elhiteti, hogy a valóságos dolgot ismertetik meg vele, holott maguk, akik ezeket a képmásokat előállítják, sem ismerik azt, amit utánoznak. Ily értelemben Homérosz maga is tudatlan, ezért óvakodni kell tőle és a költészettől.

Az élet feladata az erény és a bölcsesség elérése és az, ami nemcsak a jelenben boldogít, hanem a jövőben is, ami tehát örökkévaló. Ez pedig nem a test, amely mulandó, hanem a lélek, amely halhatatlan. Ha a lélek nem lenne halhatatlan, akkor a bűn éppúgy elpusztítaná, mint a betegség a testet. A lelket azonban nem teszi tönkre sem a test pusztulása, sem a lélekben benne rejlő igazságtalanság. Sőt, az igazságtalanság még csak elevenebbé és éberebbé teszi a lelket. A lélek nemcsak halhatatlan, hanem változatlan is — se nem csökken, se nem gyarapszik. Ha gyarapodnék, ez annyit jelentene, hogy halandóból keletkezett, de annyit is, hogy akkor minden véges dolognak halhatatlanná kellene átalakulnia. A lelket nem szabad a testtel közösségben elgondonunk, hanem csak a maga őseredeti, tiszta létében. A lélek vagy az igazságosság, vagy az igazságtalanság, a jogtalanság útját járja, és nem marad titokban az istenek előtt. Az igazságos ember sokszor már életében elnyeri jutalmát, az igazságtalan büntetését.

A pamphüliai Er látomása

SZÓKRATÉSZ: Ám ez — sokaságában és nagyságában — mind semmi ahhoz képest, ami a halál után vár mind az igazságosra, mind az igazságtalanra. Hallgassuk meg hát, hogy mindkettő tökéletesen megértse, miben lesz majd része eszmecserénk szerint.

GLAUKÓN: Csak mondd el, kevés dologról hallanék szívesebben!

SZÓKRATÉSZ: Elmondom hát, ha nem is Alkinoosz történetét[89], de egy igen vitéz férfiúét, a pamphüliai Er-ét, Armeniosz fiáét. Ez egykor elesett a csatában, és amikor tíz nap múlva összeszedték a már oszladozó hullákat, őt ép állapotban lelték meg, hazacipelték, és amikor a tizenkettedik napon el akarták temetni, és már ott feküdt a máglyán, feltámadt, és elmesélte, mit látott odaát. Elmondta, hogy a lelke, mihelyt kiszállt a testé-

ből, a többiekkel együtt vándorolt, mígnem egy furcsa helyre értek, hol is a földnek két hasadéka tátong egymás mellett, és szemben velük az égen másik kettő. A hasadékok között bírák ültek, akik ítélkeztek, majd megparancsolták az igazságos lelkeknek, hogy induljanak jobbra, fölfelé az égbe — miután az ítéleten átesett lelkekre elöl jelet tettek —, az igazságtalanoknak pedig, hogy balra, lefelé induljanak — ezek hátul viselték az összes cselekedeteikről árulkodó jelzést. Amint ő a bírák elé lépett, ezek azt mondták, hírül kell adnia az embereknek az alvilági dolgokat, ezért a lelkére kötötték, hogy jól hallgasson meg mindent, és tüzetesen nézzen körül idelenn. És látta, hogy az ítélet elhangzása után az égi és a földi nyílások egyikén eltűnnek a lelkek, míg a másikon meg mások bukkannak elő: a földi nyílásból porosan, piszkosan, míg az égiből tisztán; a folytonosan érkezők mintha hosszú útról tértek volna meg: boldogan lépdeltek a rétre, és ott, mint egy ünnepi kiránduláson, letelepedtek, köszöntötték egymást az ismerősök, és a földből fölbukkanók faggatták az égieket élményeik felől. Meséltek egymásnak: ezek zokogó sírással emlékeztek rá, mennyi és mily szenvedéseket éltek át, mit láttak ezer évig tartó föld alatti vándorútjukon, az égi jövevények meg mesélték bűvös élményeiket és kifejezhetetlen szép látomásaikat. Sok időbe telnék, ó, Glaukón, ha mindent elmesélnék. Ez a lényege: minden egyes gaztettükért, amit valaha valaki ellen elkövettek, tízszeresen meglakoltak, mégpedig mindegyikért száz évig, minthogy ennyi az ember életideje, hogy így minden gaztettükért tízszeresen bűnhődjenek: ha például némelyik sokakra halált hozott, városokat vagy hadseregeket árult el, adott rabságra, vagy más gonoszságnak volt részese, minden egyes tettéért tízszeres kínt

szenved, viszont aki jót cselekedett, igazságos és jámbor volt, ugyanilyen arányban élvezi a jutalmat. Mást mondott azokról, akik épp most születtek, és rögtön meg is haltak — erre most nem érdemes kitérni. Még nagyobb árról beszélt az istenek és a szülők ellen elkövetett gaztett vagy odaadó viselkedés és az öngyilkosság esetében. Elmondja: tanúja volt, amint valaki valakit faggatott, hol van a nagy Ardiaiosz. Ez az Ardiaiosz Pamphülia zsarnoka volt már vagy ezer esztendeje; megölte apját és bátyját, és — mondják — sok más istentelenséget is mívelt. Mesélte: így felelt a kérdezett: „Nem jön az ide, aligha jön valaha is. Sok szörnyű látvány közül ezt is végignéztük: mikor már éppen ott voltunk a kijáratnál, és minden más szenvedés után épp föl akartunk jönni, hirtelen megláttuk Ardiaioszt és másokat, főleg zsarnokokat — voltak köztük ugyan magánemberek is, akik nagyot vétkeztek. Ezeket, amikor már azt hitték, hogy föllélphetnek, a hasadék nem fogadta be, hanem ha ilyen gyógyíthatatlan gazfickó próbált fölevickélni, vagy aki még nem bűnhődött meg eléggé, üvöltés hallatszott. Ekkor goromba, tüzes lények, akik már lesben álltak, és a bőgésre füleltek, rájuk csaptak és elvonszolták őket, Ardiaioszt és a többieket — kezüket, lábukat, fejüket összekötözve —, leteperték és megnyúzták, és így vonszolták az út mellett, a tövisbozóton szinte gerebenezve őket, minduntalan fölvilágosítván a mellettük elmenőket, mi végett viszik el őket, és hogy majd a Tartaroszba ejtik." Bár a lélek sok mindentől rettegett, mégis mindenekfölött attól, hogy jaj, csak föl ne harsanjon az üvöltés, amikor épp a nyíláshoz ér, és mind végtelen örömmel lépett ki, ha nem hallotta. Ilyesfélék hát a büntetések és lakolások, ezeket viszont ellensúlyozzák a jutalmak. Miután hét napot ott töltöt-

tek a mezőn, a nyolcadik napon ismét útnak kellett indulniuk; négy nap múlva elértek egy helyre, ahonnan a magasban, az egész égen és földön átfeszülő egyenes fényt vettek észre, olyan volt, mint egy oszlop, és leginkább a szivárványhoz hasonlított, de annál sokkal sugárzóbb és áttetszőbb volt. Egynapi út után aztán elértek a fénybe, és ott látták e fény közepén az égboltról lecsüngeni e fény kötelékeinek végeit, ugyanis e fény volt az eget összetartó kötelék, amilyen a háromevezős hajók kötelékrendszere; így tartották össze e fénykötelek és egész forgó égboltot; és e végekre akasztva csüngött Ananké orsója[90], amely az egész rendszert forgatta. Ennek nyele és horga acélból volt, a korongja pedig acél és más anyagok elegyéből. És e korong természete pedig ilyen volt: alakja mint a mi orsónké, de ahogy Er ecsetelte, abból azt kell értenünk, hogy olyan lehet, mintha egy nagy üres, belül teljesen kivésett korong-gyűrűbe másik kisebb korong-gyűrű illeszkedik — mint egymásba illő dobozok —, és így egy harmadik, negyedik doboz és még másik négy. Ugynis nyolc egymásba illő korong-gyűrűről van szó, melyek fönt csak körkörös peremüket mutatják, míg az orsó nyele körül szinte egyetlen összetartozó korong-gyűrűt képeznek, s a nyél a nyolcadik korong közepét böki át. Az első, vagyis a legszélső korong-gyűrűnek a legszélesebb a körpereme, aztán a hatodiké, majd egymás után a negyediké, a nyolcadiké, hetediké, az ötödiké, a harmadiké, és végül a legkeskenyebb a másodiké. A legnagyobb korong-gyűrű pereme tarka, a hetediké a legsugárzóbb, a nyolcadik a színét a hetedik fényétől kölcsönzi, a második és az ötödik színe hasonlít egymáshoz, és sárgásabb, mint az előbbieké; a harmadiké a legfehérebb, a hetediké vöröses, a hatodiké a második legfehérebb. Az orsó

egészében egy irányban forog, de a hét belső gyűrű az egészhez képest halkan, ellenkező irányban pörög, közülük leggyorsabban a nyolcadik gyűrű, majd egyöntetű sebességgel a hetedik, hatodik és ötödik, harmadrendű sebességgel — legalábbis így tetszett nekik — forog a negyedik gyűrű, negyedrendűvel a harmadik, ötödrendűvel a második. Az egész orsó Ananké ölében pörög. Mindegyik gyűrű peremén fölül egy-egy szirén áll, és együtt forog az orsóval, és mindig ugyanazt a hangot zengi, és mind a nyolc egyetlen összhangban cseng össze. Körben ül másik három nő is egyenlő távolságra, mindegyik egy-egy trónuson: Ananké lányai ők, a Moirák, fehér köntösben, fejükön szalagokkal: Lakheszisz, Klóthó és Atroposz a szirénekkel összhangban zengenek: Lakheszisz a múltról, Klóthó a jelenről, Atroposz a jövőről. És Klóthó- meg-meglendítve jobb kezét, segíti az orsó külső forgását, időről időre megpihenve, ugyanígy Atroposz baljával a belső gyűrűk forgását segíti, Lakheszisz pedig mindkét kezével hol a külső, hol a belső gyűrűket lendíti meg.

Mikor ideértek, rögtön Lakheszisz elé kellett járulniuk. Először is egy herold szabályos sorokba rendezte őket, azután Lakheszisz térdéről sorscserepeket és életmintákat vett a kezébe, fölszállt egy magas szószékre, és így szólt: „Ím halljátok Ananké lányának, a hajadon Lakheszisznek a szózatát! Egynapéltű lelkek! Nem a daimón osztja ki sorsotokat, hanem ti választjátok ki a daimónt. Akire először kerül sor, az válasszon először életformát, amely azután a végzete lesz. Az erénynek nincs gazdája, többé-kevésbé bárkié lehet, aszerint, mennyire tiszteli, vagy nem tiszteli. Aki választ, az felelős. Az isten ártatlan!" — E szóval közéjük szórta a sorscserepeket, és mindegyik azt vette fel, amely hozzá a leg-

közelebb esett, csak ő, Er nem, mert neki nem engedték meg. Aki fölvette, megtudta, hányadiknak választhat. Majd az életmintákat rakta ki elébük, sokkal többet, mint ahányan voltak. Mindenféle volt ott, mindenféle állat- és valamennyi emberi életforma. Akadt köztük zsarnokoké, egyesek végig kitartók, mások félúton elbukók, úgyhogy szegénységben, száműzetésben és koldussorban érnek véget. Akadnak kiváló életek is a külső forma, szépség, testi erő és vitézség folytán, másrészt jó származás és az ősök erényei folytán, ugyanúgy azonban megvetettek is, és a nők számára is hasonlóképpen. Persze a lélek rangját ez nem érinti, hiszen ha más életformát választ, szükségképpen mássá is alakul. A többi életforma mind kevert; részint gazdagsággal és szegénységgel, részint meg betegséggel és egészséggel volt vegyes, mások meg ezek között a középúton haladtak. Azt hiszem, Glaukón, itt fészkel az ember minden veszedelme, ezért az legyen a legfőbb gondunk, hogy mellőzve minden más tudományt, mindnyájan ennek a tudománynak legyünk a kutatói és hátha valamiképpen megtanulhatnánk és föllelhetnénk, hogy kicsoda tenne arra képessé és tudóssá, hogy fölismerjük, melyik a jó élet, melyik a rossz, és a lehetséges életek közül mindenütt és mindenkor a jobbat válasszuk, és a szóban forgó szempontokat mind összevetve és az életerényhez való viszonyukat vizsgálva, megtudjuk, mit ér a szépség, ha gazdagsággal vagy szegénységgel vegyül, és a lélek minő állapottal társulva terem jót vagy rosszat, és mit hoz létre a nemes és nemtelen születés, a visszavonult magánélet és a hatalom, az erő és gyöngeség, a tanulékonyság és a tompaelméjűség és minden más ilyesmi, a lélek természetes és szerzett tulajdonságai, ha társulnak egymással, hogy mindezek szerint képesek

legyünk megfontoltan választani — tekintettel a lélek természetére — a jobb és rosszabb élet között, rosszabbnak nevezve, ami a lelket igazságtalanabbá teszi, jobbnak pedig, ami igazságosabbá. Minden mást akár mellőzhet, hiszen láttuk, életünkben, halálunkban ez a legkülönb választás. Ezzel az acélos hittel kell a Hádészba leszállnunk, hogy még ott is konokul ellenálljunk a gazdagságnak és más ilyen hitványságnak, ne vetemedjünk zsarnokságra és más ily tettekre, nehogy aztán sok jóvátehetetlen csúfságot cselekedjünk, és még nagyobbakat szenvedjünk el; hanem vegyük észre, hogy ily végletek közepette is mindig a középszert kell választanunk, és kerülnünk a túlzást mindkét felé, lehetőleg már a földi életünkben, sőt az ez utániban is, hiszen így lesz az ember a legboldogabb.

Ekkor — így jelentette a túlvilági követ — így szólt a hírnök: „Még aki utolsónak is kerül sorra, ha bölcsen választ, és magát megzabolázva él, még annak is jut kellemes élet, és nem rossz! Aki kezdi a választást, ne hirtelenkedjék, de az utolsó se csüggedjen el!" — E szóra tüstént előjött, mint mondta, aki az első sorszámot húzta, és a legbőszebb zsarnokságot választotta; esztelenségében és mohóságában nem elég megfontoltan választott, mert nem vette észre: e zsarnokságban a végzet tulajdon fiainak fölfalását is elrendelte és más gazságokat is; mikor aztán higgadtan végiggondolta, fölzokogott, verte a mellét választása miatt, sehogy se nyugodhatott meg a hírnök előzetes óvásában, és vesztéért nem magát okolta, hanem a szerencsét, a daimónokat; mindent inkább, csak magát nem. Pedig azok közül való volt, akik az égből érkeztek, előző életében rendezett államban élt, de csak szokásból volt erényes és nem filozófiai meggondolásból. Meg kell mondanunk: nem kevesen csá-

bíttatnak el az égből érkezettek — őket nem edzette meg a gyötrelem; a föld alól érkezettek többsége — aki már megszenvedett, és tanúja volt mások kínjának — bizony nem sebtiben választott. A sors szeszélye mellett épp ez az oka, hogy a legfőbb lélek jó- és balsorsa az ellentétévé változik. Mert ha valaki mindig — ha a földi létre születik — egészségesen filozofálna, és nem épp az utolsók közt sorsolnák ki választásra, a túlvilági figyelmeztetések alapján joggal hihetnénk, hogy nemcsak a földön boldogulna, hanem innen oda és onnan ide is nem föld alatti, göröngyös utat járna, hanem sima égi utat.

Érdemes volt megfigyelni — mondta —, mint választottak a lelkek életet. Siralmas látvány volt, egyben mulatságos és csodálatos is, hogy a legtöbb, puszta megszokásból, az előbbi életét választotta. Orpheusz lelkének egy hattyú élete kellett, mert annyira gyűlölte a halálát okozó asszonynemet[91], hogy nem akart asszonyméhben fogantatni. Látta, hogy Thamürisz[92] lelke egy fülemüle életét választotta, egy hattyú viszont emberi életet, és ugyanígy tett sok más muzikális állat. A húszas sorszámú lélek oroszlán akart lenni, ez Aiasz, Telamón fia volt, aki undorodott az emberélettől, mert emlékezett még a fegyverekről szóló döntésre[93]. Ezután Agamemnón lelke következett: az emberfaj iránti gyűlöletből, szenvedései miatt inkább sassá változott. Középtájon kapott sorszámot Atalanté[94] lelke: megpillantván egy atléta káprázatos tiszteletajándékát, nem bírt mellette elmenni, elvette. Nyomában ismert rá Epeiosz[95]-nak, Panopeusz fiának lelkére. Ez egy művészetkedvelő asszony természetébe bújt. Az utolsók közt látta meg Therszitészt, a mókamestert, ez meg majommá lett. Véletlenül utoljára került sor Odüsszeuszra. Ez előbbi vergődéseire emlékezve, tudni sem akart dicsőségvágy-

ról, sokáig csak kóválygott, mivel egy közügyektől tartózkodó magánember életét kereste; nagy üggyel-bajjal meg is találta: ott hevert másoktól megvetetten, és amikor megpillantotta, azt mondta, hogy ha az első sorszámot kapta volna, akkor is ugyanígy cselekedett volna, és örül a választásának. Állatok is alakultak emberré, illetve újabb állattá, az igazságtalan lelkek vadászállatokká, az igazságosak szelídekké, és előfordult mindenféle keveredés. Amelyik lélek már választott életet, sorszáma szerint sorban Lakheszisz elé járult, és az mindőjük mellé egy-egy daimónt rendelt, ezt maguk választották ki, hogy életük őrizője és választott sorsuk végrehajtója legyen. Ez először a lelket Klóthóhoz vezette, és az ő keze és orsója alatt pecsételte meg a lélek-választotta sorsot; majd megérintette a lelket, és továbbvezette a fonó Atroposzhoz, hogy az a megfont sorsfonalat visszavonhatatlanná tegye, majd onnan — anélkül, hogy hátrafordult volna — Ananké trónjához járult, alatta elhaladt, majd miután a többiek is átmentek alatta, mindnyájan a Léthé lapályára vándoroltak, fojtogató, szörnyű forróságon át, mert nem volt ott semmi fa vagy növény, és este ott ütöttek tábort az Amelész (Gondtalan) folyó mellett, melynek vizét fazék nem fogja fel. Vizéből mindenkinek innia kellett bizonyos mennyiséget, ám kit esze nem tartóztatott meg, többet is ivott a kelleténél; és aki csak ivott belőle, elfelejtett mindent. Miután elszunnyadtak, és jött az éjfél, mennydörgött és remegett a föld, és most hirtelen ki ide, ki oda lebbent föl, mint a hullócsillag, hogy megszülessék. Er nem ihatott a vízből, mégse tudta, miként, mi módon került vissza testébe, hajnaltájt csak kinyitotta a szemét, és látta, hogy ott fekszik a máglyán.

Így őrződött meg nekünk, ó, Glaukón, ez a mese: nem veszett el, és minket is megment, ha megszívleljük, és így majd szerencsésen átlábalunk a Léthé folyón, és lelkünket nem fertőzzük meg. Sőt ha hallgatunk arra, amit mondok, és hisszük, hogy lelkünk halhatatlan, és el tud tűrni minden rosszat és jót, akkor mindig a felfelé vezető úthoz tartjuk magunkat, és bölcs fejjel mindig az igazságosság útját járjuk, hogy így önmagunk és az istenek barátai maradjunk, nemcsak míg itt a földön múlatjuk az időt, hanem midőn elnyerjük éltünk jutalmát, begyűjtve mint győztes bajnokok, akkor boldogok leszünk itt és az előbbiekben ábrázolt ezeréves vándorutunkon.

Platón: Az állam c. teljes művének áttekintéséhez lásd *Platón:* Összes Művei. 2 kötet, I. köt. Magyar Filozófiai Társaság, Bp. 1943.; Lásd még: Platón Állama. (Görögül és magyarul.) Ford. Simon József Sándor. Bp. Franklin-társulat, 1904.

[1] *Th. Gomperz:* Griechische Denker. Berlin—Leipzig 1925. II. köt. 218. old.

[2] Lásd *H. Raeder:* Platons philosophische Entwicklung. Leipzig 1905.

[3] Lásd *A. Krohn:* Der platonische Staat. Halle 1876.; Die platonische Frage. Sendschreiben an H. Prof. Zeller. Halle 1878.

[4] Lásd *Platón:* Timaiosz. 59C—D.

[5] *Platón:* Az állam. 551D.

[6] *Platón:* Törvények. 626D.

[7] *Arisztotelész:* Metafizika. 987B.

[8] Vö. *P. Natorp:* Platons Ideenlehre, eine Einführung in den Idealismus. Leipzig 1903. 215. old.

[9] *Arisztotelész:* Politika. B5 1263a 1—8.

[10] *Arisztotelész:* Id. mű. B3 1262a 19.

[11] *Hérodotosz:* IV. 172.

[12] *Platón:* Az állam. V. könyv, 473D.

[13] „Platón nemcsak életével bizonyította be, hanem egyenesen kimondta, Szókratésznek az ő látókörében való megjelenése mennyire elidegenítette őt a gyakorlati politikától" — írja *E. Howald:* Platons Leben. Zürich 1923. 26. old.

[14] Eredetiben muzsiké, amely azonban tágabb értelemben veendő, mint a mi zene-fogalmunk. Platón a zenébe belefoglalja a költészetet, de az olvasást és írást, ahogy ezt a *Politeia* egyik magyar fordítója, Simon József Sándor értelmezi, már nem.

[15] Ez az utalás a II. könyv 382D pontjára és a III. könyv 388E, 389B pontjaira vonatkozik, amelyekben a hasznos csalásokról beszél.

[16] Hogy milyen játékról van szó, az bizonytalan, mindenesetre valamiféle kockajátékról, amelyben az egyes kockákat „államnak" nevezték. Az egyik játszónak ezt kellett megvédenie, és igyekeznie kellett leutni az ellenfél „államát".

[17] Bizonytalan értelmű hasonlat. Talán olyan okozati összefüggésről van szó, amelyben az okból okozat, majd az okozatból — magasabb fokon — újra ok lesz, és így tovább.

[18] *Homérosz:* Odusszeia. I. 351—352. (Devecseri Gábor fordítása).

[19] Damón híres zenész, Plutarkhosz szerint Periklésznek, Diogenész Laertiosz szerint Szókratésznek volt a mestere.

[20] 180 cm, tehát az átlagosnál magasabb ember.

[21] Amikor Héraklész levágta a lernai sokfejű hidra egyik fejet, azon nyomban kettő nőtt helyette.

[22] Ez az isten Apollón. A földkerekség koldoke (kozepe) Delphoi volt. Ennek jelzésére az ottani szentélyben egy félgomb alakú fehér márványtomb állt (ezt hívták omphalosznak, koldoknek). Ezen ult a gorogok hite szerint Apollón, a jós és isten, és innen adott tanácsokat az embereknek.

[23] Utalás a II. konyv 368—369CDE, illetve B pontjaira.

[24] Platón kétféle bátorságot kulonboztet meg. Az egyik a tudáson alapszik, a másik az állam torvényei által megkovetelt magatartás.

[25] Lásd a II. konyv 369C pontját.

[26] Ti. a dialektikus módszer.

[27] Ez a név Platónnál csak itt fordul elő.

[28] *Homérosz:* Odusszeia. XX. 17. (Devecseri Gábor fordítása.) — ugyanezt az idézetet lásd a III. konyv 390D pontban is.

[29] Lásd a II. konyv 369. pontját.

[30] Platón itt párhuzamba állítja a húrokat a lélek három részével. A legmélyebb hangú a gondolkodás, a középső az indulat, a legmagasabb a vágy.

[31] Kozmondás értéktelen vállalkozás jellemzésére.

[32] Adraszteia, Zeusz leánya Nemeszisz néven kozismeitebb, a „kikerulhetetlen", aki megbosszulja a nem szándékos emberolést is.

[33] Lehetséges, hogy Arisztophanészre gondol.

[34] Célzás Ariónra, akit a monda szerint egy delfin vett a hátára, és mentett meg a tengerbe fúlástól.

[35] A szofisták álkovetkeztetései, erisztika.

[36] Pindarosz-töredék, állítólag a „fiziológusokra" vonatkozik. Olyan filozófusok, akik a lét és a gondolkodás jelenségeit kizárólag a természetben rejlő, a megfigyelés és a tapasztalat útján hozzáférhető okokkal magyarázzák.

[37] *Hésziodosz:* Munkák és napok. 122. — Szabadon idézi. Pontos értelme: A biztos fél több, mint a bizonytalan egész. Hozzávetőleges magyar megfelelője: Jobb ma egy veréb, mint holnap egy túzok.

[38] *Homérosz:* Iliász. VII. 321.

[39] Id. mű. VIII. 162.

[40] Vö. *Platón:* Az állam. III. könyv 415B. — Aranynemzetség = az uralomra hivatottak rendje.

[41] *Hésziodosz:* Munkák és napok. 121. — Szintén nem szó szerinti idézet.

[42] Ti. Apollóntól.

[43] Utalás *Platón:* Az állam. V. könyv 453D és 457D pontjaira.

[44] Dionüszosznak, a bor istenének tiszteletére tartott ünnepek. Négyféle ilyen ünnep volt: 1) vidéken, szüret után, decemberben, népi játékokkal; 2) a borsajtolás ünnepe, januárban, színielőadásokkal; 3) háromnapos ünnep februárban; 4) városi, ugyancsak háromnapos ünnep márciusban, amikor a költők drámáikkal versenyeztek.

[45] Klearkhosznak, Arisztotelész tanítványának rejtvényverse: „Egy férfi és mégsem férfi egy madarat és mégsem madarat meglátott és nem látott meg egy fán és megdobta őt egy kővel és mégsem kővel, mi ez? — Egy eunuch sötétben megdobott egy nádszálon ülő denevért egy habkővel. (Lásd Poetae lyr. graeci rec. Th. Bergk III. 668. carm. popularia 34.)

[46] Ti. a tapasztalat, a lényeg megismerése.

[47] Lásd *Platón:* Az állam. V. könyv 475C.

[48] Mómosz, az Éj fia, minden dolgot befeketítő isten, a gáncsoskodás megtestesítője.

[49] Célzás az athéni demokráciára. A hajó ura a nép, a legénység a hatalomért tülekedő politikusokat szimbolizálja, az igazi kormányos a filozófus.

[50] A sziklák a népnek a vár alatti gyűlésterét, a hely pedig a színházat jelenti.

[51] Diomédész (nem tévesztendő össze a homéroszi történet hősével, akire *Platón* Összes Művei. Bp. 1943. I. köt. 1170. old. 6. jegyzetben a fordító utal) a trákiai bisztonok királya, aki a partra szálló idegeneket elcsábíttatta leányaival, és meggyilkoltatta őket. Diomédészt végül is Héraklész ölte meg, ez volt Héraklész nyolcadik feladata.

[52] Valószínűleg Alkibiadészra céloz.

[53] Theagész, Szókratész egyik hű követője; róla nevezte el Platón egyik dialógusát.

[54] Szókratész daimonionja, az a belső hang, amely azt sugallja, hogy mit ne cselekedjék.

[55] Hérakleitosz szerint a nap minden este kialszik, és minden reggel újra kigyúl. Vö. *Diels:* Die Fragmente der Vorsokratiker. I. Berlin 1906. 58. lap. — Hérakleitosz von Epheszosz. Fragm. 6.

[56] Egyesek szerint ezen matematikat, masok szerint zenet kell erteni

[57] Hasonlo szavak kulonbozo jelentessel, a szofistak eloszeretettel hasznaltak ilyeneket es kihasznaltak alkovetkeztetesekre Szokratesz szerint az ilyen osszhangzasok veletlenek

[58] Itt a filozofia ertelmeben hasznalja Platon

[59] Ideak ertelmeben

[60] Theoeikelosz — *Homerosz* Iliasz, sok helyutt (Devecseri Gabor for ditasa)

[61] Ez a kerulout az ereny tudomanyos megismerese, amely az oroket elvezeti a „jo" eszmejehez

[62] Ezen a tomegen foleg Arisztipposzt es a kureneieket kell ertenunk, a kifinomultabbak kepviseloje fokent Eukleidesz

[63] A „lathato" es az „eg" szavak azonos hangzasara utal Platon

[64] Az itt kovetkezo reszben Platon az ismeretelmelet rendszeret irja le A megismeres ket teruletre, a lathatora es az esszel felfoghatora terjed ki Az elso terulethez tartoznak a lathato vilag targyai, valamint ezek arnyes tukorkepei, a masodikhoz a fogalmak, de ezek is ket csoportban alsobbrendu (matematikai) es felsobbrendu (filozofiai) fogalmak A „velemeny", amely a , hit" utjan alakul ki, a lathato targyakrol szerez ismereteket, de ezek a targyak az allandoan valtozo vilagbol valok, s igy szilard tudasnak nem lehetnek alapjai A matematikai tudas fogalmakat ismer ugyan meg, tehat az „esszel felfoghato" gondolati vilagot, amde ez megsem a legmagasabb rendu megismeres, mert „feltevesekbol indul ki", s ezeket bebizonyitottnak tekinti, tovabbi megismereset ezekre epiti fel, holott eloszor meg a feltevesek alapelveit kellene tisztaznia A legmagasabbrendu megismeres a filozofiai tudas Ez is feltevesbol indul ki, de innen visszafele halad, a felteves alapelve fele, tehat a megdonthetetlen igazsagot keresi

[65] *Homerosz* Odusszeia XI 489—490 — „Napszamba szivesebben turnam masnak a foldjet, egy nyomorultet is, kire nem szallt gazdag orokseg, mint hogy az osszes erotlen holt fejedelme maradjak "

[66] Azaz az allamvezetesre es a filozofia muvelesere

[67] A jatekcserep egyik oldala feher, a masik fekete A gyermekek jatekaban hasonlo volt a szerepe, mint nalunk a fej vagy irasnak Platon szerint az, hogy a lelek a sotetsegbol feljut e a vilagossagra, nem ilyen veletlenen multik

[68] Palamedesz mondai alak, neki tulajdonitanak egy sor talalmanyt Sorsat — megkovezteteset — a nagy gorog tragediairok is feldolgoztak

[69] A „dialektika" a „beszelgetes muveszete", a legmagasabb rendu szellemi foglalkozas Platon ezt erti a tulajdonkeppeni „filozófia" n

[70] A szöveg itt romlott. Egy kis toldalék tudatosan kimaradt.

[71] „Irracionális távolságok", egymással viszonyba nem állítható vonalak.

[72] A nevelési rendszer Platón szerint így alakul: Az ifjak tizennyolc éves korukig zenei és testi nevelésben részesülnek, majd ezután két-három évig katonai őrszolgálatot végeznek. Húszéves korban történik az első kiválasztás; ekkor egy tízéves tanulmányi időszak következik, amely alatt az ifjak „összefüggően" foglalkoznak azokkal a tudományokkal, amelyeket korábban csak részleteiben ismertek meg. Harmincéves korukban újabb kiválogatáson esnek át, s ekkor kerülnek az ötéves dialektikai tanfolyamra. Ezzel befejeződik a tanulás időszaka. Ezután tizenöt évig az alsóbbfokú vezetéssel bízzák meg őket, s csak ötvenéves korukban bízzák rájuk a magasabb államvezetést.

[73] Ha birkózás közben egyszerre estek el a küzdők, a hibás fogást megismételték, hogy a jövőben azt más birkózók elkerülhessék.

[74] *Homérosz:* Odüsszeia. XIX. 162—163. (Devecseri Gábor fordítása). — Pénelopé a hazatérő Odüsszeuszhoz, akit egyébként felismert, fordul e szavakkal: „Szólj hát nemzetségedről s hogy hol van a földed: hisz nem az egyszeri tölgy, vagy a szikla hozott a világra."

[75] *Homérosz:* Iliász. I. 6.

[76] *Hésziodosz:* Munkák és napok. 109.

[77] *Homérosz:* Iliász. XX. 241.

[78] *Aiszkhülosz:* Heten Théba ellen. 433. és 552. sor.

[79] A vak: Plutón, a gazdagság istene.

[80] *Lótuszevők.* Vö. *Homérosz:* Odüsszeia. IX. 84. — A lótuszfa édes gyümölcsét Odüsszeusz társai annyira megszerették, hogy valósággal kényszeríteni kellett őket, hogy ne telepedjenek ott le, hanem folytassák útjukat hazafelé.

[81] Kétféle misztérium volt szokásban: a „kis" és „nagy" misztériumok. A résztvevőket a szertartás megkezdése előtt „megtisztították". A nagy misztériumok résztvevői voltak az epopték, a kis misztériumoké a müszték.

[82] Aiszkhülosz egyik elveszett tragédiájának egy megmaradt töredékéből. Arra vonatkozik, hogy a beszélő a különböző szabadságjelenségek felsorolásánál nem ügyel azok szisztematikus rendjére.

[83] Pauszaniasz (VIII. 2. 6.) elbeszélése szerint Lükaón az arkadiai Zeusz Lükaiosznak egy gyermeket áldozott, s emiatt farkassá változott. Pauszaniasz szerint később is az ilyen ünnepeken egy áldozó farkassá változik, ha azonban 9 éven át nem eszik emberhúst, ismét ember lesz.

[84] *Hérodotosz:* I. 55. — A delphoi jóshely azt a tanácsot adta Kroiszosznak,

hogy ha majd egy oszvér (Kurosz) lesz Média királya, akkor menekuljon a Hermosz folyóhoz.

85 *Homérosz:* Iliász. XVI. 776. — Itt Platón ironikusan idéz.

86 Valószínűleg Euripidész elveszett tragédiájából való idézet.

87 *Euripidész:* Trójai nők. 1169.

88 Szólásmondás. Vo. Diogenianosz. Fragm. 8. 45.

89 Helyesebben: Alkinoosz előtt elmondott történetet. Odusszeusz Alkinoosz király udvarában mesélte el kalandjait. (Odusszeia. IX—XII).

90 A foldi életbe való visszatérés előtt a lelkek kozelről szemlélhetik a világegyetem szerkezetét. Az egész világot beborító égboltozatról csung alá „Ananké orsója, mely által megy végbe minden korforgás". Az orsó nyelének alsó végén van egy nehezék, vagyis egy korong, amelynek a szerkezete kulonleges. Nyolc — egyre kisebbedő — lyukas korong illeszkedik egymásba. A legkisebben — a legbelsőn — halad át a tengely. A nagyobb korongok mind a legbelső korul helyezkednek el, s körulotte forognak. Az egyes korongok korpereme alulról nézve kulönböző szélességű. Forgásuk gyorsasága is más. Színuk is más, annak az égitestnek megfelelően, amelynek pályáját az illető korong korpereme jelenti. A korben forgó korongok — a tengelytől számítva — a kovetkező égitesteket jelzik: Hold Nap, Venus, Merkur, Mars, Jupiter, Saturnus, Állócsillagok.

91 Orpheuszt a monda szerint őrjongő trák nők tépték szét.

92 Thamurisz trák dalnok, aki versenyre kelt a múzsákkal, s ezért elvesztette a szeme világát.

93 Akhilleusz halála után fegyvereit Aiasz, Telamón fia magának kovetelte, Agamemnón azonban Odusszeusznak ítélte azokat.

94 Atalanté, Szkoineusz leánya szépségéről és gyorsaságáról híres.

95 Epeiosz építette a trójai falovat.

TARTALOM

BEVEZETÉS 5

ELSŐ KÖNYV 30

MÁSODIK KÖNYV 33

Az állam keletkezése 33
A primitív állam élete 37
Az igények növekedése megnöveli az államot 39
Az állam területének védelme: a hivatásos hadsereg 40
Milyeneknek kell lenniök az állam őreinek? 42
Az állam őreinek nevelése 46

HARMADIK KÖNYV 47

A vezetők kiválasztása 47
A polgárok tekintsék testvéreknek egymást 51
Három emberfajta 51
Az őröknek nem lehet magántulajdonuk 53

NEGYEDIK KÖNYV 56

Boldogok-e az őrök? 56
A gazdagság és a szegénység egyaránt ártalmas 58
Háború 59
Mekkora legyen az állam? 61
Minden a neveléstől függ 62
A nevelés terén káros az újítás 63
Nem kell minden apróságot szabályozni 64
Vallás 68
Hol találjuk meg az államban az igazságosságot? 68
A négy erény az államban 69
A bölcsesség 70
A bátorság 72
A józan önmérséklet 74
Az igazságosság 77

Az igazságosság az egyes emberben 81
Az állam erkolcsossége a polgárok erkolcseinek a fuggvénye . . 83
A lélekben három hajlam van: gondolkodás, indulat, vágyakozás 84
A vágyakozás kulonbozik a gondolkodástól 89
Az indulat kulonbozik a vágyakozástól és a gondolkodástól . . 90
Az egyén igazságossága 93
Az igazságtalanság 97
Az igazságosság a lélek egészsége, az igazságtalanság a betegsége 97
Az igazságosság előnyos, az igazságtalanság káros 98
Az igazságtalanság fajai 99

OTODIK KONYV 100

Nő- és gyermekkozosség 100
A nők nevelése és kotelességei ugyanazok, mint a férfiaké . . 103
Ellenérv: a nő természete kulonbozik a férfiétól 106
A férfi és a nő képességei kozt nincs alapvető kulonbség, csak fokozati 107
A férfiak és nók egyforma alkalmazásának előnyei 111
A nő- és gyermekkozosség az őröknél és ennek előnyei 113
A gyermekek nevelése 118
A nő- és gyermekkozosség erősíti az állam egységét 120
Az őrok boldogsága 126
Katonai nevelés 128
Fegyelmezés és jutalmazás 130
Az ellenséggel való bánásmód 132
Gorogok egymás kozti háborúskodása 134
Hogyan valósulhat meg az ideális állam? 136
Ki a filozófus? 140
„Tudás" és „vélemény" 143
A „vélemény" 148

HATODIK KONYV 150

A filozófusnak kell kormányoznia, mert csak o ismeri az igazságot 150
A filozófus-természet tulajdonságai 152
A filozófusok állítólag értéktelenek az állam szempontjából . . 155
Ennek az állam az oka: miért nem használja fel őket? 156
Miért fejlődik rosszul a legtobb filozófus? 159
A filozófus-természetet megrontja a kornyezete 161
A filozófiát elárasztják a selejtes elemek 167
Az igazi filozófus kénytelen visszavonulni 169

Hogyan kellene ápolnia az államnak a filozófiát? 171
Még a tömeget is meg lehetne győzni a filozófia értékéről . . . 173
A filozófus az államot isteni mintára alkotja meg 176
Lehetséges, hogy egy államot filozófusok kormányozzanak? . . 178
Az őröknek a „jó" eszméjét kell megismerniök 182
Mi a „jó"? 184
Miként a Nap megvilágítja a látható dolgokat, akképpen a „jó" az ésszel felfogható dolgokat 188
A megismerés tárgya négyféle, s ugyancsak négyféle a megismerés formája is 190

HETEDIK KÖNYV 194

Barlang-hasonlat 194
Életünk olyan, mint a barlanglakóké 197
A nevelésnek a lélek szemét a „jó" felé kell irányítania 199
A filozófusokat kényszeríteni kell az államvezetésre 201
Milyen tudományokkal kell nevelnünk a filozófust? 204
Minden tudomány még csak bevezetés a dialektikába 212
A dialektika célja a „jó" megismerése 214
A dialektika megismerőinek nevelése 217
A helytelenül művelt dialektika veszélyei 219
Kiválasztás 221

NYOLCADIK KÖNYV 224

Milyenek legyenek az örök? 224
A hibás államformák 225
A timokrácia 227
A timokratikus állam jellege 230
A timokratikus jellemű ember 231
Az oligarchia 234
Az oligarchia jellegzetes hibái 235
Az oligarchikus jellemű ember 238
A demokrácia 241
A demokratikus állam jellegzetes vonásai 244
A demokratikus jellemű ember 246
Hogyan lesz az oligarchikus jellemű emberből demokratikus jellemű? 249
A türannikus állam 252
A túlságos szabadság szolgaságra vezet 255
Három társadalmi réteg: herék, szegények, gazdagok 256

A nép vezért keres 259
Hogyan lép fel a türannosz? Mik a jellegzetes tulajdonságai? . . 260
A türannosz testőrsége és környezete 262

KILENCEDIK KÖNYV 265

TIZEDIK KÖNYV 266

A pamphüliai Er látomása 267
Végső tanulság 276

JEGYZETEK 277

Kiadja a Gondolat, a TIT Kiadója. Felelős kiadó a Gondolat Kiadó igazgatója. Felelős szerkesztő: Láng Rózsa. Műszaki vezető: Kálmán Emil. Műszaki szerkesztő: Deák Gyuláné. A borító, kötésterv és tipográfia: Lengyel Lajos munkája. Megjelent 3000 példányban, 14,4 (A/5) ív terjedelemben. Készült az MSZ 5601—59 és 5602—55 szabványok szerint.
69.1115 — Kossuth Nyomda, Budapest